

**УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПОЉОПРИВРЕДНИ ФАКУЛТЕТ**

Департман за економику пољопривреде и
социологију села

**РЕЗУЛТАТИ ПОСЛОВАЊА ПРИВРЕДНИХ СУБЈЕКТА ИЗ
ОБЛАСТИ ПОЉОПРИВРЕДЕ И ПРЕХРАМБЕНЕ
ИНДУСТРИЈЕ АП ВОЈВОДИНЕ**

*- Б р о ш у р а -
у оквиру извештаја о реализацији пројекта*

Нови Сад, 2017

Аутори:

Проф. др Вељко Вукоје (написао I и II поглавље)

Дипл. менаџ. Весна Дулић и др Вељко Вукоје (написали III поглавље)

Мр Емилија Николић Ђорић (написала IV поглавље)

Брошура је написана у оквиру реализације пројекта:

"Анализа производно-економских резултата пословања привредних субјеката из области пољопривреде и прехранбене индустрије АП Војводине"

Пројекат се реализује у оквиру редовног дугорочног пројектног циклуса (2016-2019)

Носилац пројекта:

Пољопривредни факултет Нови Сад

Департман за економику пољопривреде и социологију села

Трг Д. Обрадовића 8, 21000 Нови Сад

Финансијер пројекта:

Аутономна Покрајина Војводина

Покрајински секретаријат за високо образовање и научноистраживачку делатност

Булевар Михајла Пупина 16, 21000 Нови Сад

Руководилац пројекта и уредник брошуре:

Др Вељко Вукоје, редовни професор

Пољопривредни факултет Нови Сад

Штампа: „Фелтон“ Нови Сад

Сву одговорност за садржај ове публикације сносе аутори. Публикација ни на који начин не изражава ставове Покрајинског секретаријат за високо образовање и научноистраживачку делатност, који финансира реализацију овога пројекта, нити ставове МПЗЖС из чије базе су добијени прелиминарни FADN подаци.

САДРЖАЈ

I) УВОДНА РАЗМАТРАЊА.....	1
1. Значај агросектора за развој АП Војводине.....	1
2. Привредни субјекти у агросектору АП Војводине.....	4
3. Опис тренутног стања и значај истраживања.....	9
4. Циљеви пројекта.....	12
5. Очекивани утицају пројекта.....	15
II) РЕЗУЛТАТИ ПОСЛОВАЊА ПРЕДУЗЕЋА У АГРОСЕКТОРУ АПВ.....	17
1. Предмет, циљ, материјал и метод рада.....	17
2. Анализа показатеља финансијског резултата предузећа.....	21
2.1. Остварени финансијски резултати.....	23
2.2. Структура и распоред укупног прихода.....	26
2.3. Структура финансијског резултата.....	29
2.4. Структура и распоред пословних прихода.....	32
2.5. Положај у примарној расподели.....	36
2.6. Могућности побољшања финансијског резултата.....	39
2.7. Анализа рентабилности.....	44
3. Анализа основних показатеља финансијског положаја.....	49
3.1. Финансијска равнотежа.....	49
3.2. Анализа задужености и солвентности.....	53
4. Закључци и препоруке.....	60
5. Коришћена литература.....	64
III) РЕЗУЛТАТИ ПОСЛОВАЊА ПОЉОПРИВРЕДНИХ ГАЗДИНСТАВА.....	67
1. Значај и функционисање FADN система у РС.....	67
2. Предмет, циљ, материјал и метод рада.....	70
3. Анализа резултата пословања ПГ на подручју АПВ.....	79
3.1. Резултати ПГ по појединим областима АПВ.....	79
3.2. Резултати ПГ према типовима производње.....	86
3.3. Резултати ПГ према економској величини.....	92
4. Закључци.....	97
5. Коришћена литература.....	98
IV) РЕГРЕСИОНИ МОДЕЛИ ОЦЕЊЕНИ НА ОСНОВУ FADN ПОДАТАКА ПОЉОПРИВРЕДНИХ ГАЗДИНСТАВА АПВ.....	99

I) УВОДНА РАЗМАТРАЊА

1.1. ЗНАЧАЈ АГРОСЕКТОРА ЗА РАЗВОЈ АП ВОЈВОДИНЕ

Пољопривреда и прехранбена индустрија (агросектор)¹ спадају међу најзначајније привредне области у Републици Србији (РС). Стратешку позицију пољопривреде и прехранбене индустрије потврђује њихов допринос стварању бруто друштвеног производа (БДП) земље са око 16%, што је знатно више у односу на пољопривредно развијене земље ЕУ. При томе, примарна пољопривредна производња учествује са око 9,6%, а остатак даје прехранбена индустрија. На нивоу АП Војводине ови проценти су наравно знатно виши. Ако се допринос агросектора посматра у ширем контексту, преко повезаних привредних грана (произвођача инпута и корисника сировина), ови учешће је знатно веће.

Неспорно је да агросектор има велики значај за укупан развој наше земље, не само због прехранбене сигурности становништва, већ и према броју запослених, природним, техничко-технолошким и другим ресурсима којима располаже. Агросектор је једна од ретких привредних области која последњих година бележи растући суфицит у спољнотрговинској размени. Даље унапређење и модернизација овог сектора представља један од приоритетних праваца развоја укупне привреде АП Војводине, као и целе РС.

Развој сваке привредне делатности зависи од расположивости неопходних природних, људских, техничко технолошких и других ресурса. Ово се посебно односи на пољопривредно-прехранбени сектор чији развој није могућ без адекватних природних и других предуслова. Република Србија, а посебно АП Војводина, располажу врло респектабилним не само природним, већ такође и научно-образовним, техничко-технолошким, тржишним и другим потенцијалима за ову врсту делатности. Захваљујући томе домаћи агросектор је и даље на завидном нивоу развијености, и поред врло озбиљних друштвено-економских проблема, односно неповољних услова пословања са којима се предузећа суочавају последњих пар деценија.

Република Србија располаже са око 3,4 (*Статистички календар РС, 2015*) милиона хектара обрадивих површина високог квалитета, или око 0,48 ha по глави становника. Ово је значајно већа површина по

¹ У овој брошури термин „агросектор“ обухвата пољопривреду и прехранбену индустрију. Као синоними се користе и „пољопривредно-прехранбени сектор“ и „агробизнис“.

становнику него у већини земаља ЕУ. Међутим, вредност производње по једном хектару у нашој земљи вишеструко је мања него у пољопривредно развијеним земљама ЕУ.

АП Војводина као најразвијенији пољопривредни регион РС, има изузетне природне услове за развој пољопривреде. Највеће богатство представља око 1,7 милиона хектара обрадивих површина високог квалитета, или 0,8 ха по глави становника. У Војводини се налази око 34,4% укупних обрадивих површина, односно око 47,9% укупних ораница Републике Србије. Међутим, у најинтензивнијим начинима коришћења земљишта (воћњаци и виногради) Војводина учествује са 8% односно 16%, док најекстензивније врсте обрадивог земљишта (ливаде и пашњаци) чине око 6% односно 12,2% (*Статистички годишњак РС, 2014*).

Техничко-технолошки прогрес у пољопривреди, који је практично био заустављен почетком 90-их година прошлог века, поново се подстиче и полако оживљава. Услови пословања се донекле стабилизују, извршена је приватизација већине предузећа, у одређеном броју успешнијих предузећа бележи се побољшање остварених резултата, уводе се и реализују одређени програми подршке за обнову механизације и друге опреме.

Водопривредни ресурси река и изграђених канала представљају веома значајан производни потенцијал за пољопривреду Војводине. Омогућавају наводњавање преко 500 хиљада хектара али су нажалост врло мало искоришћени. На подручју Војводине наводњава се мање од сто хиљада хектара. Недовољне површине под наводњавањем представљају озбиљну препреку за остваривање бољих резултата, с обзиром да последњих година суша све чешће наноси велике штете домаћој пољопривреди.

У РС се пољопривредном делатношћу бави око 340 хиљада или 14,8% економски активног становништва. У Војводини се пољопривредом бави око 85 хиљада или 14% од укупно економски активног становништва на територији покрајине (*Статистички годишњак РС, 2015*). Ако се овоме броју дода и неколико десетина хиљада запослених у пољопривредним предузећима и задругама, добије се релативно велики удео становништва које се бави пољопривредом, знатно већи него у пољопривредно развијенијим земљама. Нема сумње да наша земља располаже неопходним људским ресурсима, односно довољним бројем квалитетне радне снаге за развој пољопривредне делатности. При том се ради о становништву са великим искуством у бављењу пољопривредом, као и довољној заступљености квалификованих стручњака из ове области.

АП Војводина има развијену мрежу научно-образовних институција, служби и организација које се баве истраживањем, едукацијом и трансфером знања у пољопривреди и прехранбеној индустрији (факултети, институти, школе, пољопривредне станице, саветодавна служба, асоцијације произвођача и др.). Постоји велики број стручних кадрова свих усмерења који су способни да прате и примењују савремене технолошке поступке у овим привредним гранама. Такође је релативно добро организован тржишни ланац за реализацију производа чији су тржишни вишкови врло значајни.

Наведени основни подаци јасно упућује на закључак да АП Војводина располаже врло респектабилним природним, људским и техничко-технолошким ресурсима за даљи развој пољопривреде и на њој засноване прехранбене индустрије. Постоје реалне основе за интензивирање ових привредних грана и њихово подизање на знатно виши ниво. Узимајући у обзир све компаративне предности које поседује за развој агропривреде, Војводина има шансу и реалне предуслове да знатно већим улагањима у основне капацитете, померањем структуре у корист интензивнијих производњи (сточарство, воћарство, повртарство), применом савремених технологија и посебно производњом и извозом производа са вишом додатном вредношћу, значајно увећа производњу и извоз пољопривредно-прехранбених производа и тако учврсти лидерску позицију у региону. С обзиром да се ради о изузетно значајним привредним гранама, репродукционо повезаним са бројним другим областима (производњом инпута, механизације, хемијском индустријом и др.), то би значајно убрзало свеукупни привредни развој покрајине, односно РС у целини.

Подизање агросектора АПВ на виши ниво, за шта постоје реалне могућности, подразумева, поред осталог, и квалитетно управљање његовим развојем на свим нивоима одлучивања. То је, међутим, врло озбиљан и сложен задатак, чије успешно извршење подразумева ослањање на квалитетне информације, које су резултат континуиран и систематских научно заснованих истраживања из различитих области.

Тренутно не постоји систем континуираног продуковања информација о најважнијим производним и економским резултатима пословања привредних субјеката из агросектора на нивоу АП Војводине, као ни на нивоу целе земље. Примарна интенција истраживања у оквиру овога пројекта управо је дефинисање таквог система редовног извештавања, заснованог на поузданим агроекономским анализама, за потребе управљања развојем агросектора у АП Војводини.

1.2. ПРИВРЕДНИ СУБЈЕКТИ У АГРОСЕКТОРУ АП ВОЈВОДИНЕ

На територији АП Војводине се пољопривредном производњом баве три врсте привредних субјеката:

- 1) Породична пољопривредна газдинства (ПГ),
- 2) Пољопривредна предузећа и задруге (привредни субјекти са својством правног лица, односно привредна друштва - у даљем тексту: предузећа - ПП) и
- 3) Предузетници (радње и други привредни субјекти који немају својство правног лица).

ПОЉОПРИВРЕДНА ГАЗДИНСТВА (ПГ) представљају доминантан део домаће пољопривреде, како према основним капацитетима којима располажу тако и по вредности производње коју остварују. На територији АПВ има око 147.500 пољопривредних газдинстава, а у целој у РС око 631.000 хиљада ПГ. Пољопривредна газдинства располажу са око 77,7% укупног пољопривредног земљишта АП Војводине, са израженом тенденцијом повећања у последњим деценијама (табела 1).

Табела 1: Пољопривредно земљиште Војводине по категоријама коришћења и секторима (у 000 ha)

Категорија пољопривредног земљишта	Индивидуална газдинства			Пољопривредна предузећа и задруге			Укупно АП Војводина		
	1999	2007	2013	1999	2007	2013	1999	2007	2013
Оранице и баште	1061,9	1129,6	1271,7	522,5	441,9	307,1	1584,3	1571,5	1578,9
Воћњаци	12,1	13,6	14,6	4,8	4,0	4,1	16,9	17,6	18,7
Виногради	8,5	7,5	6,2	3,3	2,5	2,1	11,9	10,0	8,2
Ливаде	12,0	19,4	22,2	21,4	22,5	10,8	33,4	42,0	33,1
Обрадиво земљиште	1095	1170	1315	552	471	324	1646	1641	1639
Пашњаци	38,3	34,3	33,5	76,3	72,1	41,6	114,6	106,4	75,2
Баре, трстици и рибњаци	1,7	5,2	6,0	26,3	27,8	23,9	28,0	33,0	29,8
Пољопривредно земљиште	1135	1210	1354	655	571	390	1789	1780	1744
% по секторима	63,4%	67,9%	77,7%	36,6%	32,1%	22,3%	-	-	-

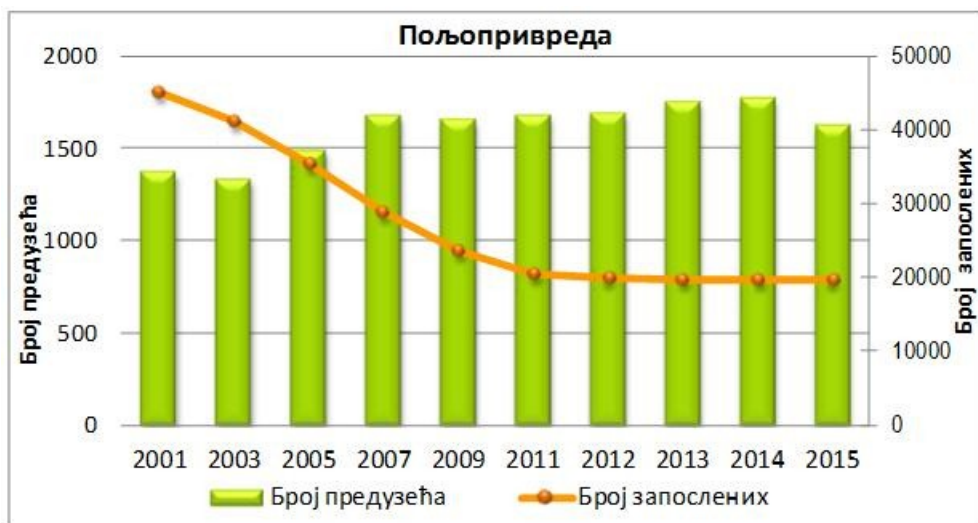
Дуго времена су у домаћим агроекономским истраживањима породична газдинства била запостављена у односу на крупна пољопривредна предузећа. Привођењем крају процеса власничке трансформације и постепеним напредовањем наше земље ка чланству у ЕУ, породична газдинства долазе у центар интересовања, заузимајући место

које им реално и припада. За њихов даљи раст и развој неопходна је добро осмишљена подршка свих државних органа и институција који се баве пољопривредом.

Недостатак поузданих производно-економских и финансијских информација представља кључно ограничење у спровођењу квалитетних агроекономских анализа на ПГ, а тиме и унапређењу њиховог пословања. Основни узрок је био у непостојању књиговодствене евиденције на ПГ, односно било ког другог облика систематског прикупљања производно-економских показатеља са ПГ. У последње време се и у овом погледу бележе одређени помаци, о чему се у наставку више говори.

ПОЉОПРИВРЕДНА ПРЕДУЗЕЋА (ПП) такође имају веома важну улогу у домаћој пољопривреди, по ресурсима којима располажу, производњи коју остварују, и посебно по техничко-технолошком прогресу у коме предњаче. Према попису пољопривреде из 2012. године око 18% укупне обрадиве површине РС налази се у власништву пољопривредних компанија, док се преко њих реализује око 41% укупног промета пољопривредних производа (*Статистички календар РС, 2015*). На подручју АПВ учешће предузећа је веће за неколико процената.

Према последњим доступним подацима Агенције за привредне регистре (АПР) са краја 2015. године, на територији АПВ послује 1.622 пољопривредних предузећа (*граф. 1*). Од тога су микро предузећа 1.168 (72,0%), мала 378 (23,3%), средња 71 (4,4%), а велика само 5 (1,5%). У последњој години је прекинута вишегодишња тенденција пораста укупног

Граф. 1. Број предузећа и број запослених у пољопривреди АП Војводине

броја предузећа, која је била врло изражена у последње две деценије (2001: 1.368 предузећа; 1997: 1.112 предузећа)².

Истовремено се драстично смањује број запослених у овим предузећима (2015: 19.082 радника; 2001: 45.027 радника; 1997: 53.725 радника). Очигледно је да оснивање малих и микро предузећа не може да надомести велико смањење броја запослених у некада великим пољопривредним комбинатима, после њихове власничке и свеукупне трансформације. Међутим, пољопривредна предузећа још увек располажу веома вредном имовином од око 3,08 милијарди евра, и остварују укупан приход од око 2,09 милијарди евра (2015), уз константно присутне тенденције раста у последњој деценији. Истовремено, ова предузећа имају доста проблема са финансијском структуром, задуженошћу, ликвидношћу, као и са остваривањем позитивног финансијског резултата (*о овоме се детаљније говори следећем поглављу*).

ПРЕДУЗЕТНИЦИ представљају све бројнију групу привредних субјеката у домену агросектора, мада још увек немају превелики значај у домену примарне пољопривредне производње. То су углавном радње (СТР, СЗР, СУР итд.) који немају својство правног лица, регистроване за обављање претежно пољопривредне делатности, а баве се различитим видовима активности (примарном пољопривредном производњом, прерадом пољопривредних производа, пружањем пољопривредних услуга, трговином пољопривредним производима, инпутима и сл.).

У области **прехрамбене индустрије** послују две врсте привредних субјеката: (1) Предузећа и (2) Предузетници. Предузећа (ППИ) су наравно доминантна, мада и предузетници постају све значајнији сегмент ове привредне гране. На територији АПВ у области прехрамбене индустрије послује 824 предузећа (2015), уз врло изражену тенденцију повећања њиховог броја (2001: 460 предузећа). При том су такође убедљиво најбројнија микро и мала предузећа (микро 75,0%; мала 17,0%; средња 5,6%, велика 2,4%). Као и у пољопривреди, бележи се драстично смањење броја запослених са 51.845 радника у 2001. години на 23.671 радника у 2015. години.

² Новим Законом о рачуноводству (Сл. гл. РС бр. 62/2015) од 2014. године додата је нова категорија „микро предузећа“, док су вредности критеријума за разврставање у категорије мала, средња и велика предузећа подигнуте на знатно виши ниво.

Граф. 2. Број предузећа и број запослених у прехранбеној индустрији АПВ

Предузећа из области прехранбене индустрије поседују имовину приближне вредности као пољопривредна предузећа (око 3,11 милијарди евра), а такође остварују и нешто већи укупан приход (око 2,63 милијарди евра).

□

У области пољопривреде и прехранбене индустрије послује око 13% од укупног броја привредних друштава на територији АПВ, у којима ради око 20% свих запослених у привреди АПВ. Поређења ради, у пољопривреди и прехранбеној индустрији АПВ у 2001. години било је запослено 83.725 радника, а у 1997. години 93.076 радника. Овако драстичан пад запослености у привредним друштвима ублажава чињеница да је повећан број „предузетника“ и „регистрованих пољопривредних газдинстава“ који реално запошљавају знатно већи број радника него у ранијем периоду. Ради се о великом потенцијалу и кључним ресурсима којима АПВ располаже, чији је развој потребно пажљиво и плански усмеравати.

Пре почетка кризе и транзиције предузећа из агросектора пословала су углавном успешно и често представљала добре примере заокружених организационо-технолошких целина за производњу хране. Била су лидери у примени нових знања и савремених технологија, поседовала су брендове препознатљиве у земљи и иностранству и заузимала значајно место на развијеним иностраним тржиштима. Вишегодишња криза деведесетих година прошлог века деловала је разорно на агросектор, као и на привреду у целини. Предузећа су изгубила скоро половину домаћег тржишта, а санкцијама им је онемогућен приступ већини страних тржишта. У условима санкција, ратова и хиперинфлације и свеопште

кризе основни циљ је био обезбедити довољно хране за становништво, при чему су цене прехранбених производа држане на врло ниском нивоу. Последице су биле драстичне: пословање са губитком, техничко-технолошко заостајање, губљење лидерске позиције и свеукупно девастирање ових предузећа. Стратешки значај производње хране и врло респектабилни земљишни и други ресурси којима су предузећа располагала, спречили су пропадање знатно већег броја предузећа из агросектора.

Предузећа из области пољопривреде и прехранбене индустрије дочекала су врло неспремна процес власничке и свеукупне трансформације који је интензивније почео да се спроводи после 2001. године. Резултати приватизације у агросектору врло су променљиви, од јако успешних примера до потпуних промашаја. Генерално посматрано, резултати су могли и морали бити знатно бољи. При томе су предузећа из области пољопривреде прошла нешто лошије у односу на предузећа из области прехранбене индустрије (Вукоје, 2015, стр. 10).

У односу на стање непосредно пре власничке трансформације, овај процес је дао низ позитивних резултата у агросектору, као што су: боље искоришћење капацитета, повећање обима производње, постепено обнављање технологије, повратак старих и освајање нових тржишта, раст суфицита у спољнотрговинској размени, повећање зарада запослених итд. То је, ипак, далеко од очекиваних и реално могућих резултата. Сви позитивни ефекти власничке трансформације још увек нису у потпуности дошли до изражаја и могу се очекивати у наредном периоду. Транзиција, међутим, неизбежно доноси и низ нових проблема у појединим предузећима, као што су: смањење броја запослених, одсуство одговарајућих социјалних програма, неиспуњавање преузетих обавеза у погледу инвестиција и сл. (Вукоје и др., 2008, стр. 60).

У завршној фази приватизације појавила се и додатна отежавајућа околност оличена у негативним ефектима светске економске кризе. Криза је продубила ионако велике проблеме са којима су се предузећа суочавала током транзиционог периода. Дошла је у врло незгодном тренутку, с обзиром да су прекинути позитивни трендови у пословању агросектора који су били приметни у периоду 2006-2008. година. Кризни период у нашој земљи практично још увек није завршен. Ипак, захваљујући превасходно позитивним кретањима на глобалном тржишту пољопривредно-прехранбених производа, крајем посматраног периода (2012-2015) бележе се знаци постепеног опоравка предузећа и изласка из зоне губитка. Проблеми су присутни у свим сегментима пословања, што се јасно одражава на квалитет производних и посебно финансијских перформанси предузећа из ове области.

1.3. ОПИС ТРЕНУТНОГ СТАЊА И ЗНАЧАЈ ИСТРАЖИВАЊА

Претходно изнети подаци јасно показују да у пољопривреди и прехранбеној индустрији, као двома стратешким привредним гранама за развој АП Војводине, послује велики броју привредних субјеката. Ови субјекти су врло разноврсни, како по претежној делатности коју обављају, тако и по својој величини, организационој структури, форми и правном статусу. Располажу врло вредним ресурсима и озбиљним развојним потенцијалима који су од прворазредног значаја за привреду целе АПВ. Правилно усмеравање развоја ових привредних грана представља приоритетни развојни задатак АП Војводине. То је, међутим, врло обиман и сложен задатак, чије успешно извршење подразумева максимално ослањање на резултате научно заснованих агроекономских анализа.

Тренутно стање је такво да **не постоји успостављен систем** континуиране анализе и извештавања о производно-економским резултатима пословања привредних субјеката из агросектора на нивоу АПВ, као ни на нивоу целе РС. Само научно засноване анализе, које се спроводе редовно и континуирано у дужем временском периоду, могу продуковати поуздане информације доносиоцима одлука који управљају развојем агросектора на свим нивоима.

Треба нагласити да је до краја 80-их година прошлог века, на нивоу АПВ постојао сличан систем, који је био нешто једноставнији, обухватао је само пољопривреду и то превасходно пољопривредна предузећа, док је знатно мање пажње посвећивао пољопривредним газдинствима. И сада постоје одређени начини за прикупљање података, али су они парцијални, нередовни и несистематични, заснивају се на мање или више непотпуним анкетама. Анализе које се раде углавном су површне и непоуздане, раде се од случаја до случаја за потребе решавања појединачних проблема, најчешће се заснивају на статистичким подацима и мање или више непоузданим анкетама.

Основни предуслов за функционисање оваквог система јесте расположивост поузданих података на којима се анализе заснивају. У том погледу ситуација је различита за поједине врсте привредних субјеката из агросектора у нашој земљи. Предузећа (правна лица - привредна друштва) обавезно воде двојно књиговодство у складу са законском и професионалном регулативом (Закон о рачуноводству, Закон о ревизији, Међународни рачуноводствени стандарди-МРС, Међународни стандардни финансијског извештавања-МСФИ итд.). Она у оквиру завршног састављају основне и додатне финансијске извештаје:

1. Биланс стања,

2. Биланс успеха,
3. Извештај о осталом резултату,
4. Извештај о новчаним токовима (cash flow),
5. Извештај о променама на капиталу (funds flow),
6. Напомене уз финансијске извештаје и
7. Статистички анекс (само за потребе статистике).

Финансијске извештаје предузећа достављају Агенцији за привредне регистре (АПР) која их сређује, класификује и чува у својој бази података. С обзиром да се ради о извештајима јавног карактера, од АПР-а се уз одговарајућу новчану надокнаду могу поручити појединачни и збирни биланси за поједине секторе, области, гране, групације итд. Управо ови подаци из збирних биланса за предузећа из области пољопривреде и прехранбене индустрије АП Војводине представљају основу за реализацију овога пројекта, наравно у делу који се односи на анализу резултата пословања предузећа. Такође се подразумева да ће ови подаци представљати основну информациону основу за функционисање дефинисаног система информисања када он у потпуности заживи у пракси. Збирни биланси су најважнији и најпоузданији извор података предузећа, али ту су наравно и други извори које ће систем користити (статистика, привредне коморе, берзе, министарства/секретаријати, гранска удружења произвођача, подаци расположиви у иностранству итд.). За предузећа се, дакле, проблем расположивости података не поставља.

Проблеми са обезбеђивањем поузданих и упоредивих података од пољопривредних газдинстава и предузетника представљају велику препреку поузданим агроекономским истраживањима. **Предузетници** (СТР, СЗР, СУР и др. - који немају својство правног лица) имају обавезу да воде књиговодство, при чему могу да бирају између „двојног“ и „простог“ књиговодства. Најчешће се одлучују за тзв. „просто књиговодство“, с обзиром да је једноставније, мање захтевно и мање детаљно итд. Састављају основне финансијске извештаје (биланс стања и биланс успеха) и о знатно суженој и поједностављеној форми у односу на двојно књиговодство. Подаци о њиховом пословању су, дакле, такође доступни преко АПР-а као и из других извора, мада су нешто мање поуздани и детаљни него код предузећа. Ту је и проблем упоредивости података, у зависности од система књиговодства које користе. У првој години реализације пројекта за предузетнике нису прикупљани и поручивани подаци од АПР-а. У следећим годинама је ово планирано, у зависности од процењеног квалитета података који се могу добити, као и расположивог буџета пројекта.

Проблем са обезбеђивањем поузданих података за потребе анализе посебно је изражен код домаћих **пољопривредних газдинства**. ПГ немају обавезу вођења књиговодства, нити имају навику континуираног бележења производних и финансијских података у било ком облику. Овај проблем је присутан деценијама, практично од Другог светског рата, али и пре тога су постојала релативно скромна искуства у вођењу евиденције. Посебно тешко и са пуно неповерења и отпора произвођачи ове податке дају трећим лицима.

Садашње стање у Републици Србији је такво да породична пољопривредна газдинства не воде књиговодство, осим оних која су у систему ПДВ-а. Проблеми у погледу обезбеђивања поузданих података са ПГ, с обзиром на непостојање рачуноводствене евиденције, донекле су превазиђени успостављањем FADN система (детаљније у *поглављу III*). FADN (Farm Accountancy Data Network - Мрежа за прикупљање рачуноводствених података са пољопривредних газдинства) система у ЕУ функционише још од 1965. године. У нашој земљи је реализован IPA пројекат (2011-2015) којим су извршене све методолошке и организационо-правне претпоставке за увођење FADN система (Национални савет, Агенција, регионални одбори, донесени су правилници, упутства итд.). Већину оперативних послова око прикупљања података на терену обавља саветодавна служба. Дефинисана су два региона: север - за чије је функционисање одговоран Покрајински секретаријат за пољопривреду, и југ – у надлежности Министарства пољопривреде, које је своје послове у вези FADN система поверило Институту за примену науке у пољопривреди (ИПН).

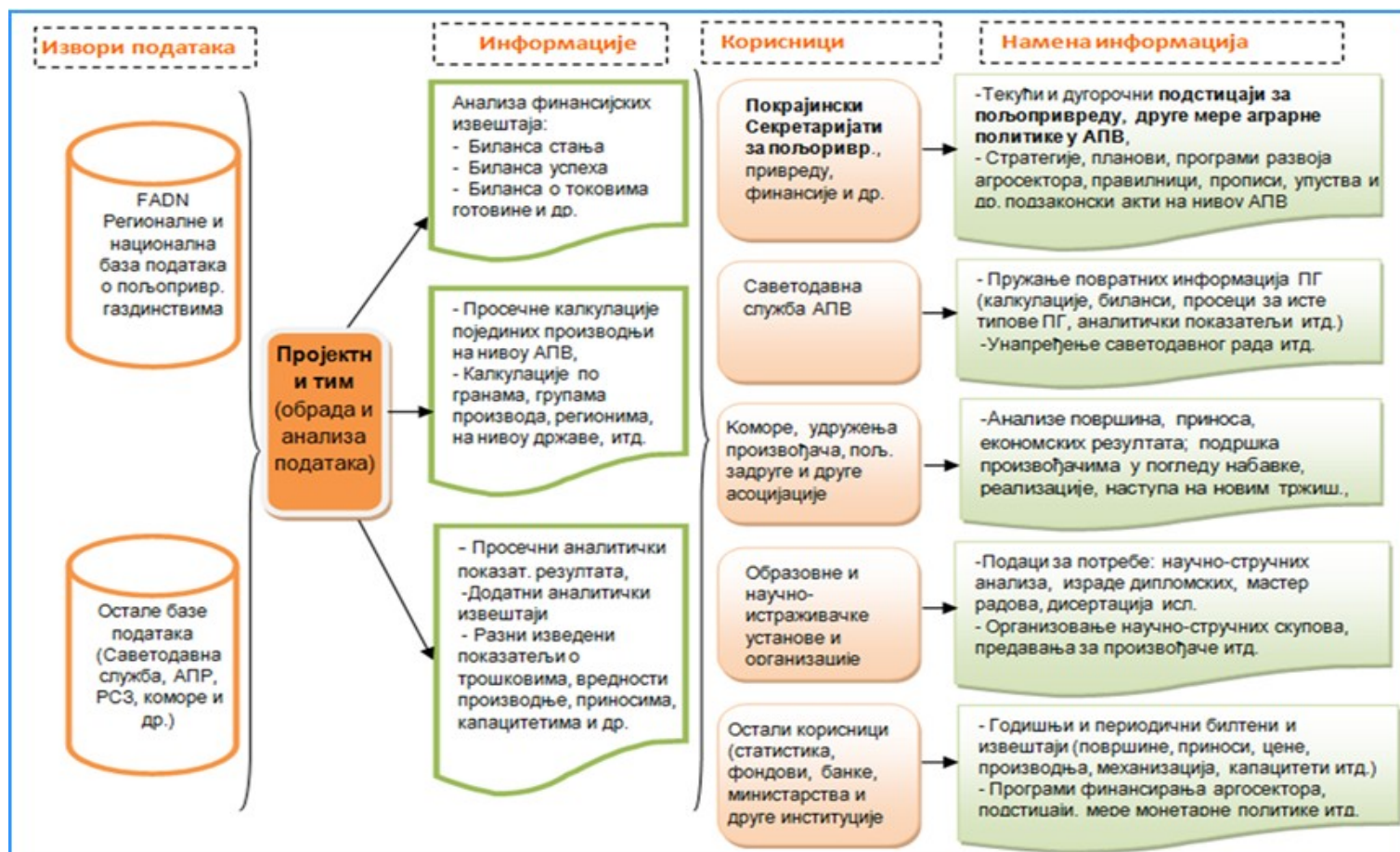
У Републици Србији FADN систем је оперативан, он функционише у пракси, али је још увек у процесу уходавања. У том погледу су подаци које овај систем тренутно продукује прелиминарног односно незваничног карактера. Истраживање за потребе овога пројекта ослања се управо на прелиминарне податке FADN система за 2015. годину. Истраживање је рађено на основу узорка од 354 комерцијална газдинства са подручја АПВ, која су део јединственог узорка од 1104 валидираних газдинства за целу РС. У узорак могу ући само ПГ која прелазе дефинисани праг економске величине од 4.000 € стандардне вредности производње (*Standard Output*). Када овај систем буде успостављен у пуном капацитету, што се очекује наредних неколико година, агроекономски истраживачи ће добити врло значајну базу података за своја истраживања.

1.4. ЦИЉЕВИ ПРОЈЕКТА

Евидентно је одсуство систематичних и континуираних годишњих и периодичних, као и дугорочнијих агроекономских анализа на макро нивоу. Научно засновани резултати оваквих анализа, односно правилно одабране, систематизоване и презентоване информације корисницима различитих нивоа одлучивања (од предузећа/газдинстава до секретаријата/министарства), представљају незаменљив ресурс за доношење квалитетних одлука. Ово је предуслов за предузимање адекватних мера у домену аграрне, пореске, монетарне и других политика, којима се усмерава развој агросектора у правцу остваривања знатно бољих производних и финансијских резултата.

Основни **циљ** пројекта је да се успостави **јединствен систем за израду редовних анализа и састављање извештаја** о резултатима пословања привредних субјеката из области пољопривреде и прехранбене индустрије на подручју АП Војводине (*шема 1*). Основе овога система су постављене у првој години истраживања, а у преостале три године треба да се у целости успостави, ухода и постане функционалан.

Овај систем ће представљати поуздану информациону основу, односно методолошко-апликативну потпору органима одлучивања на различитим нивоима у агросектору. Ради се о систему који се превасходно бави макро анализама резултата пословања, односно барата са збирним подацима на нивоу АПВ и ужих региона. Следствено томе, информације које продукује примарно су намењене корисницима на макро и средњем нивоу одлучивања (покрајинском Секретаријату за пољопривреду и другим секретаријатима - за привреду, финансије и др., затим Саветодавној служби АПВ, Привредној комори АПВ, регионалним коморама, удружењима произвођача, фондовима и др.). Корисници на микро нивоу (пољопривредна газдинства) добијају бенефите на посредан начин, превасходно у виду повратних информација од саветодавне службе, односно преко мера аграрне политике које се предузимају.

Шема 1. Структура система за анализу резултата пословања привредних субјеката агросектора АПВ

Амбиција овог пројекта није да успостави организационо-техничку структуру система за прикупљање података на терену. Пројекат има за циљ да дефинише, разради и презентује методолошке аспекте овог система, и то превасходно у његовој завршној фази која се односи на анализу података, приказивање и презентацију добијених резултата. При том се ослања на већ постојећу инфраструктуру за прикупљање података од појединих врста привредних субјеката из агросектора АПВ. У времену трајања овог пројекта (4 године), предвиђене редовне анализе и извештаје састављаће чланови пројектног тима, и на тај начин омогућити функционисање дефинисаног система у овом периоду.

Да би се остварио основни циљ истраживања неопходно је јасно дефинисати и реализовати већи број **парцијалних циљева**, и то превасходно:

- 1) Дефинисати, описати и приказати јединствену методологију за анализу производно-економских показатеља привредних субјеката у пољопривреди и прехрамбеној индустрији АПВ. *(Овај циљ је углавном остварен у 1. години реализације пројекта)*
- 2) Израдити одговарајућу софтверску апликацију која подржава дефинисану методологију односно олакшава њену примену, и написати упутство за коришћење апликација *(У 1. години реализације пројекта израђена је одговарајућа excel апликација погодна за обраду и презентовање података, а у 2. години се планира развој одговарајуће Access базе података који ће вршити ефикаснију класификацију, сортирање и обраду података, и која је компатибилна са excel апликацијом);*
- 3) Извршити едукацију одређеног броја лица са подручја АП Војводине за коришћење дефинисане методологије, било да су саставни део организационе структуре система или су превасходно заинтересовани за коришћење информација које систем продукује. *(Основним планом активности предвиђено је да се са едукацијом заинтересованих субјеката крене од 2. године реализације пројекта.)*
- 4) Спровести одређене активности на дисеминацији, односно упознавање стручне и шире заинтересоване јавности са резултатима пројекта. *(Овај циљ се подразумева за сваку годину реализације пројекта.)*
- 5) Извршити предвиђене редовне анализе и спровести све дуге радње (прикупљање и обрада података, презентовање и тумачење добијених резултата) који су неопходни за функционисање система у времену трајања пројекта. *(Анализе за прву годину пројекта су извршене и презентоване, а исто се планира у преосталим годинама, уз извесна побољшања у методолошком и садржинском смислу.)*
- 6) Извршити додатне анализе резултата пословања на микро нивоу (пољопривредно газдинство). *(У преостале три године пројекта ће, поред редовних годишњих анализа на макро нивоу, већа пажња бити*

посвећена и анализи резултата на микро нивоу- газдинство. Циљ је да се на основу упоредне анализе профитабилности појединих линија и грана производње, створе претпоставке за дефинисање оптималне структуре производње на микро и макро нивоу.)

Дугорочно посматрано, коришћење система треба да унапреди квалитет мера аграрне политике и других мера у агросектору, квалитет саветодавног рада, односно квалитет управљања у агросектору на свим нивоима. Све ово треба да допринесе постизању бољих производно-економских резултата у овом сектору, односно интензивнијем руралном и свеукупном развоју АПВ и целе РС.

1.5. ОЧЕКИВАНИ УТИЦАЈИ ПРОЈЕКТА

С обзиром на значај, заступљеност и структуру агросектора у АПВ, нема сумње да реализација овог пројекта има бројне, разноврсне и врло важне утицаје у научном, технолошком и социоекономском погледу. У **кратком року** (већ у првој години реализације пројекта) доступне су квалитетне информације, проистекле из научно фундиране анализе, које се могу користити за потребе предузимања адекватних мера, превасходно из домена аграрне политике, у правцу побољшања резултата пословања привредних субјеката, односно правилног усмеравања развоја агросектора.

Успостављен, тестиран и функционалан систем аналитичког извештавања представља врло значајан резултат у научном погледу. Функционисањем овог система стварају се врло важне претпоставке за развој анализе пословања као научне дисциплине, а такође и других агроелекономских дисциплина.

Ипак, најважнији утицаји биће видљиви у **дугом року**. Огледаће се превасходно у побољшању економских резултата пословања привредних субјеката, што ће даље омогућити усвајање нових знања и нових технологија, што ће повратно утицати на побољшање производних и економских резултата. Све то ће утицати на јачање конкурентске способности домаћег агросектора, освајање нових тржишта, повећање извоза, даље побољшање платног биланса итд. Покренуће се спирала развоја овог изузетно важног сектора за развој АПВ.

С обзиром на чињеницу да велики број становништва АПВ своју егзистенцију обезбеђује радом у агросектору и повезаним областима, као и да АПВ има још увек релативно велики проценат пољопривредног становништва и значајан број сеоских насеља, економски и социолошки ефекти ће бити врло велики. Развојем привредних субјеката овог сектора покренуће се свеукупни привредни и посебно рурални развој наше покрајине, односно целе државе.

Дефинисани систем за прикупљање анализу и презентацију резултата пословања привредних субјеката у области агросектора Војводине има велике могућности за **умрежавање** са бројним партнерима у земљи и иностранству. Умрежавање је заправо битна карактеристика и кључна одредница овог система, која је уграђена у механизам његовог функционисања. Систем не може квалитетно функционисати без сарадње са најширим кругом субјеката из агросектора (пољопривредна газдинства, предузећа, предузетници, саветодавна служба, привредне коморе и друга удружења произвођача, банке, фондови и други кредитори; секретаријат за пољопривреду и други секретаријати односно министарства, АПР, статистички завод, школе факултети и друге образовно-научне организације и установе). Сви они су повезани са системом, посредно или непосредно, и дајући већи или мањи допринос његовом успешном функционисању. Неки од ових субјеката су истовремено и носиоци система и корисници његових информација, док се други претежно јављају као корисници финалних информација. Посебно је у фази прикупљања квалитетних података пресудно важна сарадња не само са привредним субјектима, већ превасходно са саветодавном службом, АПР-ом, FADN-системом и др. Повратне информације од крајњих корисника, посебно од секретаријата/ министарстава, саветодавне службе, факултета и института, имају кључну улогу за унапређење квалитета самог система.

С обзиром да већина земаља у ЕУ и окружењу има сличне системе, блиска сарадња и повезаност са њима се подразумева. Умрежавање, размена и обједињавање података на нивоу ЕУ је обавеза, која ће наступити када наша земља постане чланица. Веома је важно поређење података о оствареним резултатима домаћих привредних субјеката са резултатима субјеката из других земаља односно региона, и то превасходно оних које имају сличну структуру агросектора. То су пре свега земље/региони из нашег окружења, односно бивше социјалистичке земље, од којих је већина сада у ЕУ. Ово наравно не искључује поређење са пољопривредно најразвијенијим земљама/регионима из ЕУ, напротив. Коначно, треба нагласити да је поређење основни метод сваке анализе, представља квантитативни аспект и одражава њену суштину. Квалитетну анализу, поготову макроекономску, и није могуће извршити без поређења са одговарајућим референтним величинама. Сарадња, повезивање и поређење са другим земљама се, дакле, намеће као императив. При том је у почетној фази изградње важно и поређење самих система за прикупљање и анализу података, како би се унапредио његов квалитет и достигао ниво који се захтева у ЕУ.

II) РЕЗУЛТАТИ ПОСЛОВАЊА ПРЕДУЗЕЋА У АГРОСЕКТОРУ АПВ

1. ПРЕДМЕТ, ЦИЉ, МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД РАДА

Предмет истраживања у овом сегменту пројекта (приказано у овом поглављу брошуре) су производно-економски и финансијски резултати пословања предузећа из области пољопривреде и прехрамбене индустрије (агросектора), која послују на територији АП Војводине. Још прецизније, у фокусу анализе су финансијске перформансе, односно најважнији показатељи финансијског резултата и финансијског положаја ових предузећа. Акценат анализе је на оствареним резултатима у 2015. години, која је последња година за коју постоје сређени подаци у бази АПР-а. Међутим, за потребе временског поређења и јаснијег сагледавања дугорочнијих тенденција, у обзир се узима и знатно дужи временски период (2001-2015), а по потреби и још шире. Посматрани петнаестогодишњи период обухвата време најинтензивније трансформације домаће привреде, а потом улази и у период светске економске кризе. За потребе реализације овог пројекта од АПР-а су поручени подаци за 2014. и 2015. годину, док су подацима за претходне године чланови истраживачког тима већ располагали.

Према актуелној званичној класификацији делатности пољопривредна предузећа припадају области 01 - *Пољопривреда, лов и пратеће услужне делатности* (у даљем тексту: *пољопривреда*).³ Предузећа из области прехрамбене индустрије разврстана су у две области: *област 10- Производња прехрамбених производа* и *област 11- Производња пића* (у даљем тексту: *прехрамбена индустрија*). Предмет разматрања су само привредни субјекти са својством правног лица, односно привредна друштва (у даљем тексту: *предузећа*), која обавезно воде двојно рачуноводство и предају завршне рачуне на прописаним обрасцима, што омогућава њихову сводност и упоредивост.

Циљеви анализе пословања могу бити различито постављени, у зависности од врсте и намене анализе, односно наручиоца конкретне анализе. Пред анализу се може поставити већи или мањи број циљева, различитог приоритета и карактера. Дефинисани циљеви су увек у корелацији са врстом, опсегом и предметом саме анализе. Чињеница да се овде ради превасходно о анализи биланса (заснива се на подацима из збирних биланса) у доброј мери детерминише скуп могућих циљева, основних и парцијалних.

³ „Уредба о класификацији делатности“, Службени гласник РС, бр. 55/05, 71/05-исправка, 101/07 и 65/08).

Основни **циљ** овог сегмента истраживања (приказаног у овом поглављу брошуре) јесте давање оцене најважнијих показатеља финансијског резултата и финансијског положаја предузећа из области пољопривреде и прехранбене индустрије АП Војводине. На основу тога се предлажу мере за њихово побољшање. Да би се остварио овај примарни циљ истраживања, неопходно је извршити већи број задатака, а најважнији се могу систематизовати на следећи начин:

- 1) У оквиру анализе и оцене финансијског резултата неопходно је размотрити:
 - величину и динамику остварења финансијског резултата,
 - структуру и динамику укупног прихода и његовог распореда,
 - структуру и динамику финансијског резултата,
 - Структура и распоред пословних прихода
 - положај у примарној расподели
 - кретање рентабилности сопственог и укупног капитала,
 - могућности за побољшање финансијског резултата.
- 2) Оцена финансијског положаја изводи се на бази анализе стања и кретања најважнијих параметара, и то:
 - финансијске равнотеже и
 - степена задужености и солвентности,

Постављени циљ и предмет истраживања опредељују и **методе истраживања** које се користе. Овде је реч, превасходно, о макро истраживању, односно упоредној макроекономској анализи двеју привредних грана, заснованој на подацима из збирних биланса великог броја привредних субјеката. Овакве анализе су по свом карактеру доста обухватне и комплексне, и представљају врло озбиљне истраживачке подухвате. Макро анализе у области агросектора захтевају од истраживача познавање не само анализе пословања већ и других сродних дисциплина, при чему је искуство истраживача од посебног значаја.

С обзиром да се превасходно ради о анализи биланса, примењени су општи и специфични методи које анализа пословања користи за ову врсту истраживања. Детаљнији опис специфичних метода анализе биланса даје се у поглављима у којима се поједине анализе спроводе. На овом месту се наводе само основне методе које се, а то су:

- 1) метод рашчлањавања и
- 2) метод поређења.

Рашчлањавање одражава квалитативни аспект анализе пословања. Омогућава јасно сагледавање простих елемената из којих се састоји сложени предмет анализе, њихове величине, значаја, међузависних веза, утицаја на стање и кретање појава које се анализирају итд. Применом

метода рашчлањавања стиче се јасна слика о структури, карактеристикама и суштини предмета анализе.

Метод поређења представља квантитативни аспект анализе. Овај метод омогућава да се посматрана појава измери, односно вреднује и оцени њена величина. У овом делу су превасходно:

- временско поређење,
- просторно поређење, а у нешто мањој мери и поређење са
- нормом, правилом и аксиомом.

Временско поређење представља суштину динамичке анализа пословања. Назива се још и „*развојно поређење*“. Временски се пореде одабрани показатељи финансијског резултата и финансијског положаја предузећа из агросектора Војводине из 2015. године са резултатима у претходној 2014. години, а по потреби и у дужем временском периоду (2001-2015). Ово је довољно дуг период за уочавање развојних трендова посматраних појава, законитости у њиховим међусобним односима и утицају на финансијски резултат и финансијски положај.

Просторно поређење се врши, пре свега, између пољопривредних предузећа и предузећа из области прехранбене индустрије Војводине. Ради се о две непосредно повезане и упоредиве привредне гране које чине основу аграрног сектора. Такође се, у појединим случајевима, пољопривреда и прехранбена индустрија пореде са привредом Војводине. На овај начин се сагледава значај ових грана у оквиру шире целине којој припадају.

У посматраном петнаестогодишњем периоду (2001-2015) кумулативни индекс раста инфлације износио је 216,9% (2001=100), док је вредност евра у односу на динар порасла за 102,0%. У настојању да се овај проблем ублажи, све вредности из збирних биланса прерачунате су и исказане у еврима. При том је за биланс стања коришћен званични курс евра на крају појединих година, а за биланс успеха просечни курсеви за поједине године. На овај начин се добијају упоредивији подаци и јаснија слика о стању и кретању вредносно изражених категорија. Овакво решење је далеко од идеалног, пре би се рекло да је изнуђено, односно најмање лоше у датим околностима. Наравно да се оваквом поступку могу ставити одређене методолошке примедбе, али у условима релативно високе инфлације и девалвације домаће валуте, то је најприхватљивији начин да се обезбеди упоредивост података из збирних биланса. При томе не треба губити из вида да је поређење у времену основа квантитативне динамичке анализе.

У виду **помоћних метода** користе се и одређене математичко-статистичке методе као и специфичне методе анализе биланса.

Примењују се уобичајени инструменти анализе: проценти, индекси, табеларни прегледи, графикони и сл.

Након упоредне анализе и оцене појединачних параметара, изводи се генерална оцена финансијског стања и финансијског положаја посматраних предузећа. Даље следи анализа могућности побољшања вредности појединих параметара, односно укупног финансијског положаја предузећа. На крају се дају и конкретни предлози за побољшање постојећег стања.

За потребе истраживања коришћени су доста бројни, обимни и разноврсни **извори података**. Анализа се превасходно заснива на подацима из збирних биланса пољопривредних предузећа Војводине (*област 01 - Пољопривреда, лов и пратеће услужне делатности*) и предузећа из области прехранбене индустрије Војводине (*област 10- Производња прехранбених производа и област 11- Производња пића*). Ове податке раније је прикупљала Народна банка Србије (НБС), а сада то ради Агенција за привредне регистре (АПР). Промене у билансним шемама које су настајале током посматраног периода (2001-2014), захтевале су одређена прегруписавања билансних позиција, како би се обезбедила упоредивост података у посматраном периоду.

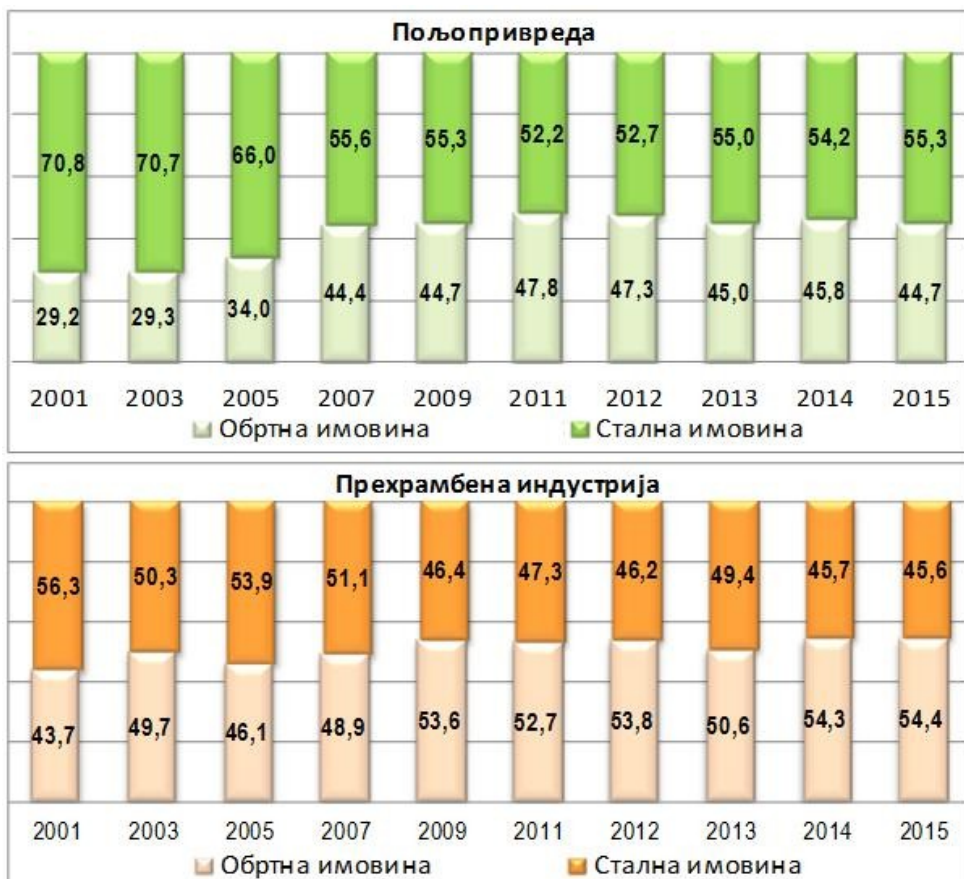
Ради се о великом броју углавном финансијских података из збирних финансијских извештаја, које је неопходно најпре средити, сумирати, класификовати, обрадити и проверити. Потом се на основу ових података израчунавају доста бројни изведени индикатори, који представљају основ за квалитетну анализу финансијског резултата и финансијског положаја предузећа из области пољопривреде и прехранбене индустрије.

За потребе истраживања користе се и бројни подаци из публикација званичне статистике, Народне банке Србије, Агенције за привредне регистре, Привредне коморе Србије и Војводине, Министарства пољопривреде, и других министарстава, затим подаци објављени од стране научних институција, домаћих и страних аутора итд.

2. АНАЛИЗА ПОКАЗАТЕЉА ФИНАНСИЈСКОГ РЕЗУЛТАТА ПРЕДУЗЕЋА

Узимајући у обзир изузетно повољне природне услове и значајне ресурсе којима располажу предузећа из агросектора АП Војводине, али такође и нагомилане проблеме који оптерећују њихово пословање, намеће се питање шта је потребно предузети да би ова предузећа опет постала успешни привредни субјекти који предњаче у развоју домаћег агросектора и привреде у целини. Изналажење одговора на претходно питање одражава суштину истраживачких напора у овом поглављу брошуре.

На крају 20015. године је на територији АПВ пословало укупно 1.622 предузећа која су располагала укупном имовином од 3.084 милиона евра. Вредност имовине се углавном константно и значајно повећавала, а у односу на 2001. годину увећала за око два пута.

Извор: Обрада аутора на бази података НБС и АПР

Граф. 3. Структура нето имовине агросектора АПВ (%)

У прехрамбеној индустрији послује укупно 824 предузећа, која располажу нешто вреднијом имовином него пољопривреда (3.109 мил.

евра у 2015. години). Такође се бележи значајан раст вредности имовине, приближно као код пољопривреде (1,97 пута).

Код обе привредне гране у структури укупне активе присутна је и позиција „губитак изнад висине капитала“ (која се од 2014. године исказује на страни пасиве). Ова позиција се редовно појављује у збирним билансима, јер постоје и предузећа која су у врло лошем стању. Ова предузећа су изгубила не само сав сопствени капитал, већ и део позајмљеног капитала, односно постала су инсолвентна. У пољопривреди је стање знатно лошије, с обзиром да је губитак изнад висине капитала достигао износ од 249,5 мил. евра, односно 8,1% укупне активе (у прехранбеној индустрији: 172,2 мил. евра, односно 5,5%). Повећање кумулираних губитака изнад висине капитала последица је бројних проблема у којима се налази један број пољопривредних предузећа (неуспешне и поништене приватизације, презадуженост, неликвидност, стечајеви, неповољни климатски услови, негативни утицаји светске економске кризе и др.).

Удео обртне имовине у **структури** укупне пословне имовине пољопривредних предузећа последњих година се стабилизовао на око 45%, уз значајан раст током посматраног периода код Војводине (са 29,2% на 44,7%) (*граф. 3*). Прехранбена индустрија бележи нешто мањи раст (са 43,7% на 54,4%), али је код ове привредне гране удео обртне имовине на осетно вишем нивоу током целог периода.

Нормално је да пољопривреда има већи удео сталне имовине у односу на прехранбену индустрију, превасходно због природе делатности. Томе доприноси врло значајна вредност пољопривредног земљишта које се не амортизује и не губи вредност по том основу. Напротив, цена земљишта је последњих година значајно порасла у нашој земљи. Значајну вредност имају наравно и опрема и грађевински објекти, као и биолошка средства (вишегодишњи засади и основно стадо) која се по МРС такође не амортизују, осим у изузетним случајевима. Повећање релативног учешћа обртне имовине указује, пре свега, на интензивирање пословне активности привредних субјеката из посматраних области. У условима кризе смањује се обим производње, а то значи и мања улагања у обртна средства, док фиксна имовина углавном остаје на истом нивоу. Више или мање кризан период последњих деценија био је врло неповољан за пословање, услед чега је структура средстава драстично померена у корист фиксне имовине.

У оквиру овог поглавља анализира се скуп најважнијих одабраних индикатора успеха која се врши превасходно (али не искључиво) на основу података из збирног биланса успеха. Сходно карактеру ове

публикације и основним циљевима истраживања, приказују се следеће анализе:

- 1) Остварени финансијски резултати пословања,
- 2) Структура и распоред укупног прихода,
- 3) Структура финансијског резултата,
- 4) Структура и распоред пословних прихода,
- 5) Положај у примарној расподели
- 6) Могућности побољшања резултата,
- 7) Рентабилност укупног и сопственог капитала.

2.1. ОСТВАРЕНИ ФИНАНСИЈСКИ РЕЗУЛТАТИ

Најважнији званични показатељ успеха предузећа јесте крајњи резултат исказан у билансу успеха у виду нето добитка или губитака. Коначни нето резултат показује да ли је предузеће у посматраном периоду пословало позитивно и по том основу увећало капитал предузећа, односно његових власника. Посматрано на дужи рок, пословање са добитком (профитом) основни је предуслов да и друге финансијске перформансе предузећа буду добре. То наравно није једини и довољан услов, али јесте врло важан и незаобилазан у дужем временском периоду.

Табела 2 и графикон 4 јасно приказују изражену варијабилност збирног нето финансијског резултата пољопривредних предузећа Војводине у посматраном периоду. У девет од петнаест година остварен је бруто и нето губитак. У четири године су исказани добици релативно скромног износа. Позитивне тенденције из 2006. и 2007. године прекинуте су поновним преласком у зону губитка, у којој остају наредне четири године (2008-2011). Охрабрује напредак у остварењу позитивног финансијског резултата у последње четири године.

У 2015. години позитиван нето финансијски резултат исказала су 1.021 пољопривредних предузећа (ПП), односно 62,9% од укупног броја предузећа. Ова предузећа су остварила нето добит у износу од 103,2 мил. евра. Преосталих 37,1% ПП укњижило је 67,4 мил. евра нето губитка, што у нето (пребијеном) износу даје добит од 76,4 мил. евра. Најуспешнија су средња предузећа која дају 49,9% нето добитка, а потом следе мала (22,2%), микро (21,5%) и велика предузећа (6,4%).

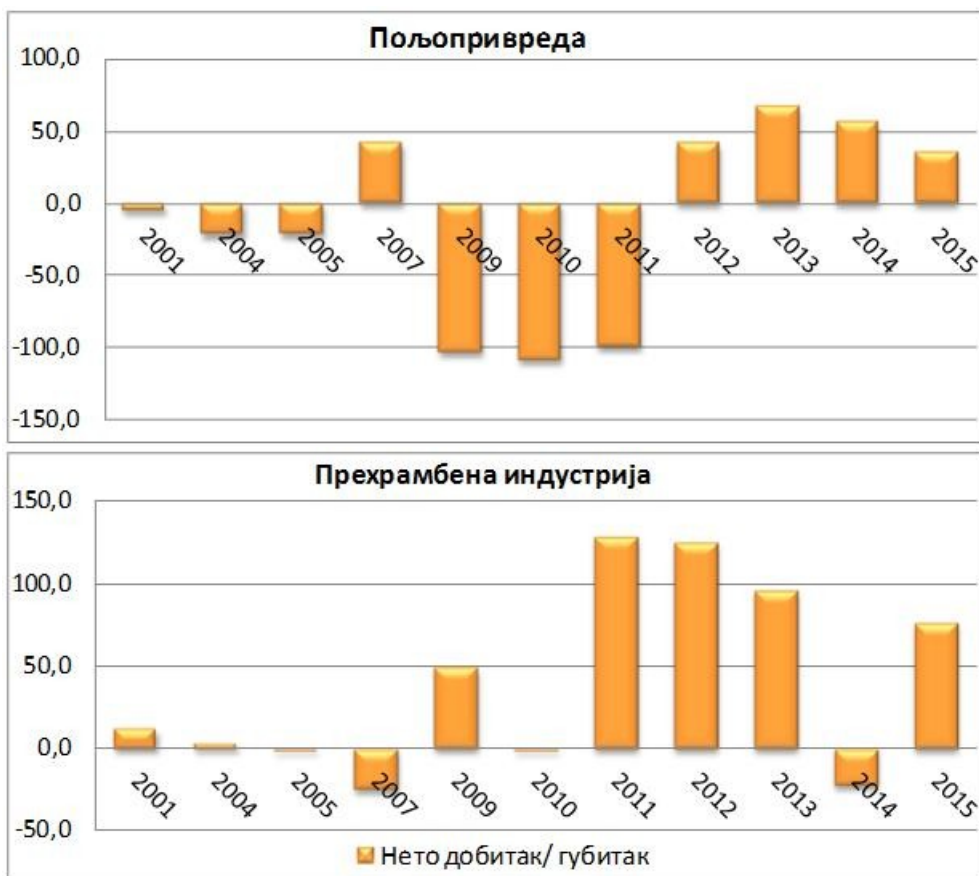
Табела 2: Кретање прихода и расхода у агросектору Војводине

(у 000.000 €)

Р.б.	ПОЗИЦИЈА	ПОЉОПРИВРЕДА										ПРЕХРАМБЕНА ИНДУСТРИЈА									
		2001	2003	2005	2007	2009	2011	2012	2013	2014	2015	2001	2003	2005	2007	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	Пословни приходи	901	807	981	1596	1449	2167	2187	2051	2027	1962	1463	1804	1737	2427	2399	2851	2885	2742	2526	2534
2	Финансијски приходи	7,8	9,1	9,8	37,0	37,1	31,3	42,5	35	33	48	9,0	16	32	59	63	79	84	54	48	60
3	Остали приходи	75	79	63	119	87	104	83	108	68	84	91	135	86	95	64	66	73	60	47	39
4	Укупан приход (1+2+3)	984,1	895	1053	1752	1573	2302	2312	2194	2127	2093	1563	1955	1855	2581	2527	2996	3041	2855	2621	2634
5	Пословни расходи	872	890	995	1575	1455	2065	2071	1965	1903	1905	1371	1772	1675	2306	2211	2563	2594	2559	2405	2396
6	Финансијски расходи	37	44	45	66	92	84	88	64	87	55	53	69	86	109	193	147	193	98	122	78
7	Остали расходи	79	63	34	67	129	249	108	89	75	91	122	133	90	179	111	138	105	85	107	72
8	Укупни расходи (5+6+7)	988	997	1073	1708	1676	2399	2267	2118	2066	2051	1546	1974	1852	2594	2515	2848	2892	2741	2634	2546
9	Бруто резултат (4-8)	-3,8	-102	-20,2	43,7	-103	-97,1	44,4	76,0	61,6	42,1	16,5	-18,8	3,5	-13,2	12,2	148	149	114,0	-13,9	87,4
10	Порези из резултата	1,06	0,71	0,98	1,28	0,36	2,10	2,77	8,80	5,51	6,33	4,58	5,47	4,13	11,51	12,8	20	24	18,2	8,44	11,08
11	Нето резултат (9-10)	-5	-103	-21	42	-103	-99	42	67,2	56,1	35,8	11,90	-24,2	-0,63	-24,7	-0,6	129	125	95,8	-22,3	76,4
12	Стопа резултата (11 / 4) x 100	-0,50	-11,5	-2,01	2,42	-6,54	-4,31	1,80	3,06	2,64	1,71	0,76	-1,24	-0,03	-0,96	-0,03	4,3	4,1	3,36	-0,85	2,90

Извор: Обрачун аутора на основу података НБС и АПР

Предузећа из области прехранбене индустрије (ППИ) бележе знатно боље резултате у посматраном периоду. У 2015. години позитивно је пословало 57,2% предузећа, која су остварила 139,5 мил. евра нето добитка, док су преосталих 42,8% предузећа исказала 63,1 мил. евра нето губитка. Супротно од пољопривреде, највећи износ нето добитка дају велика предузећа (95,5%), потом следе средња (20,6%) и мала (0,6%), док микро предузећа бележе велики нето губитак (-19,4%).

Граф. 4: Кретање нето резултата у агросектору Војводине (у 000.000 €)

Треба наравно имати у виду да се ради о збирним билансима, те да исказани резултати представљају нето (тј. пребијени) нето добит/губитак. Постоји наравно значајан број успешних предузећа која исказују добитке у својим билансима у свим годинама посматраног периода, нажалост и неуспешна предузећа која у својим билансима исказују велике износе нето губитка.

По основу оствареног текућег губитка (тј. губитка исказаног у билансу успеха) пољопривредна предузећа Војводине су у анализираном периоду изгубила укупно око 1.487 мил. евра (прехранбена индустрија: 1.437 мил. евра). Без овога губитка сопствени капитал и сви други показатељи финансијског резултата и финансијског положаја предузећа били би на много већем нивоу. Губитак из биланса успеха одлаже се у билансу стања где се исказује на крају текуће године, као одбитна ставка сопственог капитала. У наредном, дужем или краћем временском периоду, овај губитак се настоји покрити на различите начине. Али, ако се деси да кумулирани губитак у пасиви премаша износ сопственог капитала, онда се та разлика исказује „губитак изнад висине капитала“. То значи да је предузеће изгубило не само сав сопствени капитал, већ и део капитала својих поверилаца. С обзиром да се ради о збирним билансима, није неуобичајено да се позиција „губитак изнад висине капитала“ појави у билансу целе привредне гране, јер се дешава да постоје и предузећа која су у јако лошем стању.

2.2. СТРУКТУРА И РАСПОРЕД УКУПНОГ ПРИХОДА

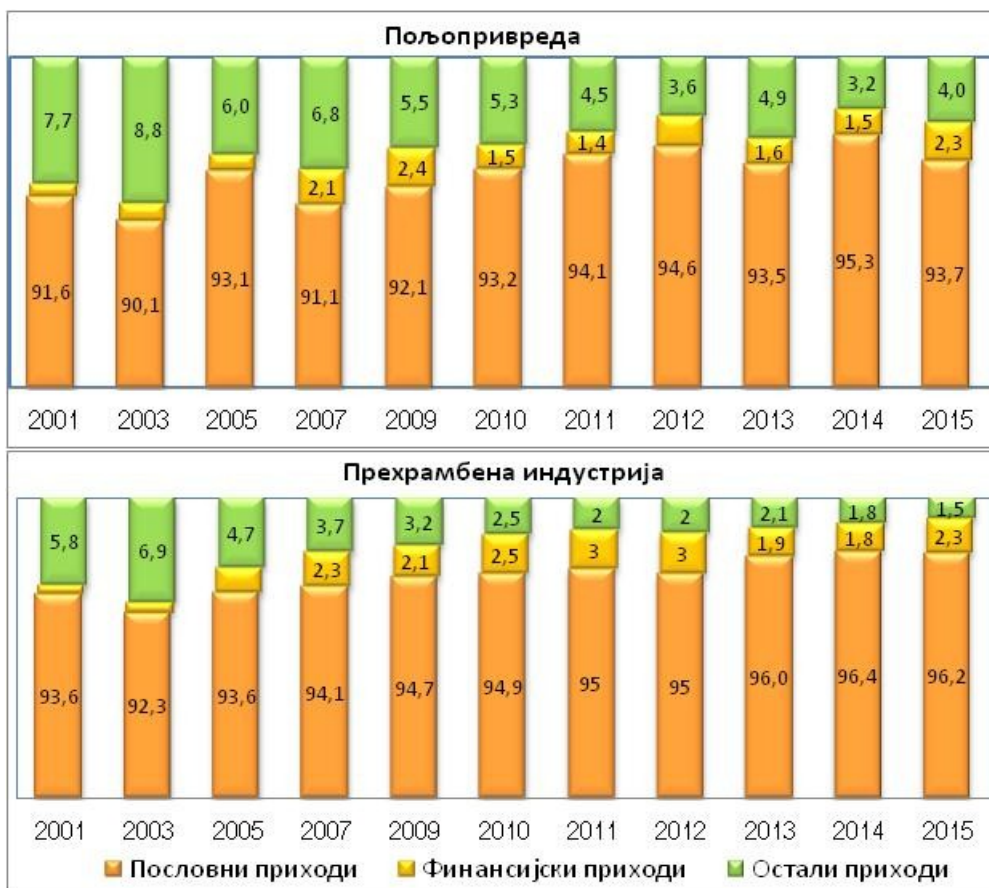
Структура укупног прихода (УП) показује колико поједине врсте прихода доприносе остварењу укупног прихода предузећа. Посматрањем структуре укупног прихода у довољно дугом временском периоду, откривају се основне тенденције у кретању релативног удела појединих прихода, уочавају се периоди позитивних и негативних кретања, детектују и објашњавају њихови узроци и последице. Анализа ове параметре ставља у контекст услова пословања, повезује их са најважнијим факторима од којих зависе поједини приходи, настојећи да квантификује њихов утицај. Просторно поређење (у овом случају са сродном привредном граном и делимично са целом привредом), као и поређење са опште прихваћеним нормативима, доприноси јаснијем сагледавању појединих показатеља структуре укупног прихода. Све наведено, заједно са искуством аналитичара и познавањем специфичности привредних области које се разматрају, омогућава поуздано оцењивање стања и кретања структуре укупног прихода у прошлости, односно извођење правилних закључака са прогнозама кретања и предлозима за побољшање у будућем периоду.

Укупан приход пољопривредних предузећа Војводине порастао је у току посматраног периода за 112,7% (са 984,1 мил. евра на 2093,4 мил. евра), што представља врло значајно повећање (таб. 2). Прехранбена индустрија остварује већи укупан приход него пољопривреда, али се та

разлика убрзано смањује са 58,8% (2001) на 25,8% (2015), услед споријег раста укупног прихода ове гране (са 1562,9 на 2633,6 или за 68,5%). Пољопривреда је 1998. године имала већи укупан приход од прехранбене индустрије за 3,8%. Прехрамбена индустрија преузима примат од пољопривреде у 2000. години.

Предузећа из области пољопривреде и прехранбене индустрије доприносе стварању УП целе привреде Војводине са око 19,2% (2015), што је значајно мање у односу на 26,3% из 2001. године. Релативни удео агросектора у укупној војвођанској привреди се смањује, пре свега због бржег раста осталих сектора (банкарства, грађевинарства, услуге и др.).

У **структури укупног прихода** пољопривредних предузећа доминирају пословни приходи, што је логично код свих производних делатности. Њихов удео током целог периода не пада испод 90% (граф. 4). У последњих пет година стабилизовали су се на нивоу високом од 94% до 95%.

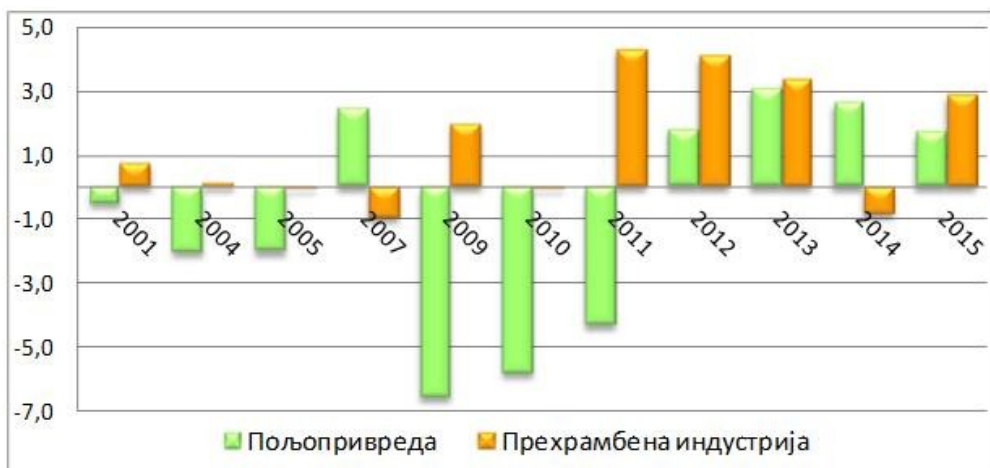
Граф. 5: Структура укупног прихода агросектора АПВ (у %)

Финансијски приходи ПП су на очекивано ниском нивоу за производна предузећа са малом финансијском снагом (до 2,3%). Удео „осталих прихода“ (непословних и ванредних) бележи значајан пад (са 7,7% на 4,0%), али су још увек на неприхватљиво високом нивоу, што је последица нерегулисаних (пост)транзицијских и услова пословања у нашој земљи.

Прехрамбена индустрија има нешто повољнију структуру укупног прихода, с обзиром да је удео пословних прихода већи у просеку за пар процената, и то превасходно на рачун „осталих“ прихода. Уз значајан раст достигли су 96,2% укупног прихода. Финансијски приходи су такође очекивано скромни, на приближно истом нивоу као код пољопривреде. Удео „осталих прихода“ бележи значајан пад у посматраном периоду (са 5,8% на 1,5%), и може се рећи да су ови приходи достигли задовољавајуће низак ниво за (пост)транзицијске и кризне услове пословања, какви су у нашој земљи.

Обе привредне гране троше исти проценат укупног прихода (УП) на покриће пословних расхода (91,0% у 2015. години). Захваљујући константном смањењу, ПП су спустила удео финансијских расхода у расподели УП на 2,6% у 2015. години, што се може оценити релативно повољним (тј. ниским) за домаће услове пословања (ППИ: 3,0%). Ови подаци се не могу се посматрати изоловано, јер то може навести на погрешан закључак о доброј финансијској ситуацији ПП. Финансијски расходи зависе од нивоа задужености предузећа, висине каматних стопа и од других услова позајмљивања. У нашој земљи су ови услови далеко од повољних, а истовремено, већина предузећа није толико ликвидна и финансијски јака да им кредити нису потребни. Напротив, подаци говоре о високој задужености и врло озбиљним проблемима са ликвидношћу предузећа, о чему се у наставку више говори. Већ презадужена ПП тешко могу добити нове повољне кредите, поготову не оне са дужином периодом отплате.

ПП Војводине су (посматрана збирно) у већини година исказују губитак у пословању, али су у последње четири године забележила скромне позитивне **стопе финансијског резултата** (до 3,06%) (таб. 2, граф 6). Стопа добити је веома важан показатељ успешности који означава профитабилност (издашност) остварених прихода, односно показује колико је у 100 динара укупног прихода садржано нето добити/губитка. Такође представља мултипликатор приликом рачунања стопе рентабилности. ППИ већем броју бележе позитивне, али такође врло скромне стопе нето добитка (максимум 2011: 4,3%). Уочава се негативна стопа у 2014. години, који је већ следеће године прешла у плус.

Граф. 6: Стопе нето резултата у агросектору Војводине (у %)

2.3. СТРУКТУРА ФИНАНСИЈСКОГ РЕЗУЛТАТА

Претходне анализе су показале да предузећа која послују у агросектору Војводине остварују углавном недовољно добре, односно лоше резултате, нарочито пољопривредна предузећа. Даља анализа треба да пронађе најважније узроке оваквог стања, измери њихове последице, односно, у крајњој линији, да укаже на начине за њихово превазилажење. Неки узроци су већ детектовани у претходној тачки, приликом разматрања структуре укупног прихода и његовог распореда. Следећи корак у том правцу јесте анализа структуре финансијског резултата. Овом анализом се бруто финансијски резултат рашчлањава према врстама прихода из којих потиче, с циљем да се утврди њихов појединачни допринос остварењу бруто финансијског резултата, односно да се покаже у ком правцу и којим интензитетом поједини приходи/расходи утичу на висину финансијског резултата.

Укупан бруто финансијски резултат рашчлањава се на:

- резултат из пословних прихода,
- резултат финансирања и
- резултат из осталих прихода (таб. 3).

За анализу је посебно важан међурезултат који се зове „резултат из редовног пословања“, а добија се као збир пословног резултата и резултата финансирања. Ово је најважнији показатељ успешности предузећа, јер одражава суштину квалитета бизниса, посебно са дугорочног аспекта.

Табела 3: Структура финансијског резултата у агросектору Војводине

(у 000.000 €)

Р.Б.	ПОЗИЦИЈА	ПОЉОПРИВРЕДА										ПРЕХРАМБЕНА ИНДУСТРИЈА									
		2001	2003	2005	2007	2009	2011	2012	2013	2014	2015	2001	2003	2005	2007	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	Резултат из пословних прихода	29,2	-83,1	-14,0	20,2	-6,2	101,4	115,5	85,9	123,4	56,3	91,7	32,6	61,7	121,7	188,0	288	291	183,0	121	138,3
2	Резултат из финансијских прихода	-29,7	-35,2	-35,0	-28,8	-54,7	-53,1	-45,9	-29,2	-54,4	-7,4	-44,3	-53,6	-54,1	-50,6	-130	-68	-110	-44,0	-75	-17,7
3	Резултат редовног пословања (1+2)	-0,4	-118	-48,9	-8,6	-60,8	48,3	69,6	56,7	69,0	48,9	47,4	-21,0	7,6	71,1	58,5	221	181	139,0	46	120,6
4	Резултат из осталих прихода	-3,4	16,3	28,7	52,3	-41,7	-145	-25,2	19,3	-7,4	-6,7	-30,9	2,2	-4,1	-84,3	-46,3	-72	-32	-24,9	-60	-33,1
5	Бруто резултат (3+4)	-3,8	-102	-20,2	43,7	-103	-97,1	44,4	76,0	61,6	42,1	16,5	-18,8	3,5	-13,2	12,2	148	149	114,0	-14	87,4

* Позиције под редним бројевима 1, 2 и 4 израчунате су на основу података из *табеле број 2*.

За типична предузећа је својствено да остваре позитиван резултат из односа пословних прихода, док је резултат из финансирања углавном негативан, с обзиром да предузећа, по правилу, далеко више позајмљују него што пласирају средства. Супротно предњем, није нормално да резултат из редовног пословања буде негативан. На чињеници да ли је овај резултат позитиван или негативан заснива се оцена да ли је биланс успеха успешан или неуспешан (*Родић и др., 2007, стр. 185*). Ово нарочито важи у нестабилним транзицијским условима пословања, када остали приходи и расходи показују велике варијације.

Пољопривредна предузећа (ПП) су у пет година посматраног периода остварила негативан резултат из односа пословних прихода и расхода, што је врло забрињавајућа чињеница. Ради се углавном о првој половини посматраног периода, док другој пољопривреда бележи углавном позитивне пословне резултате. Ипак, негативни резултати финансирања условили су да се у већини година истопе ионако скромни пословни добитици, тако да су пољопривредна предузећа само у последњих пет године забележила позитиван **резултат из редовног пословања**.

Ово указује да постоје врло озбиљни проблеми у пословању ПП, које није могуће решити ни брзо ни лако. Јасно је да пољопривредна предузећа тешко могу рачунати на позитивне резултате при високим расходима финансирања (редовне и затезне камате, негативне курсне разлике и др.). То потврђују и кретања у последње три године, када су смањени расходи финансирања на ниво 3,7%-2,6%, што се непосредно одразило на исказивање значајнијих добитака из редовног пословања, а у последње четири године и позитивног нето финансијског резултата (*таб. 2*). Нису проблем само расходи финансирања већ превасходно негативни (или скромно позитивни) пословни резултати које ПП остварују. Претходне чињенице јасно упућују на закључак да постоје озбиљни поремећаји у интерној економији ПП. Сходно томе, суштинске узроке незадовољавајућих финансијских резултата треба тражити првенствено у подбилансу пословних прихода и расхода.

Резултат из „осталих“ (непословних и ванредних) прихода и расхода значајно је утицао на формирање бруто финансијског резултата код ПП током анализираног периода. У последње две године овај резултат је био негативан и тако значајно утицао на смањење нето добитка ПП.

Анализа показује много повољнију структуру финансијског резултата код предузећа из области **прехрамбене индустрије**. У свим годинама је остварен позитиван пословни резултат. Резултат из редовног пословања био је негативан само 2003. године, што је превасходно последица неповољних природних услова. Посебно је у другој половини посматраног периода (2007-2015) уочљива тенденција значајног раста пословног резултата, са изузетком експецесне 2014. године. Међутим, релативно високи губици финансирања (који су значајно умањени у последњих пет година) условљавали су смањење позитивног резултата из редовног пословања. Ванредни губици су константно утицали на смањење финансијског резултата. Високи резултати из односа пословних прихода и расхода указују да ова привредна грана, уз стабилизовање расхода финансирања и ванредних расхода на прихватљивом нивоу, има добре перспективе за даље повећање нето финансијског резултата.

2.4. СТРУКТУРА И РАСПОРЕД ПОСЛОВНИХ ПРИХОДА

Пословни приходи и расходи су најзначајнији не само по доминантном учешћу у укупним приходима (2015: ПП 93,7% ; ППИ 96,2%), већ и због чињенице да њихов однос одражава суштину интерне економичности сваког предузећа. Видели смо да ПП и ППИ остварују нестабилан и углавном недовољан резултат из односа пословних прихода и расхода (у пет година посматраног периода остварила су пословни губитак). Ако се томе дода и чињеница да су последњих година финансијски расходи сведени на прихватљив ниво (мање од 3%) јасно је да проблем треба тражити превасходно у подбилансу пословних прихода и расхода.

У структури пословних прихода ПП Војводине убедљиво доминирају наравно приходи од продаје, уз изражену тенденцију раста (86,6% до 94,4%) (ППИ: 90,2% до 99,5%) (таб. 4). Треба напоменути да приходи од продаје робе чине врло значајан део укупних прихода од продаје ПП, с обзиром да се предузећа у великој мери баве и трговином.

Логично је да су приходи од активирања учинака код пољопривреде на знатно већем нивоу него код прехрамбене индустрије, с обзиром на природу делатности. Пољопривреда је карактеристична по томе што значајан део својих производа користи за повећање биолошких основних средстава (прираст основног стада, превођење сопственог сточног подмлатка у основно стадо, коришћење сопственог садног материјала за подизање вишегодишњих засада и др.).

Промена вредности залиха учинака представља релативно скромну позицију код обе привредне области (до пар процената). Последњих година ПП константно бележе повећање вредности залиха учинака, што значи да је производња расла брже од продаје (код ППИ смањење у последње две године). То је разумљиво у условима значајног раста производње.

Остали пословни приходи (углавном приходи од премија, дотација, компензација, закупнина и сл.) имају знатно веће учешће код пољопривреде него код прехрамбене индустрије, што је логично и очекивано. Ови приходи у ПП бележе значајан пад релативног удела, али не и у апсолутном износу (2001: 1,27% односно 11,5 мил. евара; 2014: 1,0% односно 19,0 мил. евара; 2015: 0,99% односно 18,3 мил. евара). Оваква кретања су очекивана с обзиром на раст укупних пословних прихода, смањење површине пољопривредног земљишта које је у поседу предузећа, промена у систему субвенционисања и сл. Приходи од субвенција су важни за ПП, али с обзиром на њихово релативно скромно учешће, не може се рећи да су пресудни.

Табела 4: Структура пословног прихода и његовог распореда у агросектору Војводине (у %)

Р.Б.	ПОЗИЦИЈА	ПОЉОПРИВРЕДА										ПРЕХРАМБЕНА ИНДУСТРИЈА									
		2001	2003	2005	2007	2009	2011	2012	2013	2014	2015	2001	2003	2005	2007	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	Приходи од продаје	86,6	88,9	87,3	90,4	93,2	94,3	94,1	94,4	93,2	94,4	90,2	92,1	97,9	95,8	97,9	96	97	97,8	99,0	99,5
2	Приходи од активирања учинака	6,0	7,3	5,9	4,6	4,9	2,6	2,9	3,4	3,3	3,5	4,1	4,9	1,2	1,0	1,3	1,2	1,1	1,5	0,9	1,0
3	Промена вредности залиха учинака	5,2	0,14	3,5	2,3	-0,3	1,7	1,5	0,3	1,4	0,1	4,8	2,2	0,4	2,5	-0,01	2,5	1,0	0,2	-0,6	-1,2
4	Остали пословни приходи	2,2	3,7	3,2	2,7	2,2	1,4	1,5	1,9	2,1	2,1	0,9	0,8	0,6	0,7	0,9	0,6	0,7	0,6	0,7	0,7
5	Пословни приходи (1 до 4)	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
6	Варијабилни материјални расходи	72,8	79,7	75,6	80,4	82,3	83,7	82,4	82,5	82,1	85,0	74,0	75,8	75,3	75,6	75,6	75	77	79,5	80,9	80,9
7	Бруто плате	10,1	14,2	15,2	10,6	10,1	6,4	6,3	6,7	6,1	6,5	8,9	10,7	12,4	10,8	8,7	7,7	7,1	7,6	7,8	7,6
8	Амортизација и резервисања	5,0	6,7	4,6	3,5	3,7	2,6	3,1	2,8	3,0	2,9	4,6	5,2	4,5	4,5	4,1	3,5	3,2	3,5	3,7	3,4
9	Остали пословни расходи	8,9	9,6	6,0	4,3	4,3	2,7	3,0	3,8	2,6	2,7	6,3	6,5	4,2	4,2	3,8	3,3	2,6	2,8	2,8	2,6
10	Пословни расходи (6 до 9)	96,8	110	101	98,7	100	95,3	94,7	95,8	93,9	97,1	93,7	98,2	96,4	95,0	92,2	90	90	93,3	95,2	94,5
11	Пословни резултат (5 - 10)	3,2	-10,3	-1,4	1,3	-0,4	4,7	5,3	4,2	6,1	2,9	6,3	1,8	3,6	5,0	7,8	10,1	10,1	6,7	4,8	5,5

Извор: Обрачун аутора на основу података НБС и АПР

Варијабилни материјални расходи (набавна вредност продате робе, трошкови материјала, горива, енергије и производних услуга) имају доминантно учешће у **структури распореда** пословних прихода обе привредне гране. Уочљива је тенденција пораста која је осетно израженија код пољопривреде (са 72,8% на 85,0%) него код прехранбене индустрије (са 74,0 на 80,5%). Сагледавањем кретања појединих врста варијабилних материјалних расхода могу се уочити тенденције кретања и узроци промена ових трошкова који су суштински важни за физичку и укупну економичност пословања. Тиме се отварају могућности за предузимање одговарајућих мера у циљу рационализације трошкова и повећања ефикасности пословања.

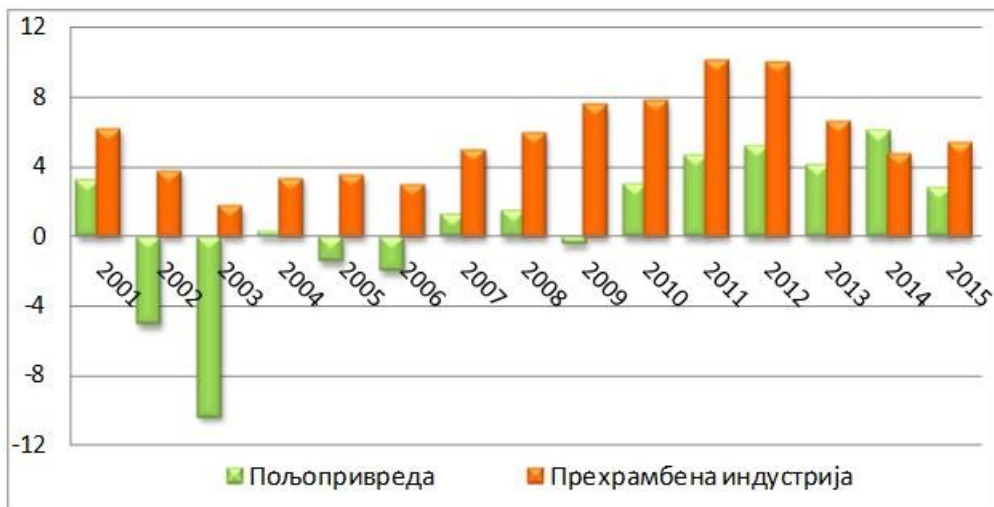
Релативни удео трошкова плата (брutto зараде и друга примања) у расподели пословних прихода бележи највећи пад од свих трошкова у ПП (са 10,1% на 6,5%), а у поређењу са 2005. годином релативно учешће је смањено чак 2,3 пута. Треба имати у виду да је број запослених у пољопривреди у посматраном периоду за 57,6% (прехранбена индустрија: за 5,3%), уз истовремено повећање укупне маса плата за 40,3% % (прехранбена индустрија: за 48,3%). Значи да је дошло до значајног раста плата, али је опште познато да су нето плате на врло ниском нивоу. Даља редукција броја запослених требала би да буде праћена повећањем степена техничке опремљености. То би за узврат утицало на раст фиксних трошкова (амортизација, осигурање, камате). Очигледно је да у домену трошкова рада не постоје значајније резерве за повећање пословног резултата.

На покриће трошкова амортизације и резервисања одлази између 5,0% (2001) и 2,9% (2015) пословних прихода (прехранбена индустрија: 4,6% до 3,4%) (*таб. 4*). Ради се о значајном снижењу, а достигнути удео на крају периода у пољопривреди прилично је низак, скоро да се приближио уделу из много бољих времена. Према истраживању *Дувњака (1989, стр. 213)* у периоду 1980-1986. године просечан удео трошкова амортизације у редовним приходима пољопривредних предузећа СФРЈ кретао се око 3,1%. Извесно је да предузећа у наредном периоду морају више инвестирати у набавку нове опреме јер то представља предуслов за подизање нивоа продуктивности и укупне исплативости производње. То ће наравно проузроковати повећање трошкова амортизације, али такође и снижење неких других трошкова. Дакле, ни у овом сегменту не постоје озбиљније резерве за повећање пословног резултата.

Остали претежно фиксни трошкови такође бележе велики пад удела у расподели пословних прихода ПП (од 8,9% до 2,7%), Удео ових расхода је у периоду 1980-1983. године био око 7,5% (*Дувњак, 1989, стр. 213*).

Достигнути ниво фиксних трошкова није висок, мада вероватно постоје извесне резерве за њихово снижење, превасходно у домену режијских трошкова. Ипак, резерве сигурно нису велике и не могу пресудно поправити пословни резултат.

У другој половини посматраног периода пољопривреда се постепено опоравља и бележи углавном позитиван пословни резултат (са изузетком 2009. године). Проблем је што су ови пословни добици нестабилни и углавном недовољни да би крајњи финансијски резултат био позитиван, односно на нивоу прихватљивог остварења. На другој страни, прехранбена индустрија је у свим годинама забележила пословни добитак. Графичко поређење стопа пословног резултата, као релативних показатеља, даје јаснију слику (не)успешности ових привредних грана (*граф. 7*). Ради се о суштински важном показатељу профитабилности пословних прихода, који говори колико је новчаних јединица пословног добитка/губитка садржано у 100 новчаних јединица остварених пословних прихода.

Граф. 7: Стопе пословног резултата у агросектору Војводине (у %)

Графикон јасно показује да је прехранбена индустрија знатно успешнија привредна грана, односно да има много бољу интерну економију, а то значи и стабилније пословање и боље перспективе за постизање прихватљивијих стопа нето финансијског резултата. Ипак, охрабрујуће делује постојаност и тенденција раста позитивног пословног резултата у пољопривреди од 2010. године.

2.5. ПОЛОЖАЈ У ПРИМАРНОЈ РАСПОДЕЛИ

У претходним тачкама овог поглавља јасно је показано да главни проблем недовољне успешности пољопривредних предузећа треба тражити у односу пословних прихода и варијабилних материјалних расхода. Ту су, наравно, и још увек значајни расходи финансирања, али они такође у великој мери зависе од наведеног односа. Однос пословних прихода и варијабилних материјалних расхода најчешће се изражава **коефицијентом глобалног паритета** продајних и набавних цена (*таб. 5*). Овај коефицијент изражава збирни (глобални) однос нивоа продајних цена реализованих учинака (производа и услуга) и набавних цена кључних материјалних инпута (материјал, гориво, енергија, роба и производне услуге). Као такав, коефицијент глобалног паритета цена показује положај пољопривреде у примарној расподели.

При израчунавању коефицијента глобалног паритета ефекти промена вредности залиха су одговарајућим обрачунским поступком искључени и из прихода и из расхода. Тако су добијени тзв. „кориговани“ пословни приходи и „кориговани“ варијабилни материјални расходи. Узима се, дакле, само фактурисана реализација, односно тржишно верификоване цене учинака и инпута.

Овај коефицијент, дакле, не зависи само од нивоа продајних и набавних цена, већ и од физичке економичности (утрошак репроматеријала и производних услуга по јединици производа, тј. однос утрошак-принос), затим од структуре производње, квалитета рада набавне/продајне службе итд. Праћењем кретања коефицијента глобалног паритета продајних и набавних цена у дужем временском периоду, уз истовремено поређење са сродним привредним гранама и са привредом у целини, може се утврдити утицај глобалног паритета на положај пољопривреде у примарној расподели, односно на висину пословног резултата.

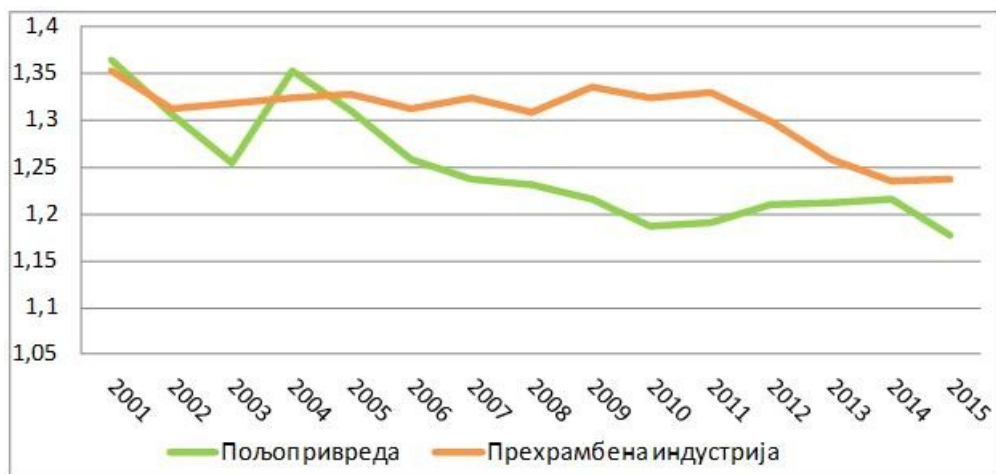
С обзиром да се ради о малим разликама у вредностима, односно исказивању са 3-4 децимале, кретање коефицијента глобалног паритета продајних и набавних цена лакше се прати помоћу графичког приказа (*граф. 8*). Уочљиво је да коефицијент глобалног паритета показује знатно већу варијабилност, као и много веће смањење у пољопривреди (за 11,2%) него у прехрамбеној индустрији (за 7,06%). При том се могу уочити карактеристични потпериоди, са јасно израженим тенденцијама у кретању вредности коефицијената. У периоду 2004-2010. година бележи

се константан и врло значајан пад коефицијента глобалног паритета, односно погоршања положаја пољопривреде у примарној расподели. Ово се јасно одражава на врло лоше резултате које у овом периоду

Табела 5: Утврђивање глобалног паритета набавних и продајних цена у агросектору Војводине (у 000.000 €)

Р.б.	ПОЗИЦИЈА	ПОЉОПРИВРЕДА										ПРЕХРАМБЕНА ИНДУСТРИЈА									
		2001	2003	2005	2007	2009	2011	2012	2013	2014	2015	2001	2003	2005	2007	2009	2011	2012	2013	2014	2015
1	Пословни расходи	872	890	995	1575	1455	2065	2071	1965	1903	1905	1371	1772	1675	2306	2205	2563	2594	2559	2405	2396
2	Набавна вредност продате робе	273	276	390	778	727	1246	1228	1088	1069	1104	192	317	333	420	438	404	441	418	383	456
3	Разлика (1 - 2)	599	615	604	797	729	820	843	877	834	801	1179	1455	1342	1886	1766	2159	2153	2141	2023	1940
4	Промена вредности залиха учинака -нето	46,6	1,1	34,7	37,1	-4,7	37,8	32,4	6,8	29,2	1,3	69,9	40,4	6,5	61,1	-5,3	73	29	6,5	-15,0	-29,8
5	Кориговани трошкови продатих произ.(3-4)	552	613	570	760	733	782	811	871	805	800	1109	1414	1335	1825	1771	2086	2125	2135	2038	1970
6	Коефицијент (5 / 3)	0,92	1,00	0,94	0,95	1,01	0,95	0,96	0,99	0,97	1,00	0,94	0,97	1,00	0,97	1,00	1	1	1,00	1,01	1,02
7	Материјални трошкови (без робе)	383	368	351	505	466	567	574	604	596	563	890	1050	975	1414	1348	1743	1782	1762	1662	1594
8	Кориговани материјални трошкови (7x6) *	353	367	331	482	469	541	552	599	575	562	837	1021	970	1368	1352	1684	1758	1757	1674	1618
9	Збир (8+2)	626	643	721	1260	1196	1787	1780	1687	1644	1666	1029	1338	1304	1788	1791	2088	2199	2174	2057	2074
10	Кориговани пословни приходи *	854	806	946	1558	1454	2129	2154	2044	1998	1960	1393	1764	1730	2366	2391	2779	2857	2735	2541	2564
II	Глобални паритет цена (10 / 9)	1,365	1,254	1,311	1,237	1,216	1,192	1,211	1,212	1,215	1,176	1,354	1,319	1,327	1,323	1,335	1,330	1,299	1,258	1,235	1,236

* Код означених позиција корекција је извршена за промену вредности залиха учинака.

Граф. 8: Коефицијенти глобалног паритета продајних и набавних цена у агросектору Војводине

бележе пољопривредна предузећа. Потом следи период (2011-2015) значајног раста коефицијента глобалног паритета, што је у јасној корелацији са растом пословног и укупног резултата пољопривредних предузећа. Велики пад коефицијента у 2015. години учинио је да управо у последњој години његова вредност достигне минимум у посматраном периоду од 1,1764. Вероватно се ради о минималној вредности овог показатеља и за много дужи временски период од посматраног (граф. 8).

Просечан коефицијент глобалног паритета набавних и продајних цена у прехрамбеној индустрији износио је 1,3064 односно већи је него у пољопривреди (1,2482) за око 4,7%, што је значајна разлика за овај показатељ. Прехрамбена индустрија, дакле, има много повољнији положај у примарној расподели, што је иначе опште позната чињеница, о чему је већ било речи. Приметан је, међутим, пад овог коефицијента код прехрамбене индустрије у последњих пет година посматраног периода, као и смањивање разлике у односу на пољопривреду (са изузетком последње године). Посебно забрињава чињеница да је овај коефицијент код ППИ достигао свој минимум у 2014. године, а код ПП у 2015. години. Ово указује на озбиљно погоршање положаја обе гране из агросектора у примарној расподели.

На основу података које презентује Дуњак (1989, стр. 213) може се утврдити да је просечна вредност коефицијента глобалног паритета у периоду 1980-1983. година износила око 1,4079 што је знатно изнад просека у периоду 2001-2015. година (1,2482), чак за 19,8%. Ови подаци јасно сведоче о погоршању положаја пољопривреде у примарној расподели у односу на 80-те године прошлог века, који је иначе и тада

био неповољан мада су пољопривредна предузећа пословала релативно успешно. Незадовољавајући положај примарне пољопривреде у претходном друштвено-економском систему био је последица планске политике преливања акумулације из пољопривреде у индустрију и очувања социјалног положаја становништва ниским ценама хране, а сада је то углавном резултат дејства тржишних механизма и неадекватне аграрне политике.

Када се анализира глобални паритет, односно положај у примарној расподели, важно је у оквиру агросектора уочити разлику између примарне пољопривреде и прехранбене индустрије. Пољопривреда има традиционално неповољнију позицију у примарној расподели у односу на прехранбену индустрију. Ова разлика се у последње време смањује, али не због поправљања положаја примарне пољопривреде, већ због погоршања положаја прехранбене индустрије. Због ниских цена примарних производа из пољопривреде део акумулације одлази управо у прехранбену индустрију. На сличан начин, део одлази у индустријске гране које учествују у производњи инпута (минерално ђубриво, гориво, пестициди итд.). Овакав положај пољопривреде последица је превасходно:

- нерегулисаних односа на домаћем тржишту,
- монопола наметнутог од стране прерађивача и откупљивача пољопривредних производа,
- отежаног уласка на тржишта развијених земаља, највише због потешкоћа у задовољавању постављених стандарда квалитета,
- недовољног нивоа царинске заштите домаћег тржишта,
- неадекватне аграрне политике итд.

2.6. МОГУЋНОСТИ ПОБОЉШАЊА ФИНАНСИЈСКОГ РЕЗУЛТАТА

На почетку овог поглавља треба се подсетити да пољопривреда у последњих пет година (2011-2015) остварује позитиван пословни резултат као и резултат из редовног пословања. Такође је у последње четири године (2012-2015) бележи и позитиван укупан (коначан) резултат, тј. нето добитак, а у 2011. години је екстремно висок губитак из „осталих“ прихода и расхода условио да пољопривредна предузећа не искажу нето добитак. Дакле, ако се посматрају тенденције у кретању показатеља успеха, односно достигнути ниво остварених резултата у последњим годинама анализираног периода, не може се, строго узевши, рећи да је пољопривреда неуспешна јер бележи позитивне резултате. Може се говорити о томе да остварени резултати у овом потпериоду нису довољно

високи у односу на ресурсе и потенцијале којима пољопривреда располаже, или у односу на „убичајене“ (нормалне, очекиване) стопе профитабилности које власници капитала очекују. Због тога за овај потпериод више одговара термин „недовољно успешна“.

Велики број фактора утиче на финансијски резултат предузећа, а исто тако, постоји више потенцијалних начина за побољшање остварених резултата. На основу извршених претходних анализа и искуства аналитичара, бирају се они начини који су сходно врсти и циљу конкретне анализе најреалнији. Код анализе засноване на збирним билансима постоје значајна ограничења у погледу прецизног квантификовања како основних узрока, тако и мера за побољшање финансијског резултата. Неупоредиво су веће могућности када се ради о анализи конкретног предузећа. У наставку се апострофирају могућа решења која су реално остварива у нашим условима пословања, и наравно прилагођена овом типу анализе.

У претходној тачки јасно је утврђено да суштински узроци лошег, односно недовољно доброг, финансијског резултата пољопривредних предузећа леже у подбилансу пословних прихода и расхода. Анализа структуре пословних расхода показала је да у домену трошкова амортизације, плата и осталих претежно фиксних расхода не постоје значајније резерве за снижење трошкова, односно побољшање резултата. Због тога је анализа фокусирана на однос прихода од продаје и варијабилних материјалних расхода, који се разматра на бази коефицијента глобалног паритета. У подбилансу финансијских прихода и расхода такође постоје одређене резерве за побољшање резултата, али не превелике. Удео ових расхода сведен на релативно прихватљив проценат укупних прихода (2,6%), али ради се још увек о релативно значајном износу оптерећују пословни резултат (55,2 мил. евра/годишње). „Остали“ приходи и расходи не укључују се у ову анализу, с обзиром да су нередовни и непредвидиви. У наставку се разматра неколико начина за побољшање финансијског резултата предузећа, превасходно путем побољшања глобалног паритета продајних и набавних цена (таб. 6).

Појам и кретање коефицијената глобалног паритета детаљно су разматрани у претходној тачки овог поглавља. Ради се о важном и доста обухватном индикатору, који одражава збирни однос „коригованих“ пословних прихода и варијабилних материјалних трошкова, а не само однос продајних и набавних цена. Дакле, осим односа продајних и набавних цена, величина коефицијената глобалног паритета зависи и од физичких утрошака материјала, енергије и рада по јединици учинка (што је повезано и са степеном интензивности производње), затим од структуре

Табела 6: Потенцијални резултати агросектора при повећаном коефицијенту глобалног паритета (у 000.000€)

Р.Б.	ПОЗИЦИЈА	ПОЉОПРИВРЕДА										ПРЕХРАМБЕНА ИНДУСТРИЈА									
		2001	2003	2005	2007	2009	2011	2012	2013	2014	2015	2001	2003	2005	2007	2009	2011	2012	2013	2014	2015
1	Варијабилни материјални расх. (таб. 5)	626	643	721	1260	1196	1787	1780	1687	1644	1666	1029	1338	1304	1788	1791	2088	2199	2174	2057	2074
2	Ко глобалног паритета (Кгп) =1,365	1,365	1,365	1,365	1,365	1,365	1,365	1,365	1,365	1,365	1,365	1,354	1,354	1,354	1,354	1,354	1,354	1,354	1,354	1,354	1,354
3	Повећани пословни приходи (1х 2)	854	877	985	1720	1632	2439	2429	2303	2244	2274	1393	1811	1764	2420	2424	2827	2977	2943	2784	2808
4	Стварни пословни приходи (таб.	854	806	946	1558	1454	2129	2154	2044	1998	1960	1393	1764	1730	2366	2391	2779	2857	2735	2541	2564
5	Повећање пословних прихода (3-4)	0,0	71	39	161	178	309	275	258	246	314	0,0	47	34	54	32	48	120	208	243	244
6	Стварни пословни резултат	29,2	-83,1	-14,0	20,2	-6,2	101,4	115,5	85,9	123,4	56,3	91,7	32,6	61,7	121,7	181,4	288	291	183,0	120,9	138,3
7	Повећани пословни резултат (Кгп=1,365)	29,2	-11,6	24,8	181	172	411	390	344	369	370	91,7	79,5	96,1	176	214	337	411	391	364	382
8	Нето резултат финансирања	-29,7	-35,2	-35,0	-28,8	-54,7	-53,1	-45,9	-29,2	-54,4	-7,4	-44,3	-53,6	-54,1	-50,6	-98,0	-68	-110	-44,0	-75	-17,7
9	Резултат редовног пословања (7+8)	-0,4	-46,8	-10,2	152	117	358	344	315	315	363	47,4	25,8	41,9	125	116	269	301	347	289	364

производње, али и од нивоа субвенција и других пословних прихода, који такође улазе у кориговане пословне приходе.

У наставку се разматра ниво пословног резултата и резултата из редовног пословања, под претпоставком да је величина коефицијента глобалног паритета из најбоље године посматраног периода, тј. 1,365 из 2001. године (прехранбена индустрија: 1,354 такође из 2001. године). Ово је још увек релативно скромна вредност коефицијента, знатно ниже од најбољих остварења с краја 80-их година прошлог века, када је овај коефицијент глобалног паритета у пољопривреди био око 1,40.

Са претпостављеним коефицијентом глобалног паритета продајних и набавних цена од 1,365 пољопривреда би само у две године (2002. и 2003) остварила негативан пословни резултат. Резултат из редовног пословања и коначни нето резултат били би позитивни у свих десет последњих година (2006-2015), дакле много боље од стварног стања. При том би се стопа профитабилности укупних прихода у последње четири године достигла врло значајних 14%-17% (уместо стварних 1,8%-1,71%).

Прехрамбена индустрија би са коефицијентом глобалног паритета од 1,354 у свим годинама остварила позитиван и резултат из редовног пословања и нето финансијски резултат. Стопа профитабилности укупних прихода у 2015. години достигла је врло значајних 12,6% (уместо стварних 2,9%).

Очигледно је да би са претпостављеним коефицијентима глобалног паритета из „најбољих година“ посматраног периода и пољопривреда и прехранбена индустрија биле на знатно вишем нивоу успешности, који би се могао оценити прихватљивим. Пољопривреда би била чак нешто успешнија од прехранбене индустрије. Наравно, остаје кључно питање како постићи овај ниво глобалног паритета, који реално и није посебно висок. Напред су већ поменути основни фактори који утичу на величину коефицијента глобалног паритета, као и да је није могуће њихово прецизно квантификовање у овом типу анализе. Због тога ћемо се у наставку само кратко задржати на оним најважнијим факторима који нису обрађени у претходној тачки овог поглавља.

Тежња ка оптималном **нивоу утрошка** материјала, енергије и рада по јединици учинка кључно је питање интерне економије сваког предузећа. У пољопривреди се овај проблем обично дефинише као оптимирање односа „утрошак-принос“, односно достизање оптималног нивоа интензивности производње. Код пољопривредних предузећа овај однос је посебно важан због ограничених могућности за повећање основних капацитета а тиме и обима производње. Такође је врло специфичан јер његово кретање подлеже посебним законитостима биолошке производње. Детаљна анализа нивоа интензивности може се вршити

само на нивоу појединачног предузећа, с обзиром да зависи од пуно појединачних фактора као и њиховог међусобног односа (генетски потенцијал сорти/хибрида/раса, примењене технологије производње, техничке опремљености, величине поседа, земљишних, климатских и других природних услова итд.). Генерално, у нашим „бољим“ пољопривредним предузећима, која нормално послују и остварују солидне производне и економске резултате, интензивност производње је на задовољавајућем нивоу. Међутим, постоји и значајан број „лошијих“ предузећа која су далеко од неопходног и реално могућег нивоа интензивности. Дакле, посматрано за грану у целини, може се рећи да у домену нивоа интензивности постоје значајне резерве за побољшање финансијског резултата, али их није могуће прецизније квантификовати.

Структура производње у пољопривреди непосредно и врло значајно утиче на глобални паритет продајних и набавних цена, односно на остварене резултате. Познато је да између појединих пољопривредних производњи постоје велике разлике у нивоу оствареног резултата по јединици капацитета. Познато је да су поједине пољопривредне гране (воћарство, повртарство, живинарство, па и производња шећерне репе, соје и др.) знатно профитабилније од класичних ратарских и сточарских производњи (пшеница, кукуруз и др.) Наравно да ове производње захтевају и знатно већа улагања по 1хектару, али су и зараде такође знатно веће. Свакако да би веће учешће воћарства, повртарства других профитабилнијих производњи значајно допринело побољшању финансијских резултата на нивоу АПВ и целе РС. У погледу померања структуре производње постоје и одређена ограничења (тржишна, финансијска, ограничења плодореда, прерадних капацитета и др.), али нема сумње да има довољно простора за значајно побољшање резултата. О томе недвосмислено сведоче и искуства пољопривредно развијених земаља. Постоје и модели развијени за оптимирање структуре производње на регионалном односно националном нивоу. Промена структуре производње представља дугорочан процес који захтева симултано испуњење низа других предуслова, пре свега финансијских, јер то захтева повећана улагања у инвестиције и текућу производњу.

Величина и систем доделе државних **субвенција** могу значајно утицати на висину остварених резултата односно глобални паритет цена. Јер, у „кориговане“ приходе на основу којих се израчунава коефицијент глобалног паритета улазе и приходи од субвенција. У већини година посматраног периода пољопривредна предузећа су углавном била изузета из основног вида субвенција које се дају по хектару обрађеног земљишта (са изузетком пар година када су предузећа могла делимично

да остваре ове субвенције). Иако релативно скромног износа (од 60 до 130 евра/ха) ове субвенције имају значајан утицај на резултат пољопривредних предузећа, али он свакако није пресудан. Изузетак је производња млека и још неке производње, где су субвенције изузетно важне. Овде су могућности побољшања такође скромне, с обзиром на ограничена средства које наша држава може издвојити за субвенционисање пољопривреде. Знатно више се може очекивати када наша земља постане чланица ЕУ.

Поправљање глобалног паритета на страни продајних цена не може се превише урадити. Тржиште пољопривредно-прехрамбених производа у нашој земљи је либерализовано и цене се углавном формирају слободно, са изузетком пар производа где су дефинисане минималне откупне цене. Постоје извесне могућности у погледу ванцаринске заштите домаћег тржишта, што делимично користи за поједине групе производа. Држава би могла више да помогне примарној пољопривреди у домену поправљања њене позиције у преговорима са откупљивачима производа, на пример. обезбеђивањем јефтинијег складиштења производа, повољни кредитима за одржавање ликвидности, строжијом контролом рокова плаћања итд. Ове инструменте држава користи само делимично, у границама својих могућности.

2.7. АНАЛИЗА РЕНТАБИЛНОСТИ

Рентабилност се сматра једним од најважнијих показатеља успешности пословања, превасходно са аспекта власника капитала. Показује способност одређеног улагања (капитала, средстава) да обезбеди зараду, односно да донесе принос (добит, профит) својим улагачима. Рентабилност одражава дакле „зарађивачку моћ“ уложеног капитала. Изражава практично синергетски ефекат других показатеља успеха.

Рентабилност се у суштини изражава односом остварене зараде (приноса) и уложеног капитала (средстава). С обзиром да се и зарада и уложени капитал могу изразити на различите начине, могуће је извести више различитих односа (формула) за израчунавање рентабилности. Избор показатеља зависи од врсте конкретне анализе, односно циљева који су пред анализу постављени. Најчешће се анализира рентабилност са аспекта следећих делова капитала (имовине):

- рентабилност укупног капитала (укупна средства, пословна имовина)
- рентабилност сопственог капитала (власнички капитал, нето имовина).

Укупан капитал (сопствени и позајмљени) у овом случају представља просечну пословну имовину, односно укупну активу (*таб. 7*). Принос на укупна средства (укупан капитал) представља збир нето резултата и расхода финансирања. Већину расхода финансирања чине редовне и затезне камате, док неупоредиво мањи део представљају негативне курсне разлике и остали финансијски расходи. Укупан капитал (сопствени плус позајмљени) треба да обезбеди довољно велики принос из кога се може надокнадити камата на позајмљени капитал, а остатак представља зараду за предузеће, односно за његове власнике.

Основни образац за израчунавање стопе рентабилности је:

$$P = (\Phi p \times 100) / C$$

P – стопа рентабилности укупних средстава (*Return on assets - ROA*)

C – просечно ангажована средства (укупан капитал)

Φp – остварени резултат (нето добит + расходи финансирања)

Декомпоновањем овог обрасца према такозваној Du Pont (*di pon*) шеми рентабилитета добије се следећа формула.:

$$P = (\Phi p \times 100 / \Pi) \times (\Pi / C)$$

Π – укупан приход

Рашчлањени образац јасно показује да је рентабилност производ стопе оствареног резултата ($\Phi p \times 100 / \Pi$) и кофицијента обрта (Π / C) пословних средстава. Овако рашчлањен образац рентабилности пружа више информација за анализу јер чини видљивим основне компоненте рентабилности. То омогућава лакше детектовање основних узрока који су утицали на висину остварене стопе рентабилности.

Будући да стопа финансијског резултата изражава економичност а коефицијент обрта уложених средстава њихову ефикасност, савршено је јасно да висина економичности и степен ефикасности условљавају висину стопе приноса на уложени капитал (*Родић и др. 2007, стр. 2003*).

Стопа рентабилности сама по себи није довољан показатељ, неопходно је измерити њену величину, то јест упоредити је са довољно поузданим реперним величинама. То може бити планирана стопа за предузеће/грану, затим стопа коју остварује сродно предузеће/грена, као и општеприхваћене величине (стандарди) за овај показатељ у појединим гранама, наравно, ако постоје. При том је временско поређење неизоставно с обзиром да омогућава сагледавање развоја овог показатеља у одређеном временском периоду.

Табела 7: Стопе рентабилности у агросектору Војводине

(1 до 5: у 000.000 € ; 6 до 7: у %)

Р.б.	ПОЗИЦИЈА	ПОЉОПРИВРЕДА										ПРЕХРАМБЕНА ИНДУСТРИЈА									
		2001	2003	2005	2007	2009	2011	2012	2013	2014	2015	2001	2003	2005	2007	2009	2011	2012	2013	2014	2015
1	Нето добитак (губитак)	-4,9	-103	-21,2	42,4	-103	-99,2	41,7	67,2	56,1	35,8	11,9	-24,2	-0,6	-24,7	49,3	129	125	95,8	-22	76,4
2	Расходи финансирања	37,5	44,3	44,7	65,8	91,8	84,4	88,3	64,4	87,1	55,2	53,4	69,2	86,3	109	151	147	193	97,8	122	77,9
3	Принос на укупна средства (1+2)	32,6	-58,4	23,6	108,2	-11,2	-14,7	130	132	143	91	65,3	45,0	85,7	85	200	275	318	194	100	154
4	Просечна укупна средства	1274	1600	1665	2340	2642	2550	2681	2830	2997	3077	1170	2003	2158	3056	3111	3206	3286	3296	3193	3100
5	Просечан нето сопствени капитал	905	1032	975	1147	1110	872	893	1032	1187	1229	641	1063	1044	1458	1318	1170	1223	1251	1223	1130
6	Рентабилност укупних средстава (3 / 4) x 100	2,6	-3,65	1,42	4,63	-0,42	-0,58	4,85	4,65	4,78	2,96	5,6	2,25	3,97	2,77	6,44	8,6	9,7	5,87	3,14	4,98
7	Рентабилност сопственог капитала (1 / 5) x 100	-0,5	-10,0	-2,2	3,7	-9,3	-11,4	4,7	6,51	4,7	2,91	1,9	-2,28	-0,06	-1,69	3,74	11,0	10,2	7,66	-1,8	6,76

Извор: Обрачун аутора на основу података НБС и АПР

Наравно да стопе рентабилности прате исказане стопе финансијског резултата, које су објашњене у претходним тачкама овог поглавља. Негативан принос на укупан капитал значи да је нето губитак био већи од камата, што указује на изузетно лоше резултате пословања. Управо се то десило код пољопривредних предузећа Војводине у пет од петнаест година посматраног периода (таб. 7, граф 9). Прехрамбена индустрија бележи позитивне стопе рентабилности у свим годинама, па чак и у екстремно лошој 2014. години.

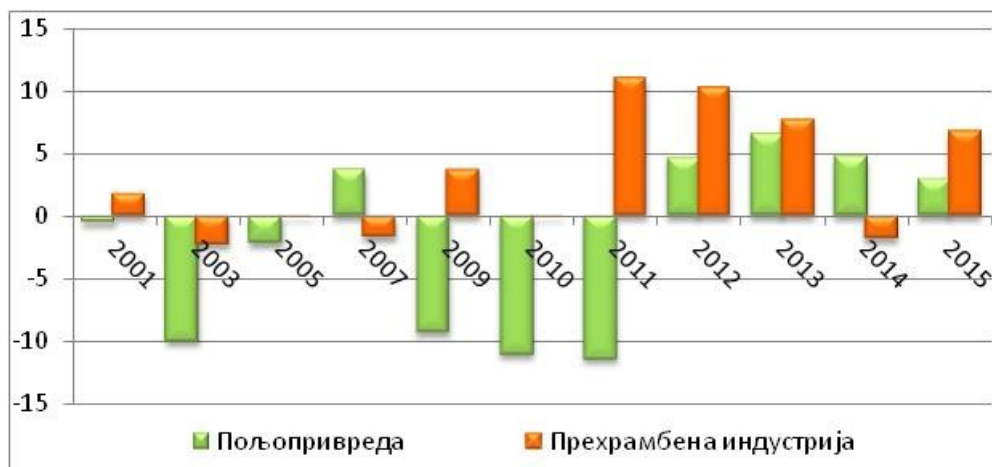
Граф. 9: Стопе рентабилности укупних средстава (капитала) (у %)

Стопа приноса на сопствени капитал (*Return on equity - ROE*) рачуна се из односа нето добити и сопственог капитала. Сопствени капитал (власнички капитал, нето имовина) представља разлику између позиције капитала у пасиви и губитка исказаног у активи биланса стања. С обзиром да се ради о збирним билансима за целу привредну грану, неопходно је дакле одузети и „губитак изнад висине капитала“ (који се од 2014. године исказује у активи). Ова позиција такође представља корекцију (смањење) вредности сопственог капитала исказаног у пасиви, који је иначе већ коригован за „губитак до висине капитала“.

Колико је лоша рентабилност сопственог капитала пољопривредних предузећа Војводине најбоље говори податак да су у десет од петнаест година посматраног периода остварила негативну стопу приноса на сопствени капитал (таб. 7, граф 10). Ово је било јасно на основу излагања у претходним тачкама, с обзиром да је у већини година остварен нето губитак који се јавља као бројилац у формули рентабилности сопственог капитала. Нарочито високе негативне стопе забележене су у периоду 2008-2011. година као и у 2003. години. У 2011. години остварен је максимум у негативном смислу (-11,4%), што значи да су пољопривредна

предузећа, тачније њихови власници, на сваких 100 динара уложеног сопственог капитала изгубила 11,4 динара.

Прехрамбена индустрија бележи знатно боље стопе рентабилности сопственог капитала (само у четири године стопе су биле негативне).

Граф. 10: Стопе рентабилности сопственог капитала (у %)

На крају се може поставити питање да ли је важнија рентабилност укупног или рентабилност сопственог капитала, односно којој стопи дати примат при оцењивању успешности предузећа. То зависи пре свега од врсте и циља анализе, односно корисника којима је анализа намењена. Посматрано из угла власника (акционара) њима је најбитније да остваре што већу зараду на сопствени капитал. Али им је такође важно да то буде дугорочна појава, односно да се предузеће развија и јача своју тржишну позицију. Са друге стране, јасно је да рентабилност укупног капитала представља у суштини рентабилност (профитабилност) предузећа у целини, тј. и сопственог и позајмљеног капитала. Укупан капитал предузећа је јединствена целина, при чему су једнако важни и сопствени и позајмљени капитал. Предузеће равноправно набавља и користи неопходну сталну и обртну имовину која учествује у процесу репродукције, тј. независно да ли је финансирана из сопствених или туђих извора. Сходно томе, и сопствени и позајмљени капитал равноправно доприносе (не)успеху предузећа и не могу се у том погледу различито третирати.

3. АНАЛИЗА ОСНОВНИХ ПОКАЗАТЕЉА ФИНАНСИЈСКОГ ПОЛОЖАЈА

У литератури постоје одређене разлике у схватању појма и садржине „финансијског положаја“ предузећа. Поједини аутори користе различите термине дефинишући при том финансијски положај у нешто ширем или ужем смислу. Користе се још и термини: „финансијска ситуација“, „финансијско стање“, „финансијска конституција“, финансијска структура“.

Анализа финансијског положаја обухвата, по правилу, цео сет индикатора, који су мање или више значајни за оцену финансијске структуре предузећа. Који од наведених параметара ће имати приоритет, да ли ће сви или само неки бити укључени у анализу финансијског положаја, зависи о карактера, обухватности и намене саме анализе. С обзиром на основне циљеве истраживања у овом раду, обухваћене су два основна показатеља финансијског положаја агросектора, и то:

- (1) финансијска равнотежа и
- (2) задуженост.

Финансијски резултат и финансијски положај су тесно повезани. Посматрано у дужем року, не може финансијски резултат предузећа бити лош, а финансијски положај добар, и обрнуто.

3.1. ФИНАНСИЈСКА РАВНОТЕЖА

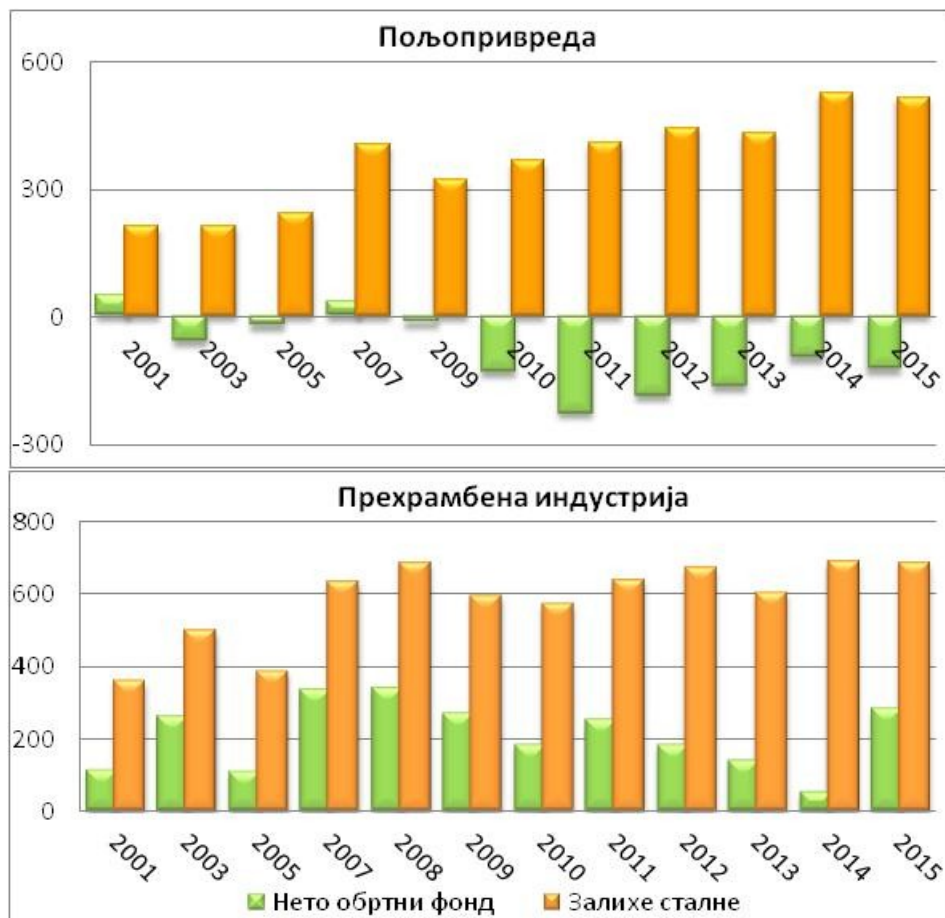
Финансијска равнотежа представља један од најважнијих и најексплицитнијих параметара финансијског положаја. Уколико је финансијска равнотежа у значајнијој мери поремећена, тј. померена ка краткорочним обавезама, тешко је очекивати да остали показатељи (бар не већина њих) буду на прихватљивом нивоу. Финансијска равнотежа базира се на рочној усклађености средстава у активи и њихових извора у пасиви. Разликује се краткорочне и дугорочна финансијска равнотежа, коју су непосредно повезане. Ако постоји једна онда постоји и друга, и обрнуто.

Финансијска равнотежа може се анализирати на класичан начин (тј. стављањем у однос краткорочних и дугорочних извора са краткорочно и дугорочно везаном имовином) и на основу **нето обртног фонда (НОФ)**. Анализа на бази НОФ јасније показује стање финансијске равнотеже и даје више могућности за сагледавање утицаја најважнијих фактора који примарно одређују укупну финансијску структуру предузећа.

НОФ може се израчунати на два начина:

- 1) НОФ = Нето сопствени капитал и дугорочни извори - Стална имовина
- 2) НОФ = Обртна имовина - Краткорочне обавезе

Јасно је да други начин рачунања више одговара концепту нето обртне имовине (НОИ). У овом истраживању се нето обртни фонд утврђује на основу прве једначине (таб. 8, граф. 11). НОФ није, дакле, реална билансна позиција већ изведена категорија за аналитичко-управљачке потребе.

Граф. 11: Покривеност залиха НОФ у агросектору АПВ (у %)

Дугорочна финансијска равнотежа проверава се поређењем НОФ-а са сталним залихама. Ако је обртни фонд једнак сталним залихама то значи да постоји финансијска равнотежа, и обрнуто. Резултати анализе јасно показују да је дугорочна финансијска равнотежа ПП Војводине врло неповољна, односно драстично померена према дугорочно везаним средствима. О томе јасно сведочи податак да је у дванаест од петнаест посматраних година НОФ био је негативан. Посебно је неповољна и изненађујућа чињеница да је дошло до вишеструког раста негативног НОФ у другој половини посматраног периода, с обзиром на опоравак финансијског резултата у овом потпериоду.

Табела 8: Покривеност залиха нето обртним фондом

(у 000.000 €)

Р.б.	ПОЗИЦИЈА	ПОЉОПРИВРЕДА										ПРЕХРАМБЕНА ИНДУСТРИЈА									
		2001	2003	2005	2007	2009	2011	2012	2013	2014	2015	2001	2003	2005	2007	2009	2011	2012	2013	2014	2015
1	Капитал у пасиви	1194	1149	969	1251	1121	1103	1211	1406	1482	1471	1049	1308	1040	1615	1392	1398	1368	1474	1295	1294
2	Губитак изнад висине капитала	126	185	12,3	38,0	45,6	243	285	268	245	249,5	192	207	31,1	94,5	104	145	175	165	156	172
3	Нето сопствени капитал (1-2)	1068	964	957	1213	1076	860	926	1138	1236	1221	857	1101	1009	1520	1289	1253	1193	1308	1138	1122
4	Дугорочне обавезе и резервисања	63	75,6	141	281	330	282	327	303	328	359	145	217	233	485	408	547	514	459	328	578
5	Трајни и дугодочни извори (3 + 4)	1131	1040	1097	1494	1406	1142	1252	1442	1565	1580	1002	1318	1242	2005	1696	1800	1707	1767	1466	1701
6	Стална имовина	1084	1099	1121	1461	1423	1371	1442	1608	1665	1706	889	1059	1132	1672	1428	1550	1524	1628	1412	1418
7	Нето обртни фонд (5 - 6)	47,3	-58,9	-23,7	32,7	-16,5	-229	-189	-167	-100	-126	113	259	110	333	268	250	184	139	54	282
8	Залихе сталне	215	216,3	244	408	324	410	447	435	530	518	359	499	385	633	594	638	672	603	687	685
9	Покриће залиха НОФ (7 / 8 x100)	22,0	0,0	0,0	8,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	31,6	51,8	28,5	52,6	45,1	39,2	27,4	23,1	7,8	41,2
10	Недостајући дугорочни извори (8 - 7)	167	275	268	376	340	639	636	602	630	644,5	245	240	275	300	326	388	488	463	633	402,6

Извор: Обрачун аутора на основу података НБС и АПР

Негативна вредност НОФ значи да се из краткорочних обавеза финансирају не само сталне залихе у целини већ и део фиксне имовине. То је истовремено јасан сигнал да предузећа клизе ка опасној зони инсолвентности.

За успостављање дугорочне финансијске равнотеже пољопривреди у 2015. години недостаје 644,5 мил. евра дугорочних извора финансирања (*таб. 8*). Недостајући дугорочни извори већи су од сталних залиха за 126 мил. евра. Управо ова разлика означава износ којим је стална имовина финансирана из краткорочних извора (обавеза). Са овако лошим показатељима финансијске неравнотеже врло је тешко одржавати ликвидност у току године. С обзиром да се ради о збирним билансима, јасно је да значајан број пољопривредних предузећа има озбиљне проблеме са неликвидношћу.

Дужина процеса производње, наглашена сезоност производње и продаје, захтеви плодореда и сл., условљавају релативно висок ниво просечних залиха у пољопривреди као и њихову врло изражену варијабилност (сезоност) у току године. Због тога је за пољопривредна предузећа посебно важно да обезбеде стабилност нето обртног фонда на нивоу што већем нивоу (*Вукоје и Зекић, 2010, стр. 418*). За пољопривредна предузећа је тешко остварив циљ да сталне залихе у целисти финансирају из дугорочних извора, поготову у годинама повећања пословне активности. Домаћа предузећа нису успевала да се приближе овом „идеалу“ ни у најбољим временима.

У периоду 1981-1984. година просечна покривеност залиха обртним фондом у пољопривредним предузећима бивше СФРЈ била је 17,36% (*Дувњак, 1989, стр. 144*), да би 1988. и 1989. године нето обртни фонд био негативан (*Родић и Вукелић, 1990, стр. 11*). Финансијска структура је значајније почела да се квари од 2002. године, о чему сведоче резултати ранијих истраживања према којима је покривеност залиха обртним фондом у пољопривредним предузећима Војводине у 1998. и 1999. години износила 22,71% односно 28,55% (*Обреновић и Вукоје, 2002, стр. 59*), а у 2000. години 26,73% (*Вукоје и Обреновић, 2002, стр. 147*).

Финансијска равнотежа ППИ знатно је боља него код ПП, с тим да је ипак далеко од нивоа који се може оценити као задовољавајући. Нето обртни фонд у прехрамбеној индустрији био је позитиван у свим годинама посматраног периода, али је његов износ био недовољан за финансирање сталних залиха. ППИ у 2015. години недостаје 463,3 мил. евра сопствених и дугорочних извора за успостављање финансијске равнотеже. Такође је, слично као код пољопривреде, уочљиво значајно

смањење НОФ у другој половини посматраног периода, наравно на различитом нивоу и у мањем обиму.

Треба подсетити да је за прехранбену индустрију крај године врло неповољан период са аспекта ликвидности, супротно од пољопривреде. Значи да је разлика у квалитету финансијске равнотеже у корист прехранбене индустрије реално осетно већа него што то говоре презентовани индикатори.

За анализу је важно да утврди у којем износу се за ову намену користе краткорочни кредити а у којем тзв. „спонтани извори финансирања“ (добављачи и друге текуће обавезе из пословања). Са аспекта ликвидности повољније је ако се недостајући дугорочни извори надокнађују из краткорочних кредита него из текућих обавеза. ПП око 65% недостајућих дугорочних извора покрију из краткорочних зајмова, а остатак из текућих обавеза, *о чему се у наставку више говори.*

3.2. АНАЛИЗА ЗАДУЖЕНОСТИ

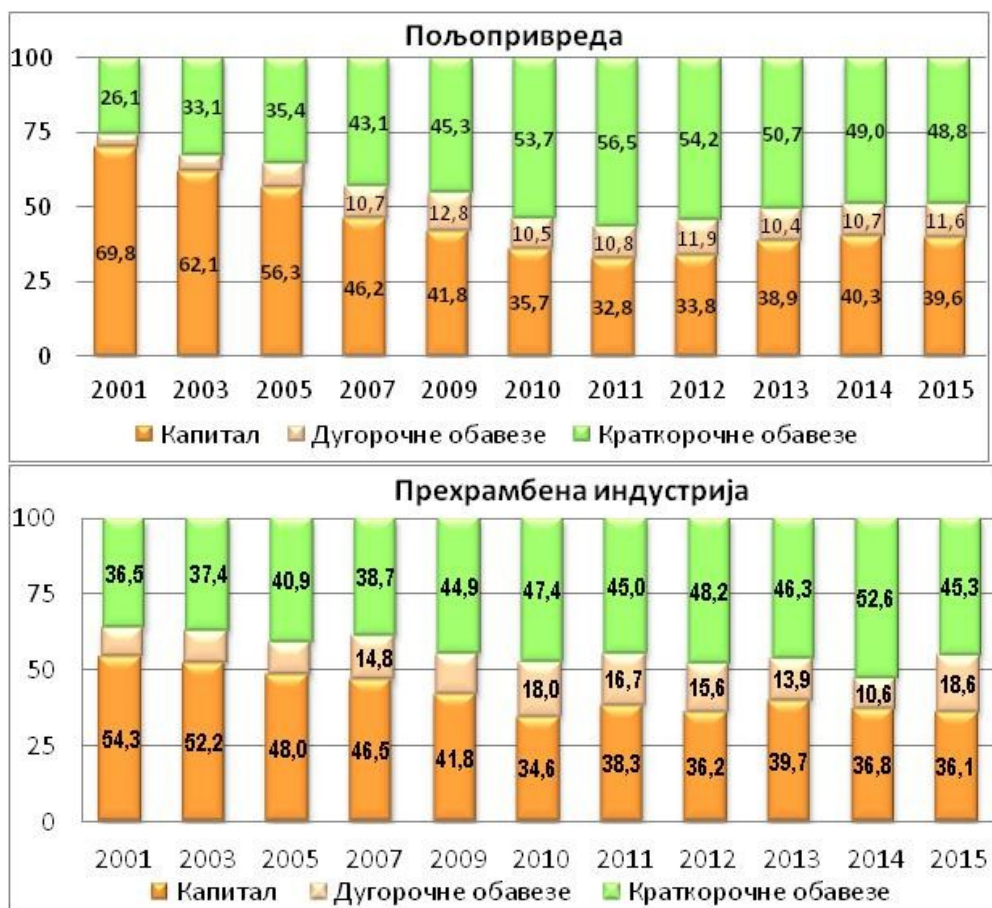
Задуженост предузећа оцењује се на основу власничке структуре пасиве односно извора финансирања. Мери се односом сопствених извора финансирања (капитала) и туђих извора финансирања (обавеза). Задуженост се у литератури често разматра као један од најважнијих фактора солвентности односно дугорочне финансијске сигурности, што она у суштини и јесте.

Степен финансијске задужености битан је превасходно са аспекта сигурности поверилаца и аутономије дужника. Не постоји универзално правило колики однос између сопственог и позајмљеног капитала који би био прихватљив за све привредне субјекте и у свим условима пословања. Обично се полази од традиционалног правила финансирања које захтева да овај однос буде 1:1. Наравно да овај однос не може и не мора бити исти у предузећима која се баве бродоградњом, пољопривредом, производњом софтвера или трговином. Капитално интензивније привредне гране (у које спада и пољопривреда) захтевају померање овог односа у корист сопствених извора.

Родић и др. (2007, стр. 294) наводе да при оцењивању задужености треба још узети у обзир и органски састав средстава, инфлацију, рентабилност и ликвидност. Висок органски састав средстава и висока стопа инфлације захтевају померање структуре пасиве у корист сопственог капитала. Док висока рентабилност и перманентна ликвидност

дозвољавају померање структуре пасиве према позајмљеним изворима. Малинић и др. (2012, стр. 98) посебно апострофирају значај профитабилности прихода односно профитабилности предузећа у целини, која битно умањује ризике поверилаца у случају раста степена задужености. Вукоје и Добренов, (2011, стр.193) наводе да је у пољопривреди, због малог коефицијента обрта и ниске акумулативности, пожељно померање односа у корист сопствених извора бар 55% : 45%.

Стопа задужености ПП Војводине драстично сем погоршала у току посматраног периода, са 30,2% (2001) на 60,4% (2015) (таб. 9, граф. 11). У последњих неколико година уочава се стабилизовање стопе задужености на нивоу од око 60%. Прехрамбена индустрија је такође достигла још виши степен задужености од 63,9% (2015).

Граф. 12: Кретање задужености у агросектору Војводине (у %)

Табела 9: Кретање задужености у агросектору Војводине

(у 000.000 €)

Р.Б	ПОЗИЦИЈА	ПОЉОПРИВРЕДА										ПРЕХРАМБЕНА ИНДУСТРИЈА									
		2001	2003	2005	2007	2009	2011	2012	2013	2014	2015	2001	2003	2005	2007	2009	2011	2012	2013	2014	2015
1	Капитал у пасиви	1194	1149	969	1251	1121	1103	1211	1406	1482	1471	1049	1308	1040	1615	1392	1398	1368	1474	1295	1294
2	Губитак изнад висине капитала	126	185	12	38	46	243	285	268	245	249	192	207	31	94	104	145	175	165	156	172
3	Нето капитал (1-2)	1068	964	957	1213	1076	860	926	1138	1236	1221	857	1101	1009	1520	1289	1253	1193	1308	1138	1122
4	Дугорочне обавезе и резервисања	63	76	141	281	330	282	327	303	328	359	145	217	233	485	408	547	514	459	328	578
5	Краткорочне обавезе	399	514	601	1132	1165	1483	1484	1483	1505	1505	576	789	859	1267	1384	1474	1591	1526	1626	1408
6	УКУПНИ ИЗВОРИ (3+4+5)	1531	1554	1698	2626	2572	2625	2736	2924	3069	3084	1578	2106	2101	3272	3081	3274	3299	3293	3092	3109
7	Стопа укупне задужености (4+5)/6x100	30,2	37,9	43,7	53,8	58,2	67,2	66,2	61,1	59,7	60,4	45,7	47,8	52,0	53,5	58,2	61,7	63,8	60,3	63,2	63,9
8	Стопа дугорочне задуженос. (4/6)x100	4,1	4,9	8,3	10,7	12,8	10,8	11,9	10,4	10,7	11,6	9,2	10,3	11,1	14,8	13,2	16,7	15,6	13,9	10,6	18,6
9	Стопа краткорочне задуженос. (5/6)x100	26,1	33,1	35,4	43,1	45,3	56,5	54,2	50,7	49,0	48,8	36,5	37,4	40,9	38,7	44,9	45,0	48,2	46,3	52,6	45,3
10	Органски састав средстава	69,0	69,1	62,8	50,7	50,1	47,6	48,5	51,0	50,9	51,6	52,4	45,8	49,3	46,3	43,1	41,8	40,8	43,3	41,5	41,5
11	Стопе инфлације	40,7	7,8	17,7	11,0	6,6	7,0	12,2	2,2	1,7	1,5	40,7	7,8	17,7	11,0	6,6	7,0	12,2	2,2	1,7	1,5
12	Рентабилност укупног капитала	2,56	-3,65	1,42	4,63	-0,42	-0,58	4,85	4,65	4,78	2,96	5,58	2,25	3,97	2,77	6,44	8,59	9,69	5,87	3,14	4,98
13	Текућа ликвидност	1,12	0,89	0,96	1,03	0,99	0,85	0,87	0,89	0,93	0,92	1,20	1,33	1,13	1,26	1,19	1,17	1,12	1,09	1,03	1,20
13	Солвентност	3,31	2,64	2,29	1,86	1,72	1,49	1,51	1,64	1,67	1,66	2,19	2,09	1,92	1,87	1,72	1,62	1,57	1,66	1,58	1,56

На почетку посматраног периода удео сопственог капитала код пољопривредних предузећа био је на врло високом нивоу од 69,8% (2001), а две године раније је чинио чак 76,2% (1999). Практично је задржан, односно повраћен ниво задужености из времена пре кризних 90-их година прошлог века. Према резултатима које износи *Родић и Вукелић, (1990, стр. 13)* задуженост је 1989. године у пољопривредним предузећима бивше СФРЈ износила 26,5%. Међутим, у току посматраног периода (2001-2015) долази до драстичног погоршања степена задужености.

Домаћа предузећа успевала су чак и у последњој деценији прошлог века, у врло неповољним условима пословања (ратови, санкције, хиперинфлација, почеци приватизације итд.) да очувају сопствени капитал, користећи се при том различитим методама и поступцима, а превасходно кроз систем обавезне ревалоризације. Ниво задужености је одржаван у прихватљивим границама (до 30%), о чему сведоче резултати истраживања аутора који су се бавили овим проблемима (*Буквић 2003, Обреновић и Вукоје, 1999, 2001*) Уз напомену да податке из овог периода треба узимати са одређеном резервом, због ограничене поузданости књиговодства у условима хиперинфлације и других ванредних услова пословања (нереално исказивање имовине, вештачко одржавање курса у одређеним периодима, опраштање дугова од стране државних банака, конвертовање дугова у капитал, недостатак сировина и снижен обим активности, санкције, затвореност тржишта и сл.).

Висока стопа задужености је добрим делом последица и лоших концептуалних решења у закону о приватизацији. Јер, уместо захтева да се врши обавезно инвестирање, чији је обим условљен висином плаћених откупа друштвеног капитала, био би исправнији захтев да се тражи додатно улагање у докапитализацију са циљем поправљања финансијског положаја (*Ранковић, 2007, стр. 249*).

Очигледно је да су пољопривредна предузећа Војводине достигла неприхватљиво висок степен задужености на крају посматраног периода (60,4%). Остали релевантни фактори (органски састав средстава, стопа инфлације, рентабилност и ликвидност) такође су врло неповољни, и значајно погоршавају ионако лошу оцену задужености. Посебно је неповољна околност да је стопа краткорочне задужености износи 48,8% у 2015. години. Уочљиво је да се дугорочна задуженост у другој половини посматраног периода (2007-2015) углавном стабилизовала на нивоу 10,7%-11,6%, док краткорочна показује осетно веће варијације, углавном у правцу раста.

Структура извора финансирања пољопривредних предузећа врло је неповољна, и то не само власничка структура већ и рочна структура

позајмљених извора. Од укупног износа обавеза на краткорочне отпада чак 80,8% (2015), што јасно указује на проблеме са ликвидношћу. Овај однос се не мења битније током посматраног периода, али се релативни удео краткорочних обавеза у укупним изворима (тј. краткорочна задуженост) брже повећава јер се ради о несразмерним величинама (краткорочне обавезе су у просеку око 4,2 пута веће од дугорочних).

Прехрамбена индустрија има сличне проблеме са рочном структуром задужености, али нешто мање изражене (дугорочна задуженост 18,6% краткорочна задуженост 45,3%). Краткорочне обавезе су такође врло доминантан део укупних обавеза (70,9%).

Важна је наравно и структура краткорочних обавеза, с обзиром да се на неке од њих обавезно плаћа камата (краткорочни кредити и хартије од вредности), док се на „остале“ обавезе по правилу камата не плаћа, мада може бити уговорена односно по закону обрачуната (добављачи и остале обавезе из пословања). На обавезе према држави се у случају закашњења камата подразумева. Током целог периода убедљиво доминирају управо „остале“ краткорочне обавезе на које се по правилу не плаћа камата. У другој половини посматраног периода удео „осталих“ обавеза креће се на нивоу од 74,3% (2007) до 71,1% (2015). Код прехрамбене индустрије, удео обавеза које углавном нису оптерећење каматом кретао се на нешто нижем нивоу, од 65,9% (2007) до 6,6% (2015).

Намеће се неизбежно питање: како предузећа са оволиким степеном задужености могу да функционишу, односно како се то одражава на њихову профитабилност, колико то може да траје, и како се такво стање може превазићи? Главнина одговора садржана је у претходно већ датој констатацији да је удео обавеза на које се не плаћа камата несразмерно висок (око 71,1% од укупних обавеза). Предузећа у недостатку сопствених средстава продужавају рокове плаћања и тако терет финансирања пребацују на своје добављаче. Добављачи даље пребацују терет на своје добављаче и тако се покреће се тзв. спирала неликвидности, која захвата и здрава предузећа. Одлагањем плаћања обавеза проблем неликвидности се не може трајно решити, само се одлаже и погоршава. Пре или касније обавезе се морају платити.

У условима велике задужености предузеће може да функционише под условом да остварује позитивне ефекте финансијског левериџа, односно све док је стопа приноса на укупан капитал већа од цене позајмљеног капитала. У таквим условима зарађује се и по основу позајмљеног капитала, тј. принос на сопствени капитал је већи од приноса на укупан капитал. Предуслов је, дакле, да се постигне већи принос на укупан капитал од просечне каматне стопе. Ако се остварује нето губитак онда наравно да нема ни говора о томе. Пољопривреда је изашла из зоне

губитка и почела да остварује позитиван финансијски резултат тек 2012. године. У 2015. години је успела да забележи већу стопу рентабилности сопственог капитала (6,51%) него укупног капитала (4,65%), односно да искористи позитиван ефекат финансијског левериџа. Ово није изненађење ако се има у виду да је оптерећење укупног прихода расходима финансирања у тој години било релативно ниско (2,9%). Већ у 2014. и 2015. години принос пољопривреда остварује веће стопе рентабилности на укупан капитал (4,78%, односно 2,96%), него на сопствени капитал (4,72%, односно 2,91%). Значи да у последње две године већ не може да користи позитивне ефекте финансијског левериџа.

Претходна разматрања могу навести на погрешан закључак да је препоручљиво што веће задуживање у случају позитивног дејства финансијског левериџа. Наравно да није. И у најстаблинијим системима пословања морају постојати границе задуживања, односно врло пажљиво планирање извора финансирања. Јер, савремено тржиште је врло динамично и непредвидиво, поготову на дужи рок. Висока задуженост значи и велику изложеност поверилаца ризику, што их тера да пооштре услове позајмљивања. То повећава расходе камата код високо задужених предузећа, услед чега се повећава вероватноћа да ће, пре или касније, достићи границу када финансијски левериџ почиње да делује у супротном смеру.

Солвентност предузећа мери се, у крајњој линији, односом пословне имовине и укупних обавеза (дугова), тј. **коефицијентом солвентности** (таб. 9). Ниво задужености је такође врло важан индикатор солвентности, јер је повећање степена задужености непосредно повезано са смањењем солвентности предузећа.

Коефицијент солвентности треба да буде већи од 1, јер у случају ликвидације предузећа имовина се најчешће не може продати по књиговодственој вредности, већ по правилу за знатно нижи износ. Колика ова разлика треба да буде зависи превасходно од врсте имовине, односно могућности њеног уновчавања. Дobar део имовине пољопривредних предузећа може се релативно добро и лако уновчити на тржишту, а пре свега пољопривредно земљиште, вишегодишњи засади, основно стадо, значајан део пољопривредне опреме, све врсте залиха итд.) Солвентност је, дакле, утолико прихватљивија што је однос пословне имовине и укупних дугова више удаљен од 1.

Велики проблеми са финансијском структуром, а пре свега изразити раст задужености, непосредно и врло озбиљно угрожавају солвентност пољопривредних предузећа Војводине. Уочљив је драстичан пад коефицијената солвентности пољопривредних предузећа у посматраном периоду (са 3,31 на 1,66). Солвентност још није угрожена, али су се предузећа опасно приближила тој граници. С обзиром да се ради о

збирним билансима, нема сумње да је значајан број пољоприведних предузећа постао инсолвентан.

Предузећа из области прехрамбене индустрије бележе знатно мањи пад коефицијената солвентности у посматраном периоду (са 2,19 на 1,56) због ниже почетне вредности, али је достигнути ниво још нижи, тј. неповољнији него код пољопривреде (1,66). Имајући у виду карактер односно уновчивост имовине, усуђујемо се рећи да је стање солвентности прехрамбене индустрије осетно лошије него у пољопривреди.

4. ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ

У претходним поглављима детаљно су презентовани резултати анализе најважнијих показатеља успеха предузећа из области пољопривреде и прехранбене индустрије са подручја АП Војводине. Анализа је показала да је пословање предузећа било под снажним и непосредним утицајем врло неповољних (пост)транзицијских и (пост)кризних услова привређивања у посматраном петнастогодишњем периоду (2001-2015). Резултати приватизације били су мање или више (не)успешни, али свакако испод очекивања, која су можда била и превисока. У овом контексту треба посматрати и тумачити незадовољавајуће производне и посебно финансијске резултате које предузећа бележе у анализираном периоду, и поред респектабилних природних и других ресурса којима још увек располажу. На основу анализе остварених резултата предузећа из агросектора АПВ могу се издвојити следећи најважнији закључци и препоруке:

- Пољопривредна предузећа Војводине остварила су, у просеку, врло лоше резултате у посматраном периоду. Охрабрује напредак у остварењу позитивног финансијског резултата у последње четири године, мада са релативно скромним стопама. Треба наравно имати у виду, као и код свих других индикатора, да се ради о збирним билансима, и да постоји значајан број пољопривредних предузећа која успешно послују и остварују добитке, али је губитак неуспешних предузећа у посматраном периоду био углавном већи. Прехранбена индустрија је била знатно успешнија од пољопривреде. У једанаест година посматраног периода остварила је нето добитак. Супротно од пољопривреде, највећи износ нето добитка дају велика предузећа (95,5%)
- Пољопривредна предузећа су само у последњих пет година (2011-2015) забележила позитиван резултат из „редовног пословања“ (збир пословног и резултата финансирања). Прехранбена индустрија има много повољнију структуру финансијског резултата. У свима годинама је остварен позитиван пословни резултат, а резултат из редовног пословања био је негативан само 2003. године.
- Анализе структуре и распореда укупног прихода и пословних прихода, као и структуре финансијског резултата, показују да суштински узроци лошег финансијског резултата пољопривредних предузећа леже у подбилансу пословних прихода и расхода. С обзиром да је удео финансијских расхода сведен на прихватљивих 2,6% укупног прихода, значи да у овом домену постоје извесне резерве за побољшање резултата, али оне нису од пресудног значаја.

- Коефицијент глобалног паритета у пољопривреди бележи велики пад у посматраном периоду, са 1,365 на 1,1764 што је далеко од просечних вредности овог коефицијента 80-их година прошлог века када су се кретале око 1,40. Ово указује не само на лош положај пољопривреде у примарној расподели, већ и на незадовољавајућу физичку економичност производње.
- Осим односа продајних цена учинака и набавних цена инпута, коефицијената глобалног паритета зависи и од физичких утрошака материјала, енергије и рада по јединици учинка; затим од структуре производње, нивоа субвенција и др. Неопходно је да се комбинацијом ових фактора коефицијент глобалног паритета подигне на знатно виши ниво. Без тога није могуће постићи стабилно пословање предузећа са стопама приноса које обезбеђују нормалан раст и развој овог сектора.
- Финансијски положај пољопривредних предузећа карактерише неповољна финансијска структура и велики проблеми са задуженошћу и ликвидношћу. О томе јасно сведочи податак да је у дванаест од петнаест посматраних година НОФ био је негативан. Значи да се из краткорочних обавеза финансирају не само сталне залихе у целини, већ и део фиксне имовине. Посебно је неповољна и изненађујућа чињеница да је дошло до вишеструког раста негативног НОФ у другој половини посматраног периода, с обзиром на опоравак финансијског резултата у овом потпериоду. За успостављање дугорочне финансијске равнотеже пољопривредним предузећима у 2015. години недостаје 644,5 мил. евра дугорочних извора финансирања. У прехранбеној индустрији је стање знатно боље (обртни фонд у 2015. години покрива 41,2% сталних залиха), али је далеко од тога да се може оценити добрим.
- Са овако дубоко нарушеном финансијском равнотежом врло је тешко одржавати ликвидност у току године. Пољопривредна предузећа проблеме неликвидности добрим делом решавају тако што терет финансирања пребацују на своје добављаче, одлажући плаћање до непримерено дугих рокова. На овај начин проблем се суштински не решава, већ се само одлаже одлив готовине. При том су последице врло озбиљне, с обзиром да се спирала неликвидности шири и на здрава предузећа. Неопходно је лечити узроке а не последице. Неликвидност је само последица много дубљих проблема у којима се предузећа налазе. Слични проблеми са неликвидношћу присутни су и у прехранбеној индустрији, али у нешто блажем облику.
- У току посматраног периода стопа задужености пољопривредних предузећа Војводине бележи драстично повећање, са 30,2% (2001) на 60,4% (2015). Достигнути степен задужености на крају посматраног

периода угрожава сигурност поверилаца и аутономију предузећа у вођењу своје пословне политике. Посебан проблем представља чињеница да се 48,8% односи на краткорочну задуженост. Остали релевантни фактори (органски састав средстава, стопа инфлације, рентабилност и ликвидност) такође су више или мање неповољни и додатно погоршавају стање задужености. Нема сумње да су пољопривредна предузећа прешла границу прихватљивог степена задужености. Прехрамбена индустрија је такође достигла врло висок степен задужености од 63,9% (2015), од чега се на краткорочну задуженост односи 45,3%.

- Изразити раст задужености врло озбиљно угрожава и солвентност пољопривредних предузећа Војводине. Уочљив је драстичан пад коефицијената солвентности у посматраном периоду (са 3,31 на 1,66). Достигнути коефицијент солвентности прехрамбене индустрије на крају посматраног периода (1,56) још је неповољнији.

Очигледно је да постоје озбиљни проблеми у пословању значајног броја предузећа из области пољопривреде и прехрамбене индустрије Војводине. Основни узроци њиховог незавидног финансијског положаја су неефикасност пословања, неповољни паритети инпута и финалних производа, неповољна рочна и власничка структура извора финансирања итд. Не постоје брза и једноставна решења за ове проблеме предузећа, а тешко је очекивати да их она могу превазићи самостално. Неопходно је предузимање низа добро осмишљених мера на микро и макро нивоу, које ће се спроводити у средњем и дугом року. Могу се издвојити следеће најважније групе мера, односно смернице деловања за побољшање садашњег стања:

- Повећање ефикасности пословања предузећа, у чему квалитетан менаџмент има одлучујућу улогу. Успешно приватизована предузећа су овај проблем углавном већ решила, али је значајан број оних који то још увек нису.
- Подршка државних и других институција у домену субвенционисања (равноправно укључивање предузећа у систем субвенција), развоја маркетинга и задовољавања стандарда развијених тржишта, разбијање монопола трговаца и прерађивача, одређивање индикативних откупних цена за најважније производе, успостављање терминске трговине и развој тржишта финансијских деривата, значајније учешће државе у откупу за потребе робних резерви итд.
- У циљу смањења задужености односно поправљања укупне финансијске структуре, неопходно је да предузећа имају приступ дугорочно расположивом и јефтином капиталу. Најбољи начин за то је докапитализација предузећа, од стране садашњих или/и нових

(су)власника. Држава би у сарадњи са банкарским сектором требала да обезбеди услове за рефинансирање једног дела најскупљих кредита, односно за конверзију дела краткорочних у дугорочне кредите.

- За један број предузећа, која су у јако лошем стању и за које није могуће пронаћи нове власнике, стечај се намеће као једно од решења. То је мање лоша солуција него да наставе са гомилањем губитака и обезвређивањем преостале имовине, односно прављењем још већих трошкова за државу и друге повериоце.

5. КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Буквић, Р. (2003): Финансијски положај и ефикасност пословања пољопривреде Србије у транзицији (1990-2002), Зборник радова, стр.129-149, Београд.
2. Вукоје, В., Дулић Весна (2017): „Кретање основних индикатора успеха пољопривредних предузећа Војводине“, Агроекономика, вол 46, бр. 73, стр. 1-11.
3. Вукоје, В., (2015): Финансијски положај предузећа из области пољопривреде и прехранбене индустрије Војводине, Монографија, Пољопривредни факултет Нови Сад.
4. Вукоје, В., Вучичевић, Весна (2014): Резултати пословања предузећа из области прехранбене индустрије Војводине, Агроекономика вол.44, бр. 66, стр. 103-113.
5. Вукоје, В., Зорановић, Т. (2015): Economic position of agricultural enterprises of Vojvodina, Tematic proceedings- International Scientific Conference „ Sustainable agriculture and rural development in terms of the Republic of Serbia strategic goals realization within Danube region, Topola, p. 1528-1545.
6. Вукоје, В., Зекић, В. (2010): Економски положај пољопривредних предузећа Војводине, Економика пољопривреде, вол. 57, бр. 3, стр. 411-424.
7. Vukoje, V., Dobrenov, I. (2011): Financial position of food industry in Vojvodina during transition period, Agricultural Economics-Czech, SSCI, 57, p. 185-198.
8. Vukoje, V, Zekić, V. (2007): The analysis of financial results and financial position of agricultural in Vojvodina, Inernational scientific symposium: Management of durable rural development, Faculty of farm managment Timisoara, Tematic proceedings, p. 367-374.
9. Вукоје, В., Обреновић, Д. (2002): Анализа економско-финансијских показатеља пољопривреде и прехранбене индустрије Војводине, Агроекономика бр. 30/2002, стр. 151-157.
10. Vukoje, V., Obrenović, D. (2005): „Agricultural enterprises in Vojvodina in the period of transition: analysis and assessments of their financial results and financial position“, Conterporary agriculture, No. 1-2, str. 281-287.
11. Varga, Gyual (2004): Situation and perspectives of the Hungarian agriculture in the European Union, Begegnungen, Schriftenreihe des Europa Institutes Budapest, Band 25: p. 67–82.
12. Глишовић, Ана (2015): Финансијски положај пољопривредних предузећа Војводине у периоду транзиције, Мастер рад, Пољопривредни факултет Нови Сад.

13. Дувњак, К. (1989): Финансијски положај и проблеми финансирања пољопривреде друштвеног сектора, Дисертација, Београд.
14. Deininger, K. (2002): Agrarian reforms in Eastern European countries: Lessons from international experience, *Journal of International Development*, No. 14, John Wiley & Sons, p. 987-1003.
15. Doucha T., Foltyn I. (2008): Czech agriculture after the accession to the European Union-impacts on the development of its multifunctionality, *Agricultural Economics-Czech*, 54, p. 150-157.
16. Ivanova, Nedka, Peneva, Mariya, Mishev, P., Erjavec, E. (2007): Bulgarian Agriculture and EU Accession, *Post-Communist Economies*, No.3, p. 263-280.
17. Малешевић, Ђ., Старчевић, В. (2010): „Пословна анализа“, Универзитет у Источном Сарајеву, Факултет за пословну економију Бијељина.
18. Мијић, Ђ. (1981): Финансијска анализа пословања, Пољопривредни факултет, Нови Сад, 1981.
19. Malinić, D., (2015): Insufficiency of serbian economy's operating performances: manifestations, causes and main guidelines of recovery *Ekonomika preduzeća*, vol. 61, br. 1-2, str. 41-62.
20. Malinić, D., Milićević, V. (2011): Performance evaluation of real sector in Serbia, *Ekonomika preduzeća*, vol. 59, br. 7-8, str. 335-351.
21. Обреновић, Д., Вукоје, В. (2000): Анализа финансијског резултата и финансијског положаја пољопривредних предузећа Војводине, *Агроекономика* бр. 29, стр. 46-64.
22. Обреновић, Д., Вукоје, В. (1999): Анализа економског положаја друштвене пољопривреде Војводине на основу остварених финансијских резултата у 1998. години, *Агроекономика* бр. 28/1999, стр. 80-91.
23. Параушић, Весна, Цвијановић, Д. (2008): Пољопривреда Србије-Програми кредитне подршке државе и комерцијалних банака у периоду 2004-2007, Институт за економику пољопривреде, Београд.
24. Пејановић, Р., Тица Н. (2005): Транзиција и агропривреда, Монографија, Пољопривредни факултет Нови Сад.
25. Ранковић, Ј. (2007): Анализа рентабилитетног и финансијског положаја привреде Србије у 2006. години, *Економика предузећа*, вол. 55, бр. 7-8, стр. 241-262.
26. Ранковић, Ј. (2011): Како су се променили рентабилитетни и финансијски положај у привреди Србије у 2010. години?, *Економика предузећа*, вол. 59, бр. 5-6, стр. 262-265.
27. Родић, Ј., Вукелић, Гордана, Андрић, М. (2007): Теорија, политика и анализа биланса, Пољопривредни факултет Београд.
28. Стевановић, Н., Малинић, Д. (2003): Управљачко рачуноводство, Економски факултет Београд.

29. Streleček, F., Lososova, J., Zdenek, R. (2011): Economic results of agricultural enterprises in 2009, Agricultural Economics-Czech 57, p. 103-117.
30. Swinnen, J., Vranken, L. (2010): Review of the transitional restrictions maintained by Bulgaria and Romania with regard to the acquisition of agricultural real estate, Center for European Policy Studies(CEPS) ; Brussels.

Интернет адресе:

31. Web сајт Агенције за привредне регистре, <http://www.apr.gov.rs>
32. Web сајт Народне банке Србије, <http://www.nbs.rs>
33. Web сајт МПШЗЖ Рпублике Србије, <http://www.minpolj.gov.rs>
34. Web сајт Привредне коморе Србије, <http://www.pks.rs>
35. Web сајт Привредне коморе Војводине, <http://www.pks.rs>
36. Web сајт Републичког завода за статистику, <http://www.stat.gov.rs>
37. Статистички годишњак РС, 2014, <http://webzrzs.stat.gov.rs>,
38. Статистички календар, 2015, <http://webzrzs.stat.gov.rs>,

Остало:

39. Закон о рачуноводству, Сл. гласник РС, бр. 62/2015.
40. Правилник о контном оквиру за привредна друштва, задруге и предузетнике, Сл. гласник РС, бр. 59/2014.
41. Рачуноводство, часопис за рачуноводство, ревизију и пословне финансије, СРРС, Београд.
42. Рачуноводствена начела, СРРС, Београд, 1996.
43. Рачуноводствена пракса, приручник за рачуноводство и пословне финансије, СРРС, Београд.
44. Аграрни програм- основе развоја села, пољопривреде и прехранбене индустрије АП Војводине, Извршно Веће АПВ, Нови Сад, 2001.
45. Пољопривреда Војводине и приближавање ЕУ, Покрајински Секретаријат за пољопривреду, водопривреду и шумарство, Нови Сад, 2009.

III) РЕЗУЛТАТИ ПОСЛОВАЊА ПОЉОПРИВРЕДНИХ ГАЗДИНСТАВА

1. ЗНАЧАЈ И ФУНКЦИОНИСАЊЕ FADN СИСТЕМА У РС

FADN (Farm Accountancy Data Network) је систем за прикупљање и обраду података чију основу представља годишње књиговодствено прикупљање производних, економских и финансијских података са пољопривредних газдинстава (ПГ). У том смислу, може се рећи да овај систем преко репрезентативног узорка континуирано обезбеђује информације о натуралном и финансијском аспекту пословања ПГ. Систем се заснива на прецизно дефинисаној методологији јединственој за све чланице ЕУ (Европске Уније) и омогућава поређење добијених производно-економских резултата између различитих земаља. У ЕУ FADN функционише од 1965. године. Примарни мотив овог система био је формирање јединственог тржишта пољопривредних производа.

У нашој земљи је са успостављањем FADN система започето 2011. године кроз реализацију IPA пројекта који је окончан 2015. године. Пројектом је методологија прилагођена домаћим условима, успостављена организациона структура носилаца FADN система и извршена је едукација свих субјеката, чиме је овај систем постао оперативан. Узорак је сваке године повећаван, да би за 2015. годину обухватио је 1.200 газдинстава, од којих је 1104 укључено прошло валидацију и укључено у анализу. Узорак се конципира тако да су њиме обухваћени сви региони ЕУ и различити типови фарми. Прикупљени подаци (кроз репрезентативан узорак) класификују се према различитим критеријумима, сумирају, обрађују и презентују у форми информација важних за доношење макроекономских одлука. Информације се обједињују на нивоу региона, покрајине, државе, а доступне су доносиоцима одлука на свим нивоима (Министарству пољопривреде, газдинствима, саветодавним службама, регионалним телима, научно-образовним установама и сл.). Квантитативни и квалитативни подаци који се односе на сектор пољопривреде и њихова размена треба да пруже информациону основу доносиоцима одлука у сектору пољопривреде на свим нивоима.

Основна сврха прикупљања рачуноводствених података са ПГ је:

- утврђивање прихода и расхода ПГ у периоду од годину дана,
- анализа остварених резултата,
- повратне информације за пољопривредне произвођаче,
- креирање мера аграрне политике,
- поређења између различитих земаља итд.

FADN систем даје јасан увид у врсту и обим пољопривредне производње и помаже у идентификовању могућности развоја пољопривреде. У процесу приступања ЕУ наша земља треба да прилагоди низ прописа и стандарда из области пољопривреде. Неопходност успостављања FADN система у нашој земљи огледа се у хармонизацији односа са ЕУ и потреби успостављања јединственог система који би пружио информације о производно-економским показатељима пословања ПГ на свим новоима и допринео ефикаснијем креирању мера аграрне политике.

Непостојање прецизних података о производњи и пословању пољопривредних газдинстава у нашој земљи представља значајну препреку за спровођење озбиљних агроекономских анализа, а тиме и за развој овог сегмента наше пољопривреде. Пољопривредни произвођачи немају обавезу вођења рачуноводствене евиденције о производним активностима и новчаним трансакцијама, са изузетком оних који су у систему ПДВ-а. Актуелни порески прописи налажу да пољопривредна газдинства, чији годишњи промет пређе 8.000.000 динара, постају обвезници ПДВ-а. То даље практично значи да добијају статус предузетника и имају обавезу вођења књиговодства. Ова газдинства се обраћају рачуноводственим агенцијама, које им воде тзв. „просто књиговодство“, углавном у истој форми и садржини као што то раде за све друге предузетнике. Ово књиговодство је превасходно конципирано тако да омогући ефикасну контролу од стране пореских органа. За фармере оно углавном представља додатни посао и трошак, при чему је повратна корист минимална или никаква. Нису ретке ситуације да се, услед немогућности „правдања“ дела трошкова одговарајућим рачунима, исказе нереално висока добит у билансу успеха, односно превисок порез на добит у пореском билансу.

Незадовољство пољопривредника оваквим системом евиденције је велико и оправдано. Разлози остваривања ниже продуктивности на нашим ПГ од реално могуће у су бројни. Недостатак рачуноводствене евиденције на великом броју ПГ представља само један од разлога остварења ниже продуктивности од реално могуће. За доношење правовремених одлука у погледу адекватног управљања расположивим ресурсима неопходан је организован и свеобухватан систем рачуноводства. Вођење рачуноводствене евиденције омогућава процену прихода газдинстава и утицаја Заједничке пољопривредне политике. Евидентирање пословних догађаја омогућава пољопривредним произвођачима да сагледају реално стање и предузму корективне мере уколико је то неопходно. Вођење евиденције помаже остварењу оптималних производних резултата у датим условима. На основу информација које пружа систем рачуноводственог информисања пратити

се пословање ПГ и фактори који утичу на њихову профитабилност. С обзиром да значајан број ПГ не поседује евиденције пословних догађаја, онемогућен је свакодневни увид у трошкове и приходе газдинства.

FADN систем као и други слични системи за прикупљање података, имају врло одређена ограничења у погледу квантитета и квалитета података које обезбеђују. Она произилазе из чињенице да се ови системи заснивају на узорку, који је мање или више репрезентативан, али увек обухвата релативно мали број газдинстава (највише до 2% укупног броја газдинстава). Осим тога, питање је квалитета добијених података, с обзиром да се заснивају на принципу добровољности, а подаци се често прикупљају методом анкете, а не континуираног бележења. Произвођачи нису мотивисани да дају тачне податке, врло често су то парцијална истраживања са одређеном наменом и ограниченим бројем финансијских варијабли итд. Овакви подаци су врло упитни, поготову у земљама где не постоји обавеза вођења књиговодства.

Само у условима када већина газдинстава води континуирану рачуноводствену евиденцију, могуће је обезбедити довољно поуздане податке за квалитетне агроекономске анализе. У таквим условима су и FADN подаци знатно поузданији, јер газдинства која су у узорку дају податке из своје рачуноводствене евиденције. Постојање FADN-а или неког другог уходаног система прикупљања података свакако је корисно јер доприноси ефикаснијем обезбеђивању података, али не решава суштински проблем њиховог квалитета. Ипак је FADN званични систем у ЕУ и једини такав који прикупља податке непосредно ПГ. Као такав FADN представља основ за креирање званичне заједничке аграрне политике ЕУ (CAP-Common Agricultural Policy), иако постоје чланице у којима такође није обавезно рачуноводство на пољопривредним газдинствима систем користе и поједине земље из ЕУ за сопствене потребе на националном нивоу као основни и једини систем ове врсте.

У свим земљама ЕУ постоје, дакле, системи за прикупљање, обраду и анализу производно-економских резултата пословања у агросектору. У појединим чланицама ови системи имају вишедеценијску традицију, а неке развијене земље имају чак два паралелна система (један који је прописан на нивоу ЕУ, тј. FADN, и други који је прилагођен сопственим потребама).

У нашој земљи су у процес успостављања FADN система укључени следећи субјекти:

- Министарство пољопривреде и заштите животне средине
- Покрајински секретаријат за пољопривреду, водопривреду и шумарство АП Војводине (ПСПВШ),
- Институт за примену науке у пољопривреди (ИПН),
- Републички завод за статистику,

- Пољопривредна саветодавна служба и
- Пољопривредни произвођачи.

За потребе успостављања *FADN*-а РС је подељена у два региона (Србија Север и Србија Југ). Резултати пројекта односе се превасходно на АП Војводину, која је за потреба *FADN*-а подељена по областима. За координирање, спровођење и контролу активности око увођења и функционисања *FADN* система на подручју АП Војводине за *FADN* систем задужен је Покрајински секретаријат за пољопривреду водопривреду и шумарство (ПСПВШ).

Кључну улогу у функционисању *FADN* система има саветодавна служба која на терену оперативно одабира газдинства, прикупља и сређује податке и врши њихову делимичну валидацију.

Државни органи заинтересовани су, у првом реду, за макро показатеље. На макро нивоу, информације које се односе на пословање ПГ омогућавају извођење валидних агроекономских показатеља, и на бази њихове анализе, доношење адекватних мера из различитих области које се тичу агросектора (аграрна, царинска, кредитна, монетарна политика и др). У таквим околностима, креатори аграрне политике имају на располагању квантитативне показатеље о условима и резултатима пословања ПГ.

Даљи напредак пољопривредне производње и спровођење правовремених активности подразумева интегрисан приступ прикупљању информација са газдинстава. За доношење стратешких одлука у пољопривреди на макро нивоу, неопходно је располагати квалитетним производно-економским информацијама. Подаци о пословању и информације које проистичу из екстерних извора значајно доприносе будућем развоју ПГ и пољопривреде у целини.

2. ПРЕДМЕТ, ЦИЉ, МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД РАДА

Предмет разматрања у публикацији су остварени производни и економски резултати ПГ са подручја АП Војводине. Анализа резултата пословања ПГ вршена је на основу података из *FADN* система за 2015. годину. Истраживање је рађено на основу узорка од 354 комерцијална газдинства са подручја АПВ, која су део јединственог узорка од 1104 валидираних газдинства за целу РС. Газдинства из узорка за АП Војводину разврстана су према три критеријума:

- територијални ,
- тип производње и
- економска величина.

Према територијалном критеријуму сва газдинства на подручју АП Војводине подељена су на седам области: Јужнобачка област, Средњебанатска област, Севернобачка област, Сремска област, Јужнобанатска област, Западнобачка област, Севернобанатска област. Постојање евиденција о броју и територијалној распрострањености појединих типова пољопривредне производње је од значаја за доношење одређених стратешких одлука које се односе на увоз пољопривредних производа из других земаља. Сагледавањем капацитета и реалних производних могућности доносиоци одлука на макро нивоу могу да утичу на смањивање спољнотрговинског дефицита (кроз смањење количина пољопривредних производа које се увозе).

Према типу производње ПГ су подељена на она која се баве: хортикултуром, сточарством, мешовитом производњом, свињарством, млечним говедарством, воћарством, ратарством и живинарством.

Према економској величини наша земља се налази у трећој класи. Ово практично значи да свако ПГ које се налази у узорку мора прећи праг од 4000 € стандардне вредности производње у току обрачунске године.

Таб. 10: Категорије газдинстава према економској величини

Разреди	Минимум (EUR)	Максимум (EUR)
1		2000
2	2000	4000
3	4000	8000
4	8000	15000
5	15000	25000
6	25000	50000
7	50000	100000
8	100000	250000
9	250000	500000
10	500000	750000
11	750000	1000000
12	1000000	1500000
13	1500000	3000000
14	3000000	

Након разврставања газдинстава према три напред поменута критеријума вршена је упоредна анализа производно-економских показатеља у оквиру сваке групе, у складу са стандардном FADN методологијом (*Farm Return*). Дакле, примарни циљ ове публикације је

да пружи увид у економске и натуралне показатеље са ПГ према областима Војводине, економској величини и типу пољопривредне производње на ПГ.

Стандардни резултати у оквиру публикације израчунати за ниво АП Војводине представљају пондерисане просеке за газдинства. Ови просеци приказују стање целокупног пољопривредног сектора у АП Војводини. Стандардни резултати представљају сет статистичких показатеља базираних на резултатима добијених из узорка ПГ и израчунатих према унапред дефинисаној методологији. С обзиром да се ради о јединственој FADN методологији на нивоу читаве ЕУ, могуће је анализирати и поредити резултате са ПГ прикупљене између различитих земљама ЕУ.

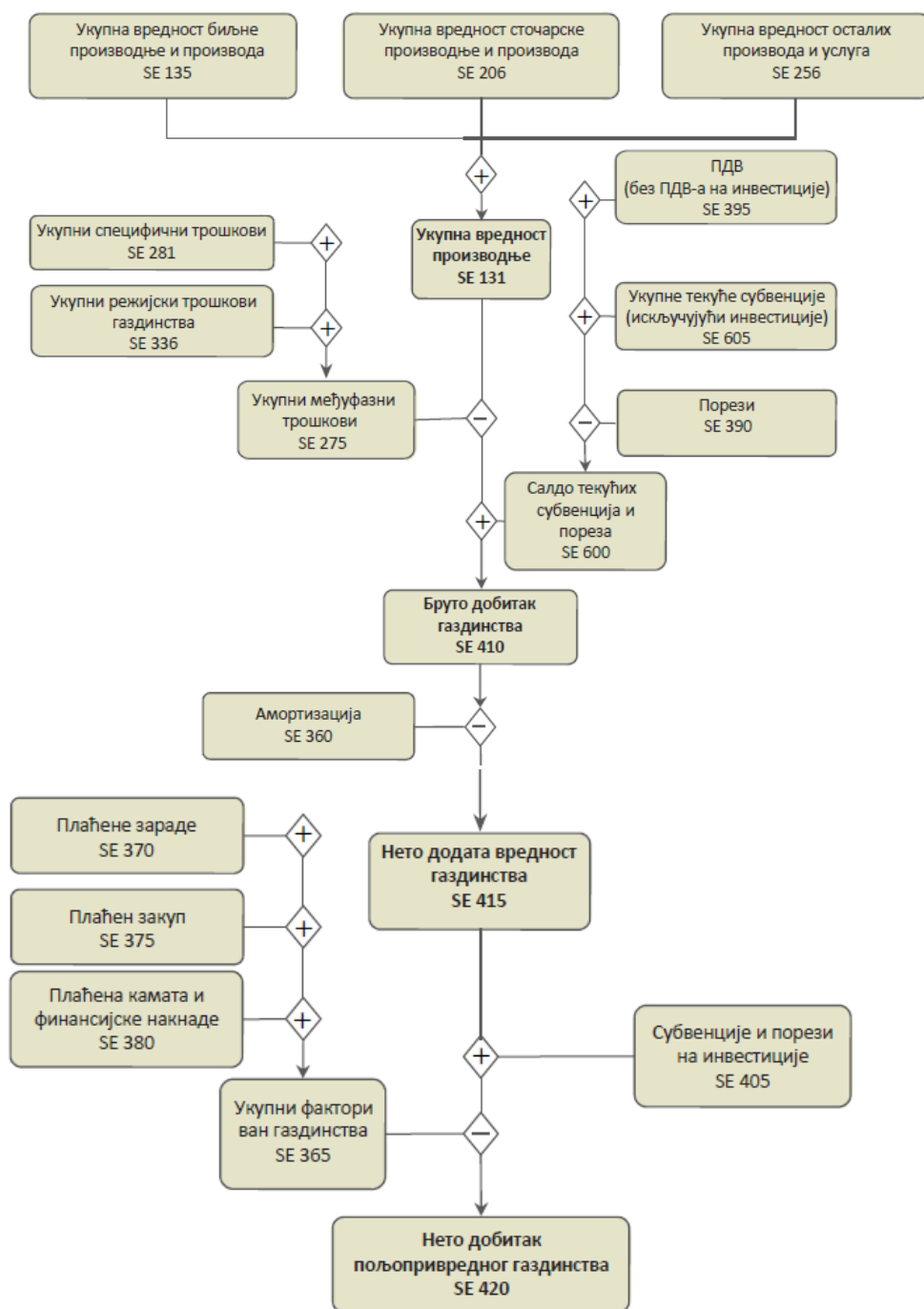
SYS 02	<i>Газдинства у популацији (број ПГ у пољу истраживања изнад доње границе економске величине).</i>
SYS 02	<i>Пољопривредна газдинства у узорку (број ПГ у узорку у обрачунској години).</i>
SE 010	<i>Радна снага - ГЈР Укупно ангажована радна снага изражена у годишњим јединицама рада. (ГЈР) = еквивалент раду особе запослене са пуним радним временом. ГЈР у Србији износи 1.800 радних сати (225 радних дана са по 8 радних сати).</i>
SE 015	<i>Неплаћена радна снага -ГЈР Утрошак неплаћене радне снаге (најчешће се односи на рад чланова породице, изражен у годишњим ГЈР).</i>
SE 020	<i>Плаћена радна снага – ГЈР (утрошак плаћене радне снаге на пољопривредном газдинству у годишњим јединицама рада.</i>
SE 025	<i>КПЗ – ha Укупно коришћено пољопривредно земљиште обухвата обрадиво земљиште, ливаде и сталне пашњаке, и вишегодишње засаде. Вредност се добија кроз исказ пољопривредног произвођача, а бележи се као збир целокупног коришћеног пољопривредног земљишта, без обзира да ли је у власништву газдинства или закупу, или је коришћено за сопствену пољопривредну производњу у току обрачунске године.</i>
SE 030	<i>КПЗ у закупу - ha Коришћено пољопривредно земљиште закупљено од стране носиоца газдинства, на основу уговора о закупу за период од најмање годину дана (са накнадом у новцу или у натури).</i>
SE 035	<i>Житарице</i>
SE 041	<i>Остале ратарске културе - ha</i>
SE 046	<i>Поврће и цвеће - ha</i>

SE 054	<i>Вишегодишњи засади - ха Не укључују винову лозу.</i>
SE 071	<i>Крмно биље - ха</i>
SE 080	<i>Укупан број условних грла - УГ</i>
SE 085	<i>Музне краве - УГ</i>
SE 090	<i>Остала говеда - УГ</i>
SE 095	<i>Овце и козе - УГ Козе, остале козе, овце и остале овце.</i>
SE 100	<i>Свиње - УГ Прасад, приплодне крмаче, товне свиње, остале свиње.</i>
SE 105	<i>Живина - УГ Товна пилад (бројлери), коке носиље и остала живина.</i>
SE 110	<i>Принос пшенице - т/ха Производња меркантилне пшенице и крупника, тона по хектару.</i>
SE 115	<i>Принос кукуруза - т/ха</i>
SE 125	<i>Млечност по крави - л по крави Просечна производња млека по музној крави. Производња укључује употребу на домаћинству и потрошњу на газдинству.</i>
SE 131	<i>Укупна вредност производње - РСД Укупна вредност биљне производње и биљних производа, сточарске производње и производа сточарства и осталих производа и услуга.</i>
SE 135	<i>Укупна вредност биљне производње и производа - РСД (израчуната као тржишна вредност укупног приноса, без обзира да ли је принос продат или ускладиштен на газдинству или употребљен у домаћинству или потрошен на газдинству).</i>
SE 206	<i>Укупна вредност сточарске производње и производа - РСД (израчуната као тржишна вредност укупне сточарске производње, укључујући вредност повећања масе и броја животиња изазвано гајењем), као и вредност сточарских производа, као што су млеко, вуна, јаја и слично. Све линије производње су укључене у израчунавање вредности производње (без обзира то да ли су производи продати, ускладиштени на крају године, или употребљени у домаћинству или на газдинству).</i>
SE 256	<i>Остали производи и услуге - РСД Вредност осталих производа и услуга у вези са пољопривредним газдинством, као што су продаја дрвене грађе, уговорени рад за друге, рурални туризам.</i>
SE 270	<i>Укупни трошкови инпута - РСД Трошкови повезани са пољопривредном активношћу носиоца газдинства, који се односе на производњу у току обрачунске године. Укључује и утрошак инпута произведених на газдинству (употреба на газдинству), као што су семе и садни материјал и сточна храна кроз испашу. Стајњак није укључен.</i>

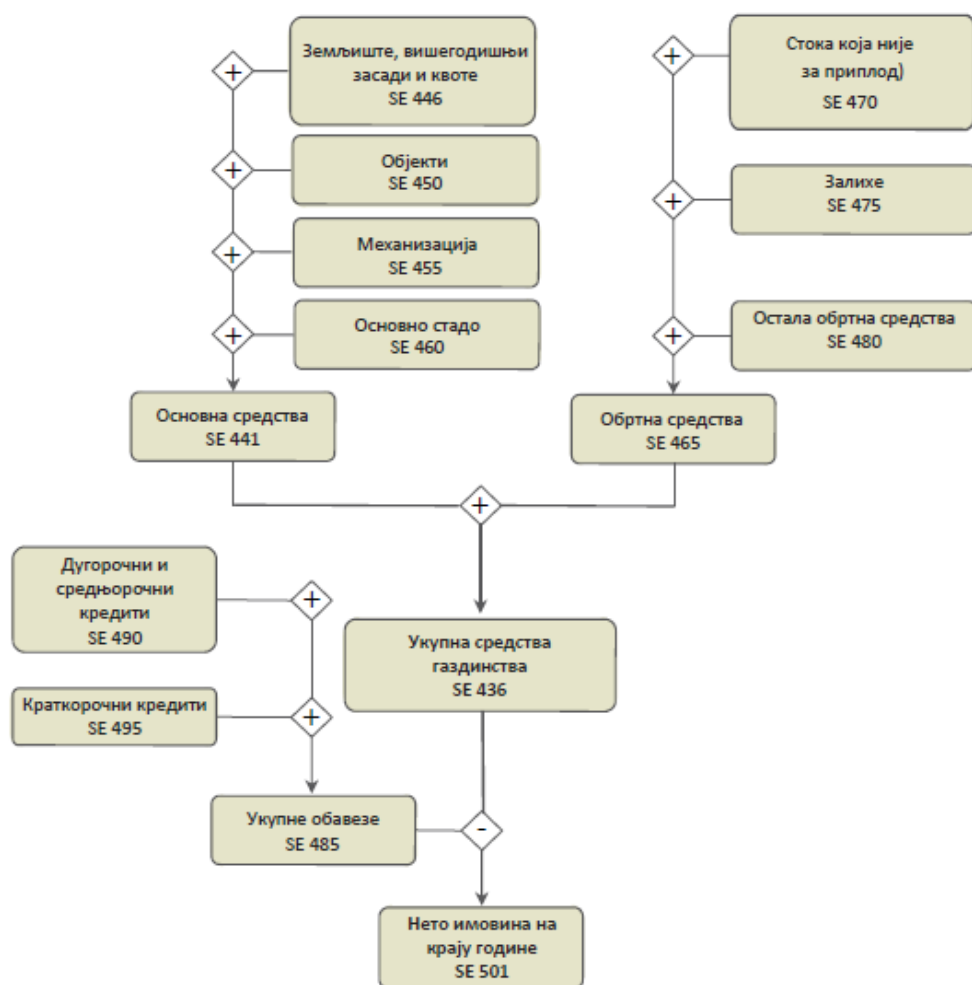
SE 275	Укупна међуфазна потрошња-РСД Укупни специфични трошкови (укључујући инпуте произведене на газдинству) и режијски трошкови настали у току обрачунске године = 5E 281 + 5E 336.
SE 281	Укупни специфични трошкови- РСД Сви трошкови везани директно за одређени тип производње, као што су трошкови семена, средстава за заштиту биља и ђубрива, за биљну производњу, или трошкови сточне хране, детерџената за чишћење опреме у сточарству и слично, за сточарску производњу. Ови трошкови се некад називају и варијабилни трошкови, директни трошкови и слично.
SE 336	Укупни режијски трошкови- РСД Трошкови који не могу да буду распоређени на одређене типове производње, те се сматрају заједничким за више линија производње. Такође укључују и трошкове набавке везане за производне активности, али не и за појединачне линије производње. Трошкови као што су трошкови одржавања механизације и објеката, уговорени рад, закуп механизације и објеката, трошкови енергије, трошкови телефона, трошкови воде, осигурање и остало, односе се само на утрошке за пољопривредно газдинство, не и за приватне сврхе. Режијски трошкови се називају и фиксним трошковима, индиректним трошковима и слично.
SE 360	Амортизација - РСД Амортизација основних средстава у току године.
SE 365	Фактори ван газдинства - РСД Трошкови ангажоване радне снаге и позајмљеног капитала, односно зараде запослених (без обзира да ли су плаћене у новцу или у натури), закуп земљишта и камате на кредите у току обрачунске године. Формула за израчунавање овог показатеља је: 5E 370 + 5E 375 + 5E 380.
SE 370	Плаћене зараде - РСД Зараде и осигурање плаћене радне снаге.
SE 375	Плаћен закуп- РСД Плаћен закуп и остали трошкови у вези са закупом земљишта и објеката.
SE 380	Плаћена камата- РСД
SE 605	Укупне субвенције (осим субвенција на инвестиције) - РСД Субвенције (осим субвенција за инвестиције) за текуће активности у вези са производњом.
SE 406	Субвенције на инвестиције - РСД Укупне субвенције за инвестиције примљене у току обрачунске године.

SE 410	<i>Бруто добитак газдинства- РСД</i> <i>Укупан добитак газдинства, пре исплате зарада, закупа, камата и одузимања трошкова амортизације.</i>
SE 415	<i>Нето додата вредност газдинства - РСД</i> <i>Нето додата вредност газдинства указује на накнаду свих фактора производње (земљишта, капитала и радне снаге), како у власништву газдинства, тако и екстерно ангажованих. Једнака је збиру укупне вредности производње и подршке из јавних фондова (разлика између текућих субвенција и пореза) умањеним за међуфазну потрошњу (специфични и режијски трошкови) и амортизацију. Показатељ је економског учинка фарми од ког треба исплатити зараде, закуп и камате, као и сопствене факторе производње. Када се изражава по годишњој јединици рада (ГЈР) узима у обзир разлике у накнадама за радну снагу на ПГ</i>
SE 420	<i>Нето добитак газдинства - РСД</i> <i>На индивидуалном газдинству представља добитак преостао пољопривредном произвођачу и његовој породици након покривања свих трошкова.</i>
SE 436	<i>Укупна средства пољопривредног газдинства - РСД</i> <i>Сва средства која газдинство поседује, а могу се израчунати према следећој формули: Укупна средства = Основна средства + обртна средства</i>
SE 441	<i>Основна средства - РСД</i> <i>Средства значајне вредности која се обично користе већи број година. Укључују пољопривредно земљиште и објекте, шуме, механизацију и опрему и основно стадо (вредност на крају године за приплодне јунице, музне краве, остале краве, приплодне козе, овце, приплодне крмаче). У обзир се узимају само средства у власништву.</i>
SE 465	<i>Обртна средства - РСД</i> <i>Укупна обртна средства израчунавају се на следећи начин: Обртна средства = Остала стока (није за приплод) + Залихе + Остала обртна средства.</i>
SE 485	<i>Укупне обавезе - РСД</i> <i>Крајња вредност укупних дуговања (дугорочних и краткорочних).</i>
SE 516	<i>Бруто инвестиције у основна средства - РСД</i> <i>Према FADN методологији, бруто инвестиције представљају вредност купљених и произведених основних средстава умањених за вредност продатих или основних средстава отуђених без накнаде у току обрачунске године, уз додатак промене вред. основног стада.</i>

Дијаграм израчунавања главних економских индикатора

Биланс стања

3. АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА ПОСЛОВАЊА ПГ НА ПОДРУЧЈУ АПВ

Пољопривредна газдинства обухваћена овом анализом разврстана су према три критеријума:

- територијални,
- тип производње и
- економска величина.

Потом је извршена анализа производно-економских показатеља у оквиру сваке групе, у складу са стандардном FADN методологијом (Farm Return). Као најважнији производно-економски показатељи анализирани су: коришћено пољопривредно земљиште, вредност производње, трошкови инпута, биланс стања и обим инвестиција. Одређени показатељи су израчунати, али нису приказани у оквиру стандардних резултата, јер нису за ово истраживање од превеликог значаја. Анализа добијених резултата искључиво се заснива на добијеним резултатима приказаним у табелама стандардних резултата. Стандардни резултати су рачунати према унапред дефинисаној методологији у мањој мери измењеној због потреба овог истраживања. На основу стандардних резултата могуће је добити јасан увид у економско стање ПГ према различитим критеријумима (територијални, тип производње, економска величина). Стандардни резултати су у основи понедерисани просеци по ПГ, који пружају могућност екстраполације података са ПГ из узорка на укупну популацију. У анализи су пре свега коришћени подаци за АП Војводину издвојени из укупног узорка на нивоу РС за 2015. годину. Реч је о прелиминарним резултатима са ПГ за 2015. годину.

3.1. РЕЗУЛТАТИ ПГ ПРЕМА ОБЛАСТИМА АП ВОЈВОДИНЕ⁴

Резултати ПГ према областима АП Војводине приказани су у оквиру стандардних резултата и графички како би се добила јаснија слика о појединим производно-економским показатељима.

За потребе овог истраживања АП Војводина подељена је на седам области: Јужнобачка област, Средњебанатска област, Севернобачка област, Сремска област, Јужнобанатска област, Западнобачка област, Севернобанатска област.

⁴ Сви обрачуни и анализе заснивају се на прелиминарним FADN подацима за 2015. годину.

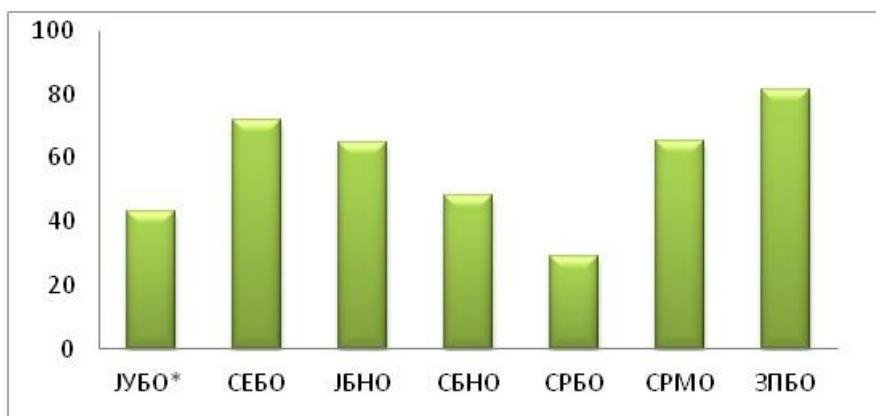
Таб. 11. Стандардни резултати ПГ по областима АП Војводине

Ред. бр.	ИНДИКАТОР	Области АП Војводине							Тотал /просек
		ЈУБО*	СЕБО	ЈБНО	СБНО	СРБО	СРМО	ЗПБО	
1	SE025 КПЗ у (ha)	43,1	71,7	65,0	48,3	29,1	65,5	81,7	54,1
2	SE030 КПЗ у закупу (ha)	27,3	44,4	36,5	29,7	13,2	30,5	43,5	30,4
3	SE035 Житарице - ha	20,1	56,2	41,8	26,0	17,1	34,1	50,2	32,6
4	SE041 Остале ратарске културе - ha	19,8	13,9	21,8	14,6	10,3	23,7	28,7	18,0
5	SE054 Вишегодишњи засади - ha	0,00	0,12	0,21	0,40	1,06	0,35	0,00	0,34
6	SE080 Укупан број условних грла стоке - УГ	13,4	22,5	11,0	19,1	18,3	5,0	17,2	15,1
	УКУПНА ВРЕДНОСТ ПРОИЗВОДЊЕ								
II)	SE 131 Укупна вредност производње	9918	11757	9067	8408	6463	9421	14029	9423,0
7	SE 135 Укупна вредност биљне производње	7198	8751	6675	5871	4384	8934	11797	7150
8	SE 136 Укупна ВБП по 1 ha	180	162	140	160	298	186	143	188
9	SE206 Укупна вредност сточарске производње	2425	2978	2390	2403	2079	486	1896	2169
10	SE211 Промена вредности стоке	-39	189	-63	-99	355	-106	-14	46
11	SE256 Укупна вр. осталих произв.	295,6	29,3	2,1	135,0	0,0	0,7	336,6	103,4
12	SE260 Потрошња у домаћинству	8,4	8,4	0,5	22,2	34,0	0,1	10,6	12,6
13	SE265 Употреба на газдинству	973	1107	55	1544	832	229	1143	800
	ТРОШКОВИ (000 РСД)								
14	SE270 Укупни трошкови (000 РСД)	6007,1	7586,1	7827,3	5943,9	4473,9	6384,3	9350,7	6530,0
15	SE275 Укупна међуфазна потрошња	4460	4864	5637	4427	3144	3841	7153	4597,7
16	SE281 Укупни специфични трошкови	3438,6	3592	4000	3303	2452	2297	4482	3305,5
17	SE285 Семе и саднице	609	681	796	428	252	737	765	589,0
18	SE295 Ђубрива	713	895	1086	656	350	611	1231	754,9
19	SE300 Ср. за заштиту биља	418	361	500	231	269	542	773	413,6
20	SE310 Храна за стоку која се напаса	1118	726	35	1586	259	274	1015	671,0

Ред. бр.	ИНДИКАТОР	Области АП Војводине							Тотал
		ЈУБО*	СЕБО	ЈБНО	СБНО	СРБО	СРМО	ЗПБО	
21	SE320 Храна за свиње и живину	264	779	1524	59	1183	91	573	702,1
22	SE 336 Укупни режијски трошкови	1021	1272	1637	1124	691	1545	2671	1292,1
23	SE 340 Одржавање механизације и опреме	245	329	464	203	134	230	591	292,3
24	SE 345 Енергија	531	759	1011	663	397	1098	1765	790,0
25	SE 350 Уговорени рад	190	151	80	179	112	128	161	140,6
26	SE 356 Остали режијски трошкови	55	33	82	78	48	88	153	69,3
27	SE 360 Амортизација	383	770	1005	375	687	585	603	638,1
28	SE 365 Фактори ван газдинства	1164	1952	1186	1141	643	1958	1594	1294,3
29	SE 370 Плаћене зараде	306	165	191	301	150	1102	370	332,1
30	SE 375 Плаћен закуп	820	1671	901	768	466	648	1132	878,5
31	SE 380 Плаћена камата	38	117	94	72	27	209	93	83,7
	Биланс субвенција и пореза (000 РСД)								
32	SE 600 Биланс текућих субв. и пореза	564	567	124	666	203	162	404	376,0
33	SE 605 Укупне субвенције	637	673	179	745	259	298	557	460,4
34	SE 390 Порези	73	106	55	78	56	136	153	84,5
35	SE 406 Субвенције на инвестиције	25	0	0	68	140	0	0	39,3
	ПРИХОДИ (у 000 РСД)								
II)	SE 131 Укупна вредност производње	9918	11757	9067	8408	6463	9421	14029	9423,0
36	SE275 Укупна међуфазна потрошња	4458	4864	5637	4427	3143	3841	7139	4596,2
37	SE 600 Биланс текућих субв. и пореза	564	567	124	666	203	162	404	376,0
38	SE 410 Бруто добитак газдинства	6024	7460	3554	4647	3524	5742	7294	5202,8
39	SE 360 Амортизација	383	770	1005	375	687	585	603	638,1
40	SE 415 Нето додата вредност газд	5641,6	6690,5	2549,5	4272,1	2836,4	5157,3	6690,9	4564,7
41	SE 365 Фактори ван газдинства	1164	1952	1186	1141	643	1958	1594	1294,3

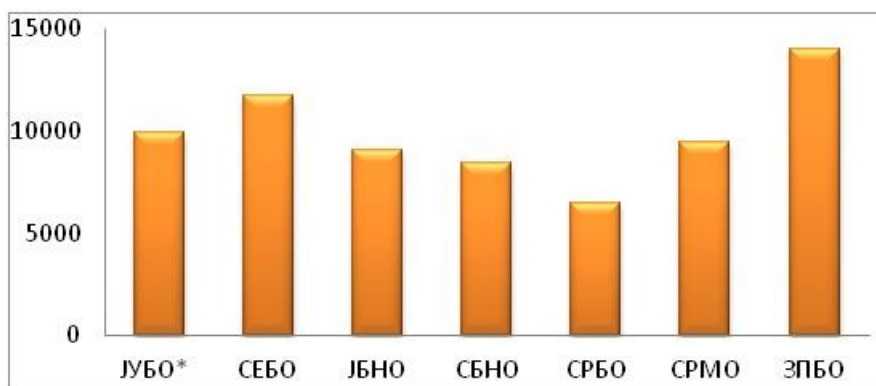
Ред. бр.	И Н Д И К А Т О Р	Области АП Војводине							Тотал
		ЈУБО*	СЕБО	ЈБНО	СБНО	СРБО	СРМО	ЗПБО	
42	SE 420 Нето добитак газдинства	4477	4738	1364	3131	2193	3199	5097	3270,4
	БИЛАНС СТАЊА (у 000 РСД)								
43	SE 436 Укупна средства	29809	42565	44218	23544	34162	39268	54864	36925,6
44	SE 441 Основна средства	27683	38091	41673	20829	32029	35492	48795	33873,9
45	SE 446 Земљиште, виш. зас. и квоте	17629	23231	29464	12722	18700	27338	35451	22421,4
46	SE 450 Објекти	3771	3478	2897	2072	7494	1580	3188	3760,4
47	SE 455 Механизација и опрема	5562	10597	9237	4649	5624	5869	9217	7075,1
48	SE 460 Основно стадо	720	785	75	1386	211	705	940	617,0
49	SE 465 Обртна средства	2126	4474	2545	2715	2133	3776	6069	3051,7
50	SE 470 Остала стока	554	1260	374	732	861	122	495	641,2
51	SE 475 Залихе	1435	1272	1150	1315	674	2322	4215	1504,4
52	SE 480 Остала обртна средства	138	1942	1022	668	598	1332	1359	906,1
53	SE 485 Укупне обавезе	814	1607	1099	1324	987	3900	1543	1464,9
54	SE 490 Дугорочни и средњерочни кредити	723	1396	1045	1274	987	1796	1483	1188,7
55	SE 495 Краткорочни кредити	91	211	53,5	50	0,00	2104	60	276,2
56	SE 501 Нето имовина на крају год.	28995	40959	43119	22220	33175	35368	53321	35460,4
57	SE 506 Промена у нето имовини	-784	-1979	-2331	-488	-1728	-5658	-4221	-2147,8
	Финансијски индикатор (у 000 РСД)								
58	SE 516 Бруто инвестиције	497	341	536	1488	879	977	311	717,6
59	Коефицијент економичности	1,65	1,55	1,16	1,41	1,44	1,48	1,50	1,44
60	Рентабилност	15,02	11,13	3,08	13,30	6,42	8,15	9,29	8,86
61	Нето добит по ха (у 000 РСД)	104	66	21	65	75	49	62	60
62	SE 425 Нето додата вредност по ГРЈ	3529	4266	1581	2937	1550	2179	2697	2631,9

*ЈУБО- Јужнобачка област; СРБО- Средњебанатска област; СЕБО-Севернобачка област; СРМО-Сремска област; ЈБНО Јужнобанатска област; ЗПБО-Западнобачка областСБНО-Севернобанатска област

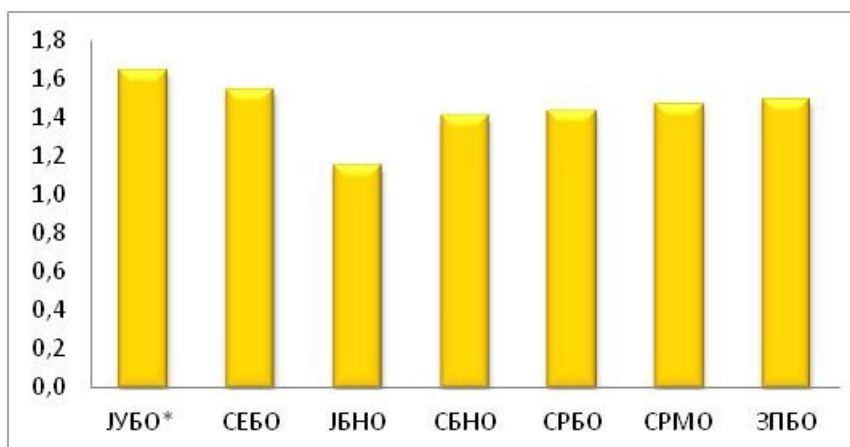
Граф. 13. Коришћено пољопривредно земљиште по областима АПВ (ha)

Коришћено пољопривредно земљиште (КПЗ) представља укупно коришћено пољопривредно земљиште без обзира да ли је у сопственом власништву или је у питању земљиште узето у закуп. Највише коришћеног пољопривредног земљишта је у западнобачкој области (81,7 ha), затим у севернобачкој области (71,7 ha). Најмање коришћеног пољопривредног земљишта је у средњобанатској области.

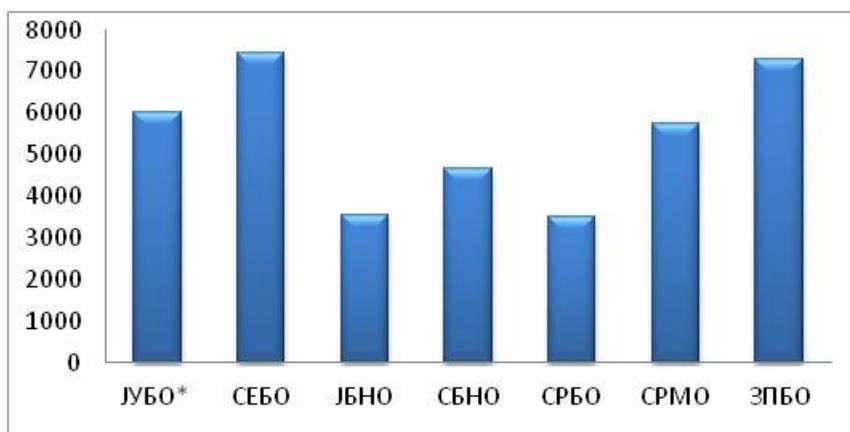
Граф. 14 Вредност производње по областима АПВ (у 000 РСД)

Укупна вредност производње укључује вредност биљне производње и сточарске производње. Највећу укупну вредност производње остварује западнобачка област, а најнижу средњобанатска област.

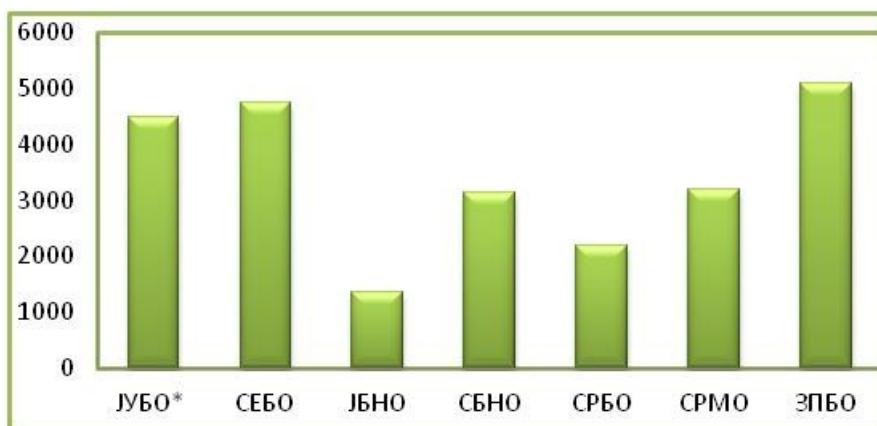
Граф. 15. Коефицијент економичности по областима АПВ

Коефицијент економичности рачунат је као однос укупне вредности производње и укупних трошкова по појединим областима Војводине. Највиши коефицијент економичност остварује јужнобачка област (1,65), односно цео регион Бачке.

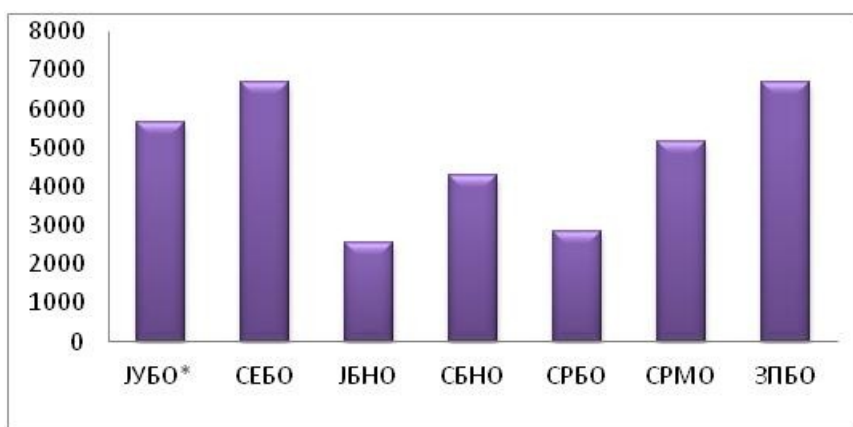
Граф. 16. Бруто добит газдинства по областима АПВ (у 000 РСД)

Бруто добит газдинства представља укупан добитак газдинства, пре исплате зарада, закупа, камата и одузимања трошкова амортизације. Вредност бруто добитка изражена је у 000 РСД. Највиши бруто добитак оstarује се у севернобачкој области (7.460.000 РСД) и у западнобачкој области.

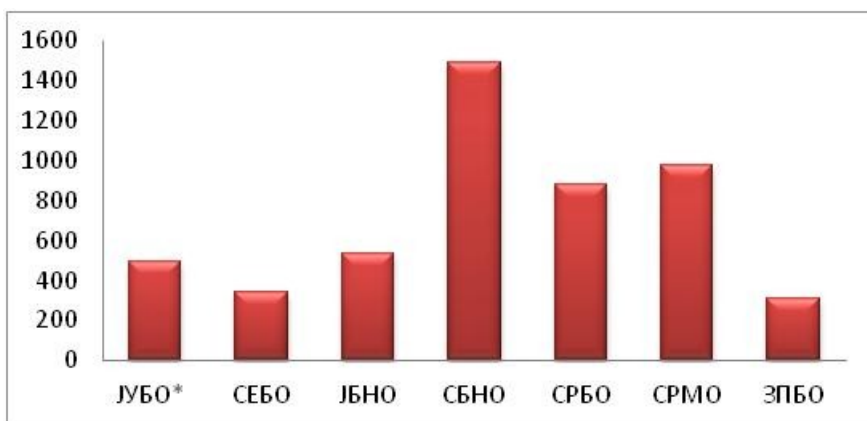
Граф. 17. Нето добит газдинстава по областима АПВ (у 000 РСД)

Нето добитак представља добитак преостало пољопривредном произвођачу и његовој породици након покривања свих трошкова. Највиши износ нето добитка остварен је у западнoбачкој и севернoбачкој области. Ово је сасвим логично будући да су у овим областима забележени највиши износи бруто добитка.

Граф. 18. Нето додата вр. газдинстава по областима АПВ (у 000 РСД)

Нето додата вредност газдинства једнака је збиру укупне вредности производње и подршке из јавних фондова (разлика између текућих субвенција и пореза) умањеним за међуфазну потрошњу (специфични и режијски трошкови) и амортизацију. Показатељ је економског учинка фарми од ког треба исплатити зараде, закуп и камате, као и сопствене факторе производње. Области које остварују највишу нето додату вредност су севернoбачка и западнoбачка област. Најнижа нето додата вредност остварена је у јужнoбанатској области.

Граф. 19. Бруто инвестиције газдинстава по областима АПВ (у 000 РСД)

Бруто инвестиције представљају вредност купљених и произведених основних средстава умањених за вредност продатих или основних средстава отуђених без накнаде у току обрачунске године, уз додатак промене вредности основног стада.

3.2. РЕЗУЛТАТИ ПГ ПРЕМА ТИПОВИМА ПРОИЗВОДЊЕ⁵

Резултати према типовима производње ослањају се на унапред прописану и у мањој мери модификовану FADN методологију, односно стандардне резултате. Анализа је обухватила следеће типове производње на нивоу АП Војводине: хортикултуру, сточарство, мешовиту производњу, свињарство, млечно говедарство, воћарство, ратарство и живинарство.

Тип пољоривредне производње дефинисан је на основу доприноса појединих линија производње укупној вредности производње.

⁵ Сви обрачуни и анализе заснивају се на прелиминарним FADN подацима за 2015. годину.

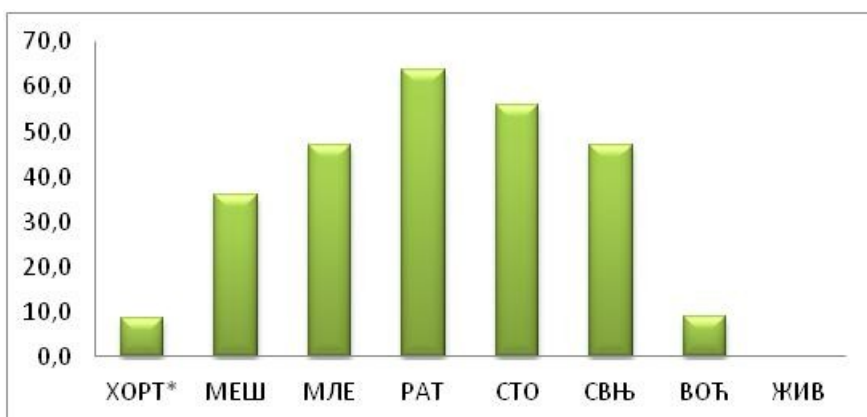
Таб.12. Стандардни резултати ПГ према типовима производње

Ред. бр.	ИНДИКАТОР	Тип пољопривредне производње								Тотал /просек
		ХОРТ*	МЕШ	МЛЕ	РАТ	СТО	СВЊ	ВОЋ	ЖИВ	
1	SE025 КПЗ у (ha)	8,7	36,1	47,2	63,7	56,1	47,1	8,9	0,0	54,1
2	SE030 КПЗ у закупу (ha)	4,2	18,6	31,2	35,1	43,2	36,5	0,3	0,0	30,4
3	SE035 Житарице -ha	2,5	24,5	26,4	39,1	21,1	42,8	1,0	0,0	32,6
4	SE041 Остале ратарске културе - ha	4,3	8,8	6,9	23,9	8,3	4,3	0,1	0,0	18,0
5	SE054 Вишегодишњи засади - ha	0,00	0,02	0,00	0,06	0,00	0,00	6,13	0,00	0,34
6	SE080 Укупан бр. усл. грла стоке - УГ	3,5	30,6	53,4	1,4	50,6	167,0	0,0	248,6	15,1
УКУПНА ВРЕДНОСТ ПРОИЗВОДЊЕ										
II)	SE 131 Укупна вр. произв.	3657	8049	16118	8742	7575	27215	4699	56081	9423,0
7	SE 135 Укупна вредност биљне произв.	3285	4497	6064	8389	4440	5794	4699	0	7150
8	SE 136 Укупна ВБП по 1 ha	2136	132	128	136	98	137	583	0	188
9	SE206 Укупна вр. СП	371	3552	10054	197	3133	21421	0	56081	2169
10	SE211 Промена вредности стоке	0	121	-230	8	-30	4756	0	-1509	46
11	SE256 Укупна вр. осталих произв.	0,0	0,0	0,0	155,6	1,8	0,0	0,0	0,0	103,4
12	SE260 Потрошња у домаћинству	5,8	39,0	28,8	2,8	62,5	35,6	2,0	0,0	12,6
13	SE265 Употреба на газдинству	0	1655	4523	188	1945	4622	1	0	800
ТРОШКОВИ (000 РСД)										
14	SE270 Укупни трошкови (000 РСД)	2933	6207	10784	5923	5696	19008	3169	39411	6530,0
15	SE275 Укупна међуфазна потрошња	1704	4402	8895	3903	4510	16061	1503	36303	4597,7
16	SE281 Укупни специфични трошкови	952,9	3507	7588	2454	3477	14648	933	34539	3305,5
17	SE285 Семе и саднице	206	309	385	751	297	353	9	0	589,0
18	SE295 Ђубрива	200	426	545	945	302	665	142	0	754,9
19	SE300 Ср. за заштиту биља	140	158	224	513	166	314	475	0	413,6
20	SE310 Храна за стоку која се напаса	0	902	5566	92	2390	0	0	0	671,0

21	SE320 Храна за свиње и живину	286	1556	15	65	118	12823	0	33901	702,1
Ред. бр.	ИНДИКАТОР	Тип пољопривредне производње								Тотал
		ХОРТ*	МЕШ	МЛЕ	РАТ	СТО	СВЊ	ВОЋ	ЖИВ	
22	SE 336 Укупни режијски трошкови	751	894	1307	1449	1033	1413	571	1765	1292,1
23	SE 340 Одржавање механиз. и опреме	329	201	269	327	313	169	108	250	292,3
24	SE 345 Енергија	363	518	777	903	589	971	218	1444	790,0
25	SE 350 Уговорени рад	4	119	135	161	71	103	79	8	140,6
26	SE 356 Остали режијски трошкови	55	56	125	59	59	171	166	63	69,3
27	SE 360 Амортизација	338	621	548	618	145	1278	1239	2193	638,1
28	SE 365 Фактори ван газдинства	891	1184	1340	1401	1040	1668	426	915	1294,3
29	SE 370 Плаћене зараде	746	137	364	359	235	214	368	803	332,1
30	SE 375 Плаћен закуп	105	998	903	943	718	1429	56	0	878,5
31	SE 380 Плаћена камата	39	49	74	99	87	25	2	112	83,7
Биланс субвенција и пореза (000 РСД)										
32	SE 600 Биланс текућих субв. и пореза	-2	369	2341	177	767	38	295	-72	376,0
33	SE 605 Укупне субвенције	60	447	2407	273	821	69	311	0	460,4
34	SE 390 Порези	62	78	65	96	53	31	16	72	84,5
35	SE 406 Субвенције на инвестиције	9	0	125	11	0	0	482	0	39,3
ПРИХОДИ (у 000 РСД)										
II)	SE 131 Укупна вредност производње	3657	8049	16118	8742	7575	27215	4699	56081	9423,0
36	SE275 Укупна међуфазна потрошња	1704	4401	8893	3902	4510	16061	1503	36303	4596,2
37	SE 600 Биланс текућих субв. и пореза	-2	369	2341	177	767	38	295	-72	376,0
38	SE 410 Бруто добитак газдинства	1950	4017	9567	5018	3832	11192	3490	19706	5202,8
39	SE 360 Амортизација	338	621	548	618	145	1278	1239	2193	638,1
40	SE 415 Нето додата вредност газдин.	1611,8	3395,9	9018,1	4399,8	3686,1	9913,8	2251,3	17512,4	4564,7
41	SE 365 Фактори ван газдинства	891	1184	1340	1401	1040	1668	426	915	1294,3

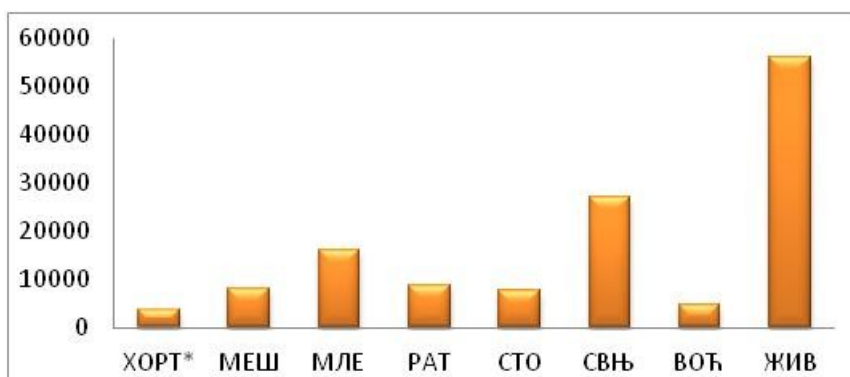
42	SE 420 Нето добитак газдинства	721	2212	7678	2998	2646	8246	1825	16597	3270,4
	БИЛАНС СТАЊА (у 000 РСД)									
43	SE 436 Укупна средства	12709	40269	34682	38466	24858	41740	21919	71004	36925,6
44	SE 441 Основна средства	12556	36829	29355	35754	20295	33358	21663	59443	33873,9
45	SE 446 Земљиште, виш. засади и квоте	7509	19600	14454	25756	12250	9310	17590	0	22421,4
46	SE 450 Објекти	2841	8436	5370	2344	2058	16762	1192	33633	3760,4
47	SE 455 Механизација и опрема	2206	7639	5539	7584	3022	6793	2881	25810	7075,1
48	SE 460 Основно стадо	0	1155	3991	71	2965	493	0	0	617,0
49	SE 465 Обртна средства	153	3439	5327	2713	4564	8382	255	11561	3051,7
50	SE 470 Остала стока (није за приплод)	0	1220	2146	105	2840	5824	0	7444	641,2
51	SE 475 Залихе	82	1680	2743	1539	995	1086	118	0	1504,4
52	SE 480 Остала обртна средства	71	539	437	1069	729	1473	137	4117	906,1
53	SE 485 Укупне обавезе	593	989	1280	1799	276	125	26	2600	1465,2
54	SE 490 Дугорочни и средњер. кредити	593	675	1280	1451	276	0	23	2600	1188,7
55	SE 495 Краткорочни кредити	0	314	0,0	349	0,00	125	3	0	276,5
56	SE 501 Нето имовина на крају год.	12116	39280	33402	36667	24583	41615	21893	68404	35460,4
57	SE 506 Промена у нето имовини	-1715	-1818	-257	-2997	3257	3505	-997	117	-2147,8
58	SE 516 Бруто инвестиције	20	187	-360	970	384	527	1015	0	79,5
59	Коефицијент економичности	1,25	1,30	1,49	1,48	1,33	1,43	1,48	1,42	1,4
60	Рентабилност	5,67	5,49	22,14	7,79	10,64	19,75	8,33	23,38	8,9
61	Нето добит по ха (000 РСД)	9	36	47	64	56	47	9	0	54
62	SE 425 Нето додата вредност по ГРЈ	419	1595	2817	3028	1681	3445	991	4751	2631,9

ХОРТ- хортикултура; СТО-сточарство; МЕШ-мешовита производња; СВЊ-свињарство; МЛЕ- млечно говедарство;
 ВОЋ-воћарство; РАТ- ратарство; ЖИВ-живинарство

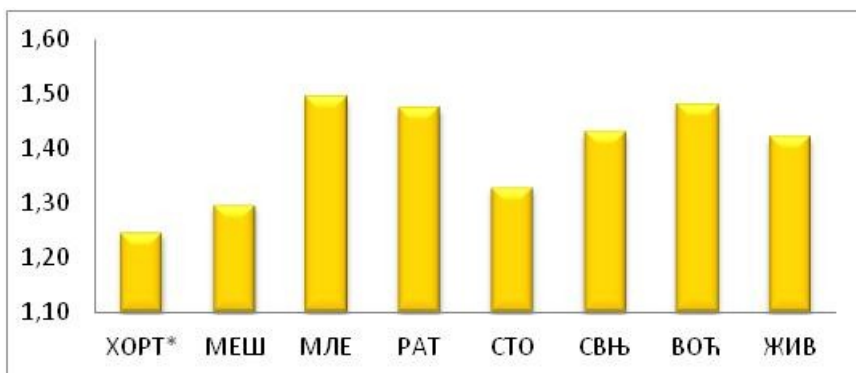

Граф. 20. Коришћено пољопривредно земљиште према типовима производње (ha)

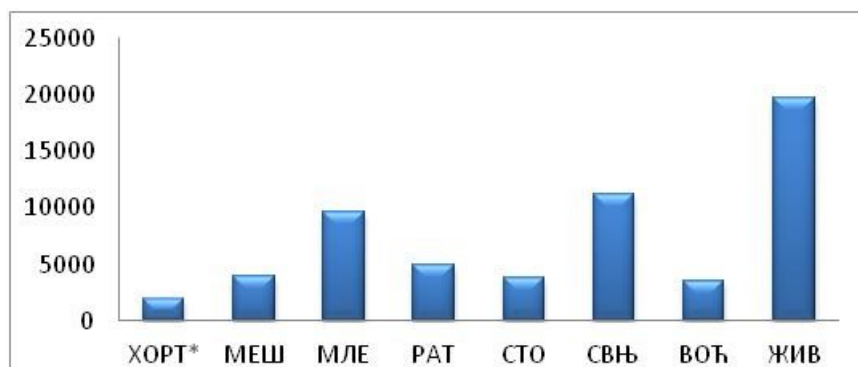
Највише коришћеног пољопривредног земљишта отпада на ратарство, а затим на сточарство. Ово је логично, јер је ратарство најзаступљенији тип производње у Војоводини.

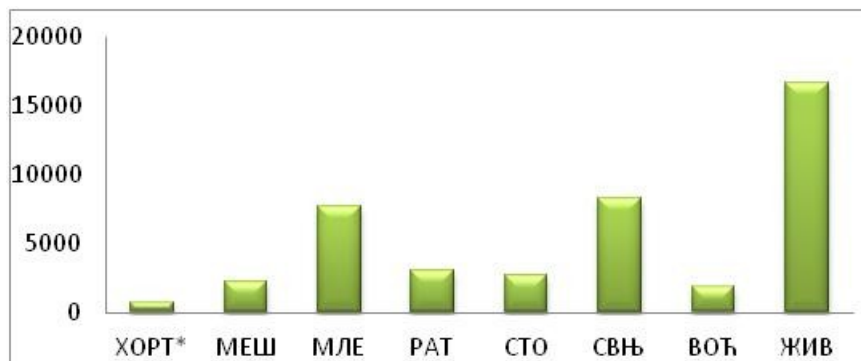
Граф. 21. Вредност производње према типовима производње (у 000 РСД)

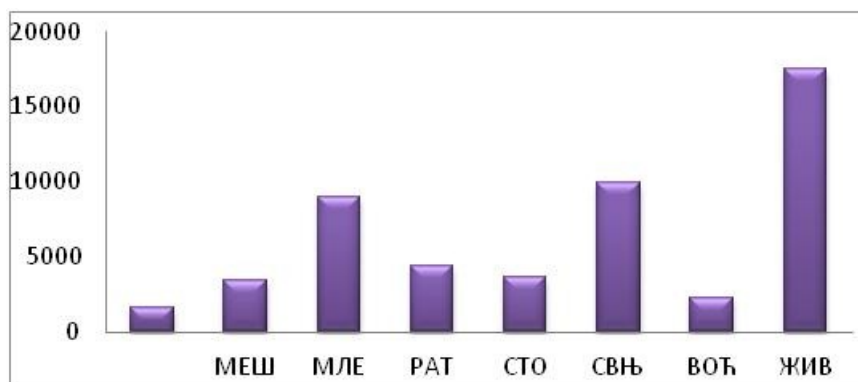
Граф. 22. Коефицијент економичности према типовима производње

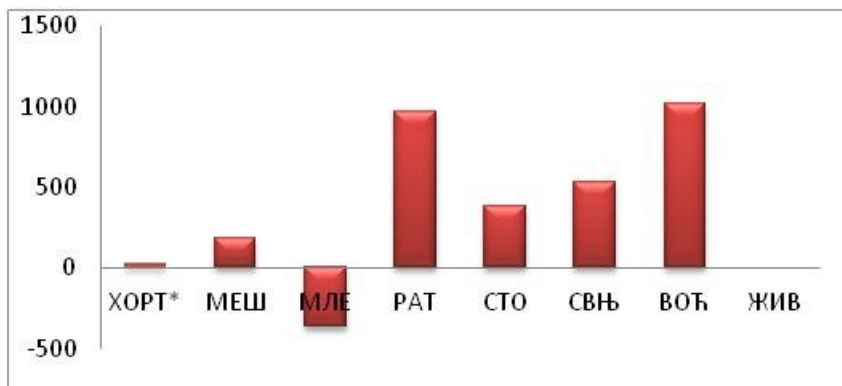
Граф. 23. Бруто добит газдинстава према типовима производње (000 РСД)

Граф. 24. Нето добит газдинстава према типовима производње (000 РСД)

Граф. 25. Нето додата вредност газдинстава према типовима производње (000 РСД)

Граф. 26. Бруто инвестиције газдинстава према типовима производње (000 РСД)

3.3. РЕЗУЛТАТИ ПГ ПРЕМА ЕКОНОМСКОЈ ВЕЛИЧИНИ⁶

Доња граница економске величине у РС је 4000 €. Наша земља се налази у трећој класи економске величине ПГ. Ово практично значи да свако ПГ које се налази у узорку мора прећи праг од 4000 € вредности производње у току обрачунске године. У трећој класи економске величине поред наше земље налазе се и Хрватска, Словенија, Мађарска, Шпанија, Грчка, Пољска, Португал, Малта, Естонија, Летонија, Литванија и Кипар. Гранична вредност није идентична за сваку чланицу ЕУ иако у већини земаља износи 4000 €, ова граница се у суштини креће до 25000 € у појединим земљама као што су Немачка, Француска, Велика Британија.

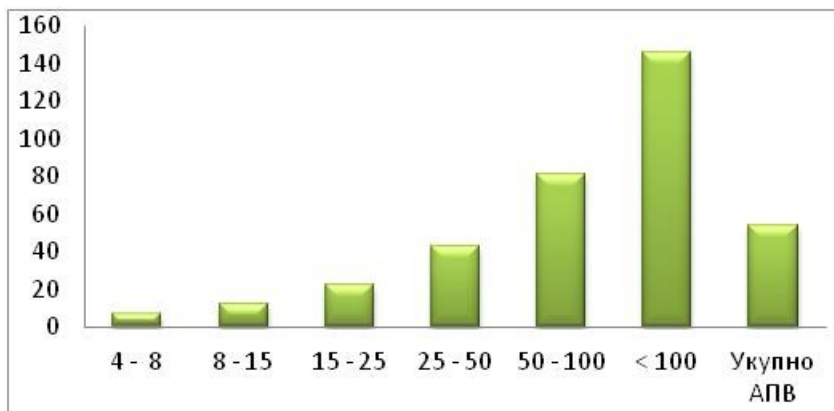
⁶ Сви обрачуни и анализе заснивају се на прелиминарним FADN подацима за 2015. годину.

Таб.13. Стандардни резултати ПГ према економској величини

Ред. бр.	ИНДИКАТОР	Економска величина (у 000 €)						Тотал /просек
		4 - 8	8 - 15	15 - 25	25 - 50	50 -100	100 и више	
1	SE025 КПЗ у (ha)	6,7	11,9	22,2	42,8	80,6	145,9	54,1
2	SE030 КПЗ у закупу (ha)	1,7	3,3	9,8	22,0	52,1	82,3	30,4
3	SE035 Житарице - ha	2,2	6,0	13,3	24,5	50,2	90,5	32,6
4	SE041 Остале ратарске културе - ha	3,1	4,7	7,8	14,2	27,3	46,4	18,0
5	SE054 Вишегодишњи засади - ha	0,9	0,8	0,2	0,5	0,0	0,0	0,3
6	SE080 Укупан бр. усл. грла стоке - УГ	0,7	1,6	4,2	8,4	14,1	71,2	15,1
	УКУПНА ВРЕДНОСТ ПРОИЗВОДЊЕ							
II)	SE 131 Укупна вредност производње	1279	2650	3427	6288	11710	32831	9423,0
7	SE 135 Укупна вредност биљне производње	1192	2353	2951	5304	9646	21152	7150
8	SE 136 Укупна ВБП по 1 ha	238	305	137	153	123	152	188
9	SE206 Укупна вр. СП	88	143	450	950	1954	11289	2169
10	SE207 Укупна ВСП по УГ	36	28	58	40	52	77	48
11	SE211 Промена вредности стоке	0	-10	-3	-31	-69	612	46
12	SE260 Потрошња у домаћинству	6	10	16	10	14	17	13
13	SE265 Употреба на газдинству	69	317	236	413	1024	3054	800
	ТРОШКОВИ (000 РСД)							
14	SE270 Укупни трошкови (000 РСД)	565	1918	2028	4145	8459	23217	6530
15	SE275 Укупна међуфазна потрошња	468	1249	1536	2948	5990	16116	4598
16	SE281 Укупни специфични трошкови	285	797	1034	1985	4219	12317	3306
17	SE285 Семе и саднице	58	115	234	392	875	1808	589
18	SE295 Ђубрива	75	138	280	659	1271	1677	755
19	SE300 Ср. за заштиту биља	54	145	148	277	571	1306	414
20	SE310 Храна за стоку која се напаса	46	38	202	235	924	2926	671

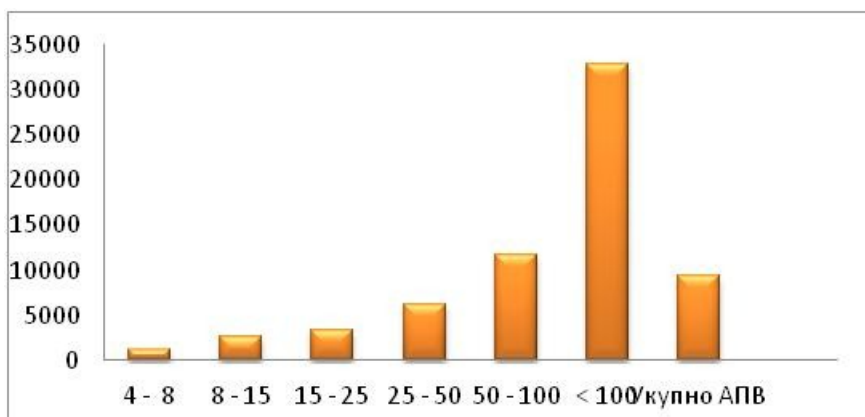
Ред. бр.	ИНДИКАТОР	Економска величина (у 000 €)						Тотал /просек
		4 - 8	8 - 15	15 - 25	25 - 50	50 -100	100 и више	
21	SE320 Храна за свиње и живину	43	70	127	334	337	4151	702
22	SE 336 Укупни режијски трошкови	183	452	501	963	1771	3800	1292
23	SE 340 Одржавање механизације и опреме	41	117	113	230	460	699	292
24	SE 345 Енергија	80	174	239	508	1102	2704	790
25	SE 350 Уговорени рад	55	96	119	177	157	143	141
26	SE 356 Остали режијски трошкови	7	65	31	48	52	253	69
27	SE 360 Амортизација	43	463	140	465	800	1995	638
28	SE 365 Фактори ван газдинства	55	205	352	731	1670	5106	1294
29	SE 370 Плаћене зараде	9	104	83	150	193	1816	332
30	SE 375 Плаћен закуп	45	92	252	554	1380	2872	878
31	SE 380 Плаћена камата	0	9	17	27	96	417	84
	Биланс субвенција и пореза (000 РСД)							
32	SE 600 Биланс текућих субвенција и пореза	47	94	211	269	411	1278	376
33	SE 605 Укупне субвенције	63	119	250	324	520	1550	460
	ПРИХОДИ (у 000 РСД)							
II)	SE 131 Укупна вредност производње	1279	2650	3427	6288	11710	32831	9423
34	SE275 Укупна међуфазна потрошња	468	1249	1535	2948	5986	16111	4596
35	SE 600 Биланс текућих субвенција и пореза	47	94	211	269	411	1278	376
36	SE 410 Бруто добитак газдинства	859	1495	2103	3609	6134	17998	5203
37	SE 360 Амортизација	43	463	140	465	800	1995	638
38	SE 415 Нето додата вредност газдинства	816	1031	1963	3144	5334	16003	4565
39	SE 365 Фактори ван газдинства	55	205	352	731	1670	5106	1294
40	SE 420 Нето добитак газдинства	762	826	1612	2413	3664	10898	3270

	БИЛАНС СТАЊА (у 000 РСД)							
41	SE 436 Укупна средства	8837	13412	18008	32858	50154	88144	36926
42	SE 441 Основна средства	7796	12519	16892	30967	46444	77363	33874
41	SE 436 Укупна средства	5897	9371	12143	20811	30966	47128	22421
44	SE 450 Објекти	718	1314	1803	2606	5305	10606	3760
45	SE 455 Механизација и опрема	1129	1760	2725	7109	9422	17403	7075
46	SE 460 Основно стадо	51	74	220	440	751	2226	617
47	SE 465 Обртна средства	1041	893	1116	1891	3710	10781	3052
48	SE 470 Остала стока (није за приплод)	13	23	131	357	624	3084	641
49	SE 475 Залихе	917	345	602	937	1866	5058	1504
50	SE 480 Остала обртна средства	112	525	383	597	1220	2640	906
51	SE 485 Укупне обавезе	18	92	231	681	1440	7429	1465
52	SE 490 Дугорочни и средњерочни кредити	18	91	210	657	1386	5298	1189
53	SE 495 Краткорочни кредити	0	1	21	25	55	2130	277
54	SE 501 Нето имовина на крају год.	8819	13320	17777	32177	48714	80715	35460
55	SE 506 Промена у нето имовини	-414	-446	74	-1077	-2130	-10758	-2148
56	SE 516 Бруто инвестиције	29	216	523	697	683	2014	718
57	Коефицијент економичности	2,26	1,38	1,69	1,52	1,38	1,41	1,44
58	Рентабилност	8,62	6,16	8,95	7,34	7,31	12,36	8,86
59	SE 425 Нето додата вредност по ГРЈ	1062	1095	1588	2416	3276	5863	2632
60	Нето добит по ха (000 РСД)	114	69	73	56	45	75	60

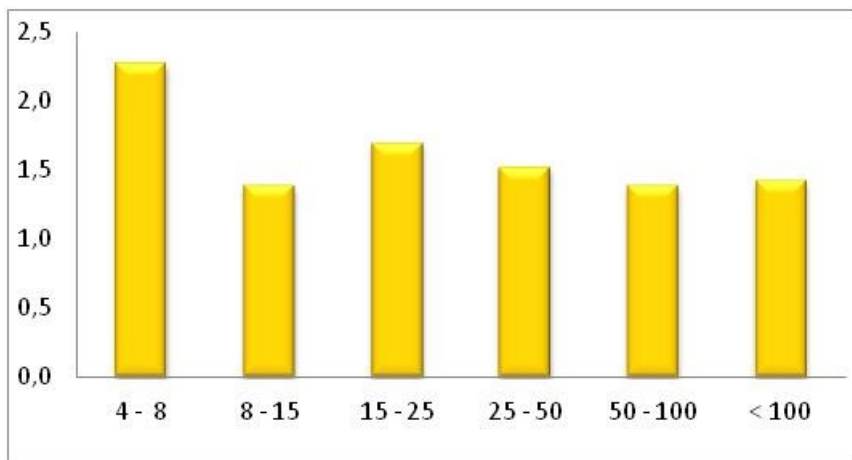
Граф. 27. Коришћено пољопривредно земљиште према економској величини (ha)

Највише коришћеног пољопривредног земљишта је код пољопривредних газдинстава економске величине преко 100.000 €. Како расте економска величина газдинстава, тако расте и величина коришћеног пољопривредног земљишта (у власништву и у закупу).

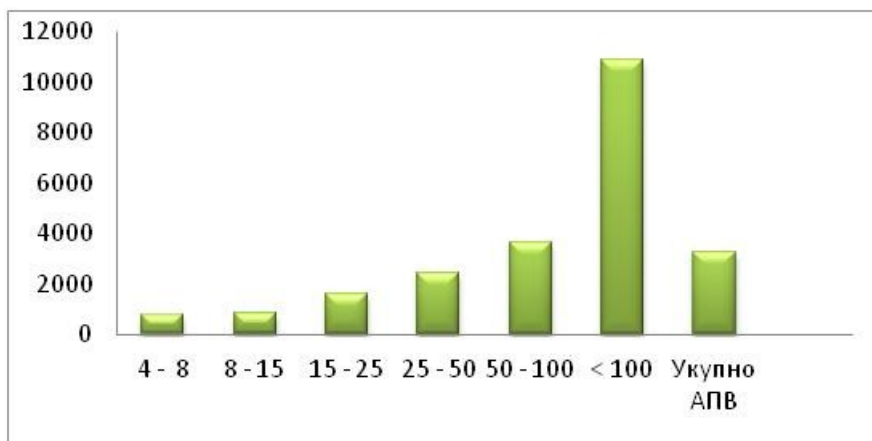
Граф. 28. Вредност производње према економској величини (000 РСД)

Са порастом економске величине газдинства расте и вредност производње коју остварује. У том погледу највећу вредност производње остварују газдинстава економске величине преко 100.000 €.

Граф. 29. Коефицијент економичности према економској величини

Као и код претходних производно-економских показатеља са порастом економске величине и овај индикатор – бруто добит се повећава.

Граф. 30. Нето добит газдинстава према економској величини (000 РСД)

4. ЗАКЉУЧЦИ

На основу спроведених обрачуна и анализа могу се извести следећи најважнији закључци о успешности ПГ са подручја АПВ:

- **областима АП Војводине**

Најбоље производно-економске резултате постижу Западнoбачка и Севернoбачка област (КПЗ, вредност производње, бруто добит, нето добит).

- **типу производње**

Највише коришћеног пољопривредног земљишта је у ратарству што је и логично, јер се ратарска производња одвија на земљишту које је неопходан предуслов производње. Најбоље економске резултате остварују живинарство, свињарство, млечно говедарство. Сматрамо да су добијени подаци за воћарство у нешто мањој мери реални, јер ова грана постиже знатно боље резултате од оних добијених обрадом података из узорка.

- **економској величини**

Најбоље резултате остварују газдинства највише економске величине. У том погледу са порастом економске величине газдинства расту вредност производње, бруто и нето добит, и нето додата вредност.

5. КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Стојановић, Ж, Насић, Л, Анђелић, Б (2015): FADN REZULTATI SA POLJOPRIVREDNIH GAZDINSTAVA (Farm Return), Министарство пољопривреде и заштите животне средине.

2. Figurek, A, Harvilíková, M, Vukoje, V, Slížka, E. (2014): Анализа функционисања Чешког FADN система у првој фази његовог успостављања, Агроекономика бр. 61-62, стр. 64-71.

3. Figurek, A, Vukoje, V, (2011) :Značaj mreže računovodstvenih podataka za kreiranje agrarne politike, Anali ekonomskog fakulteta u Subotici, Vol. 47, broj 25/2011, str. 187-195.

4. D.B. Westbury, J.R. Park, A.L. Mauchline, R.T. Crane, S.R. Mortimer (2011):Assessing the environmental performance of English arable and livestock holdings using data from the Farm Accountancy Data Network (FADN), Journal of Environmental Management, p. 902-909.

5. http://ec.europa.eu/agriculture/rca/concept_en.cfm

6. http://ec.europa.eu/agriculture/rca/publications_en.cfm

7. http://ec.europa.eu/agriculture/rca/database/database_en.cfm

8. <http://www.fadn.rs/web/>

9. <http://www.fadn.rs/web/fadn-u-srbiji/metodologija/>

IV) РЕГРЕСИОНИ МОДЕЛИ ОЦЕЊЕНИ НА ОСНОВУ FADN ПОДАТАКА ПОЉОПРИВРЕДНИХ ГАЗДИНСТАВА АПВ

Увод

Систем за прикупљање рачуноводствених података (FADN) омогућава развијање регресионих модела зависности вредности производње и нето резултата пољопривредних газдинстава од релевантних променљивих, као што су, на пример, трошкови инпута и субвенције. Регресиони модели могу да буду оцењени на основу података временског пресека, временских серија и панел података, који су комбинација података временског пресека и временских серија, на регионалном, националном и међународном нивоу. У овом истраживању регресиони модели су оцењени на основу рачуноводствених података са узорка од 354 пољопривредних газдинстава Војводине у 2015. години.

Метод рада

Избору регресионих модела је претходила анализа корелационих матрица посматраних променљивих. Код тумачења величине коефицијента корелације прихваћена је подела која се обично примењује у друштвено економским истраживањима (Cohen, 1988), по којој је корелација слаба уколико је $|r| < 0,3$, средња ако је $0,3 \leq |r| < 0,5$ и јака $|r| \geq 0,5$.

На основу података временског пресека оцењени су модели линеарне регресије. Оцене параметара регресионих модела (b), оцене стандардних грешки (SE_b), t -статистике којима се тестира статистичка значајност оцена параметара, стандардизовани коефицијенти (b^*) на основу којих може да се утврди релативан утицај појединих регресора на зависну променљиву, као и вредности коефицијената детерминације, коригованог коефицијента детерминације и F -тест којим се утврђује статистичка значајност регресионих модела у целини, израчунате су применом програма STATISTICA 13.2. Релативан значај појединих предиктора утврђен је на основу пропорционалног удела сваког предиктора у коефицијенту детерминације (R^2) при чему је узет у обзир директан ефекат предиктора на зависну променљиву као и индиректан ефекат тј. интеракција са другим предикторима. У израчунавањз је коришћен **relaimpo** пакет програма R x64 3.3.2.

1) Избор променљивих

Формирана су два скупа променљивих на основу којих је извршена корелациона и регресиона анализа.

Први скуп променљивих	Други скуп променљивих
SE420 – Нето добитак газдинства	SE131 – Укупна вредност производње
SE270 – Укупни трошкови	SE275 – Укупна међуфазна потрошња
SE275 – Укупна међуфазна потрошња	SE295 – Ђубрива
SE295 – Ђубрива	SE605 – Укупне субвенције (осим на инвестиције)
SE605 – Укупне субвенције (осим на инвестиције)	

Код оба скупа променљивих прва променљива је зависно променљива док су остале променљиве независно променљиве (предиктори).

Резултати

Сви коефицијенти корелације приказани на *Графикону 1* су статистички високозначајни осим корелације ђубрива и укупних субвенција (SE295 и SE605). Нето добитак газдинства (SE420) је у јакој линеарној корелационој вези са укупном међуфазном потрошњом (SE275) и укупним субвенцијама (осим на инвестиције) (SE605), у средње јакој вези са укупним трошковима (SE270) и у слабој корелацији са ђубривом (SE295). Како је утврђена јака корелација променљивих SE270 и SE275 која је већа од корелација ове две променљиве са зависном променљивом (SE420), обе независно променљиве нису истовремено укључене у регресиони модел. Оцењени регресиони модели из којих је искључена променљива ђубрива која нема статистички значајан утицај на нето добитак газдинства, приказани су у *Табелама 1 и 2*. Модели су високостатистички значајни, као и одговарајући парцијални регресиони коефицијенти. На основу стандардизованих коефицијената регресије може да се закључи да субвенције имају већи релативан утицај на нето добитак газдинства у поређењу са друга два предиктора.

Табела 14. Регресиони модел зависности нето добитка газдинства (SE420) од укупних трошкова (SE270) и укупних субвенција (осим на инвестиције) (SE605)

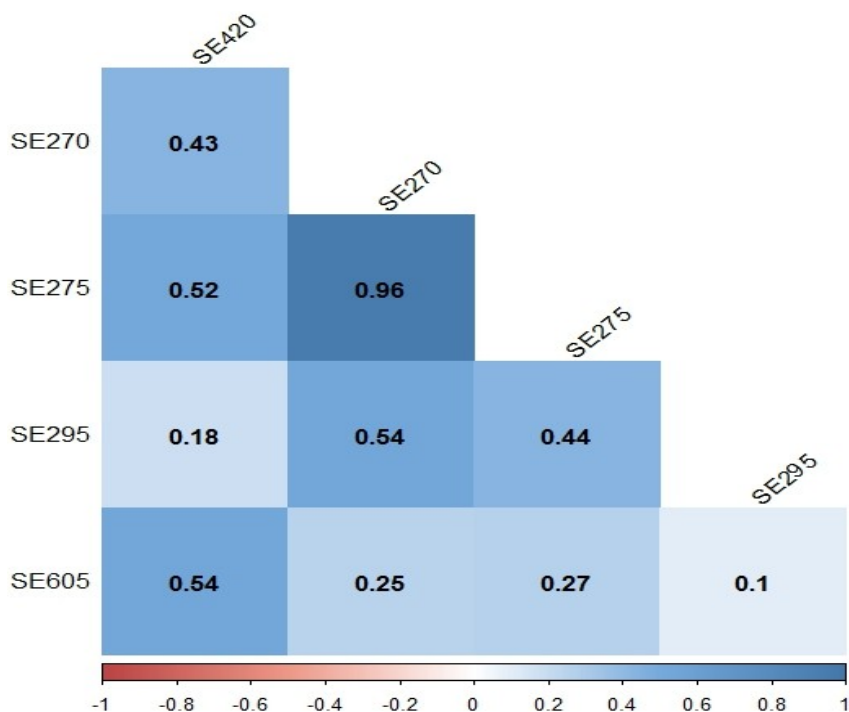
	b^*	SE_{b^*}	b	SE_b	$t(351)$	p - вредност
a			1127030,00393	266526,33627	4,23	0,00
SE270	0,31608	0,04342	0,15718	0,02159	7,28	0,00
SE605	0,45588	0,04342	2,42605	0,23107	10,50	0,00

$R^2 = 38,09\%$, Коригован $R^2 = 37,74\%$, $F(2,351) = 107,97$, $p < .00000$

Табела 15. Регресиони модел зависности нето добитка газдинства (SE420) од укупне међуфазне потрошње (SE275) и укупних субвенција (осим на инвестиције) (SE605)

	b^*	SE_b *	b	SE_b	$t(351)$	p - вредност
a			961847,63604	249347,37697	3,86	0,00
SE275	0,41020	0,04129	0,27459	0,02764	9,93	0,00
SE605	0,42712	0,04129	2,27302	0,21974	10,34	0,00

$R^2 = 44,38\%$, Коригован $R^2 = 44,06\%$, $F(2,351) = 140,04$, $p < .00000$

Граф. 31. Корелациона матрица нето добитка газдинства, укупних трошкова, укупне међуфазне потрошње, ђубрива и укупне субвенције (осим на инвестиције)

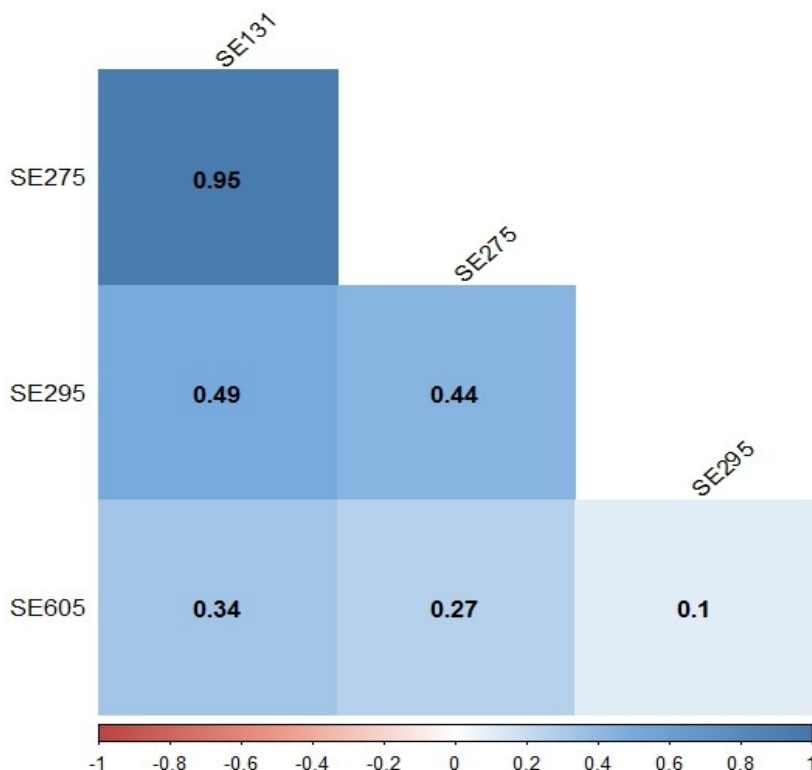
SE420 – Нето добитак газдинстава

SE270 – Укупни трошкови

SE275 – Укупна међуфазна потрошња

SE295 – Вубрива

SE605 – Укупне субвенције (осим на инвестиције)

Граф. 32. Корелациона матрица укупне вредности производње, укупне међуфазне потрошње, ђубрива и укупних субвенција (осим на инвестиције)

SE131 – Укупна вредност производње

SE275 – Укупна међуфазна потрошња

SE295 – Вубрива

SE605 – Укупне субвенције (осим на инвестиције)

Коефицијенти корелације приказани на *Графикону 2* су статистички високо знајни осим корелације ђубрива и укупних субвенција (SE295 и SE605). Укупна вредност производње (SE131) је у јакој корелацији са укупном међуфазном потрошњом (SE275) и средње јакој корелацији са ђубривом (SE295) и укупним субвенцијама (осим на инвестиције) (SE605).

Оцењени регресиони модел зависности укупне вредности производње (SE131) од укупне међуфазне потрошње (SE275), ђубрива (SE295) и од укупних субвенција (осим на инвестиције) (SE605) приказан је у Табели 3. На основу p -вредности F -статистике може да се закључи да је модел високо статистички значајан, као и утицај свих независно променљивих (p

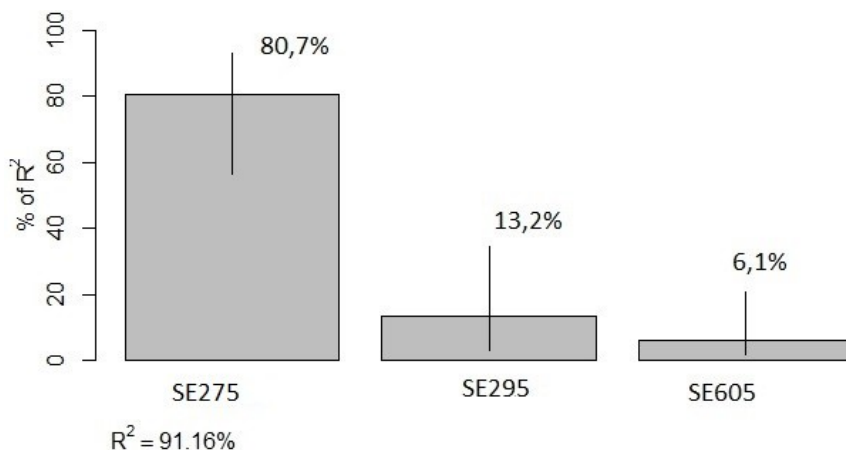
– вредности t- статистика) које објашњавају $R^2 = 91,16\%$ варијабилитета зависно променљиве.

Графикон 3 приказује пропорционални удео појединих предиктора у укупној објашњености варијабилитета зависно променљиве исказаној коефицијентом детерминације (R^2). У израчунавању је примењена lmg метрика која је једна од метрика за одређивање релативног значаја предиктора укључена у пакет **relaimpo** програма R. На графикону су приказани и “bootstrap” интервали поверења релативног доприноса појединих променљивих.

Табела 16. Регресиони модел зависности укупне вредности производње (SE131) од укупне међуфазне потрошње (SE275), ђубрива (SE295) и од укупних субвенција (осим на инвестиције) (SE605)

	b^*	SE_{b^*}	b	SE_b	$t(351)$	р- вредност
Intercept			969040,40301	278396,15783	3,48	0,00
SE275	0,87849	0,01825	1,50235	0,03121	48,13	0,00
SE295	0,09822	0,01769	1,27454	0,22954	5,55	0,00
SE605	0,09375	0,01649	1,27457	0,22413	5,69	0,00

$R^2 = 91,16\%$, Коригован $R^2 = 91,09\%$, $F(3,350) = 1203,4$, $p < .00000$

Граф. 33. Релативни допринос укупне међуфазне потрошње, ђубрива и укупних субвенција (осим на инвестиције) у објашњавању укупне вредности производње

SE275 –Укупна међуфазна потрошња
SE295 – Ђубрива
SE605 – Укупне субвенције (осим на инвестиције)

Закључак

На основу регресионих модела који су оцењени на основу рачуноводствених података 354 пољопривредних газдинстава Војводине у 2015. години утврђено је да:

- укупни трошкови, укупна међуфазна потрошња и укупне субвенције (осим на инвестиције) статистички високо значајно утичу на нето добитак газдинстава;
- укупна међуфазна потрошња, ђубрива и укупне субвенције (осим на инвестиције) статистички високо значајно утичу на укупну вредност производње, при чему је највећи релативни допринос укупне међуфазне потрошње.

Следећи корак у истраживању ће бити развијање модела који ће као променљиве укључити тип и економску величину пољопривредних газдинстава у Војводини.

Литература:

1. R Core Team, R: A Language and Environment for Statistical Computing, R Version 3.3.2, R Foundation for Statistical Computing, Vienna, 2016, <http://www.R-project.org/>
2. StatSoft Inc. STATISTICA (data analysis software system), v.13; 2016. Available from:<http://www.statsoft.de>